

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE KÜRESELLEŞME ANA BİLİM DALI

ÇOK MERKEZLİLİĞE EVRİLEN ULUSLARARASI SİSTEMDE
TÜRKİYE’NİN KONUMU

TEZİ YAZAN
VEYSEL YAVUZ

Danışman:Dr.Öğr. Üyesi Saffet AKKAYA

Jüri Üyesi:Prof. Dr. KhaladdinİBRAHİMLİ

Jüri Üyesi:Doç.Dr. Azime TELLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERSİN/NİSAN, 2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

20195015 numaralı öğrencimiz olan **Veysel YAVUZ** tarafından hazırlanan “**Çok Merkezliğe Evrilen Uluslararası Sistemde Türkiye’nin Konumu**” başlıklı bu tez çalışması jürimiz tarafından **oybirliği ile Uluslararası İlişkiler Ve Küreselleşme** Ana Bilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Üniv. İçi – (Tez Danışmanı)– Jüri Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Saffet AKKAYA

Üniv. Dışı – Jüri Üyesi: Doç.Dr. Azime TELLİ (Mersin Üniversitesi)

Üniv. İçi – Jüri Üyesi: Prof. Dr. KhaladdinİBRAHİMLİ(Çağ Üniversitesi)

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

19/04/2023

Prof. Dr. Murat KOÇ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu’ndaki hükümlere tabidir.

İTHAF

Sevgili Aileme...

ETİK BEYANI

Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

19/ 04/ 2023

Veysel YAVUZ

TEŞEKKÜR

“Çok Merkezliliğe Evrilen Uluslararası Sistemde Türkiye’nin Konumu” adlı tez çalışmamda ilgi, destek ve yardımlarını esirgemeyen ve her zaman beni yönlendiren değerli tez danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Saffet AKKAYA’ya tüm içtenliğimle şükranlarımı sunuyorum. Bu süreçte her zaman yanımda olan ve beni destekleyen kıymetli aileme minnettarlığımı ifade ediyorum.

ÖZET

ÇOK MERKEZLİLİĞE EVRİLEN ULUSLARARASI SİSTEMDE TÜRKİYE’NİN KONUMU

Veysel YAVUZ

Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Ve Küreselleşme Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Saffet AKKAYA

19 Nisan 2023 130 Sayfa

Başlangıcı 1648 Westphalia Antlaşması’na kadar giden uluslararası sistem, zaman içinde çok kutuplu (1648-1945), iki kutuplu (1945-1990), tek kutuplu (1990-2010) ve çok merkezli (2010-sonrası) olmak üzere farklı formlara evrilmiştir. Bu süre içerisinde, “kutuplaşma” kavramı hâkim bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Kutuplaşmanın ön planında her zaman jeo-strateji ve onu gerçekleştiren ana unsur olarak askeri güç yer almıştır. Bu da devletlerarası ilişkilerde yukarıdan aşağıya doğru (dikey) bir hiyerarşiyi ortaya çıkarmış ve büyük devlet-küçük devlet sınıflandırmasına yol açmıştır. 2010’lu yıllardan itibaren ise, kutuplaşma yerine merkezileşme kavramı ön plana çıkmıştır. Merkezileşmede kutuplaşmanın aksine, hiyerarşik değil paralel bir yapı ortaya çıkmakta, askeri güç değil ekonomik işbirliği ve diplomasi desteklenmektedir.

Türkiye alan yazınına bakıldığında, çok merkezliliğe dair çalışmaların yok denecek kadar az olduğu görülür. Buradan hareketle, çalışmamızda uluslararası sistemlerle beraber çok kutupluluk ve çok merkezlilik arasındaki fark ortaya konulmuş ve çok merkezliliğe evrilen uluslararası sistem içerisinde Türkiye’nin konumunun ne olduğunun ve ne olacağının anlaşılması sağlanmaya çalışılmıştır.

Realizm, İdealizm ve Neo-Liberalizm kuramları çerçevesinde ele alınmış olan bu çalışma dört ana bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde; problemin gerekçesi, çalışmanın amacı, önemi ve sınırlılıklarına yer verilmiştir. İkinci bölümde, uluslararası sistemler ve ona etki eden unsurların tanınması ile ilgili konular incelenmiştir. Üçüncü bölümde, günümüze kadar gelen uluslararası sistemin evrelerine ve sisteme etki eden önemli hadiselerle değinilmiştir. Dördüncü bölümde ise Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan itibaren uluslararası sistemdeki konumu ve yaşanan önemli hadiseler ele alınarak

geldiği süreç incelenmiştir. Sonuç kısmında ise, elde edilen bilgilerin değeriendirilmesi yapılarak uluslararası sistemin geldiği aşama ve Türkiye'nin bu sistemdeki konumu ile ilgili yapması gerekenler hakkında çıkarımlar yapılmıştır.

Sonuç olarak, tarihi süreç içerisinde kutuplaşmaların merkezinde yer almış olan Türkiye'nin, önemi hiç azalmayan jeo-stratejik konumu ve artan ekonomik gücü ile çıkan fırsatları değerlendirip çok merkezliliğe evrilen uluslararası sistemin önde gelen aktörlerinden birisi olacağı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: çok merkezlilik, çok kutupluluk, bağlantısızlar, güç dengesi, konum

ABSTRACT**THE POSITION OF TURKEY IN THE INTERNATIONAL SYSTEM
EVOLVING INTO POLYCENTRICITY****Veysel YAVUZ****Master Thesis, Department of International Relations and Globalization****Supervisor: Dr. Saffet AKKAYA****April 2023, 130 pages**

Dating back to the Treaty of Westphalia in 1648, the international system has evolved into different forms over time, including multipolar (1648-1945), bipolar (1945-1990), unipolar (1990-2010), and polycentric (post-2010). During this period, the concept of "polarization" has emerged as a dominant concept. At the forefront of polarization has always been geo-strategy and military power as its main realizer. This has led to a top-down (vertical) hierarchy in inter-state relations and a big-state-small-state classification. Since the 2010s, the concept of centralization has come to the fore instead of polarization. In contrast to polarization, in centralization, a parallel rather than hierarchical structure emerges, and economic cooperation and diplomacy are supported rather than military power.

When we look at the Turkish literature, it is seen that studies on polycentrism are almost non-existent. From this point of view, in this study, the difference between multipolarity and polycentricity along with international systems has been put forward and it has been tried to understand what Turkey's position is and will be in the international system that has evolved into polycentricity.

This study, which is analyzed within the framework of Realism, Idealism and Neo-Liberalism theories, is divided into four main sections. In the first part, the rationale of the problem, the purpose, importance and limitations of the study are given. In the second part, issues related to the recognition of international systems and the factors affecting them are examined. In the third chapter, the phases of the international system

up to the present day and the important events affecting the system are mentioned. In the fourth chapter, the position of the Republic of Turkey in the international system since its establishment and the process it has gone through by addressing the important events that have taken place are examined. In the conclusion, the information obtained was evaluated and conclusions were made about the current stage of the international system and what Turkey should do regarding its position in this system.

In conclusion, it can be said that Turkey, which has been at the center of polarization in the historical process, will be one of the leading actors of the international system, which has evolved into a polycentric one, by seizing the opportunities arising from its geo-strategic position and increasing economic power.

KeyWords: polycentricity, multipolarity, disconnected, balance of power, position

ÖNSÖZ

Westphalia Antlaşması'ndan günümüze sürekli olarak değişime uğrayan uluslararası sistemin, günümüzde çok merkezliliğe doğru evrildiği akademik çevrelerce sıkça ifade edilmektedir. Bazı görüşler, sistemin yeniden İkinci Dünya Savaşı öncesindeki çok kutupluluğa doğru evrildiğini öne sürse de, dünya kamuoyunun talebi ve son yıllardaki küresel sorunlar (iklim değişikliği, kitlesel göçler vs.) dünyanın yeniden bir kutuplaşma sarmalına girmeyeceği yönünde işaret vermektedir. Buna göre, kutuplaşmanın ve merkezileşmenin farklı sonuçları olacaktır. Diğer bir ifadeyle, çok kutuplu bir dünya askeri, siyasi, ekonomik ve kültürel yönden farklı bir sonuç doğuracakken; çok merkezli bir dünya askeri, siyasi, ekonomik ve kültürel boyutta farklı sonuçlar getirecektir. Evrilme süreci devam ettiğinden nihai anlamda hangi yöne evrileceğini tespit edebilmek genel anlamda gözlem ve araştırma gerektirmektedir.

Uluslararası sistemin evrilme sürecinin, devletlerle birlikte tüm insanlığın yaşamını etkileyen sonuçlar doğurduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu çalışmamızda, Westphalia'dan bu yana uluslararası sistemin evrilme süreci incelenmiş, 2000'li yıllardan itibaren çok merkezliliğe doğru evrilen küresel sistem içinde Türkiye'nin konumu, olası fırsatlar ve handikaplar ortaya konmaya çalışılmıştır. İçinde bulunduğumuz bu sürecin ne zaman tamamlanacağını kestirmek mümkün değildir. Ancak insanların refah seviyesi yüksek ve evrensel barışın hâkim olduğu bir dünyada yaşama talepleri, yönetimleri etkilemekte ve bu durum çok merkezliliğe gidiş sürecini hızlandırmaktadır.

19/ 04/ 2023

Veysel YAVUZ

İÇİNDEKİLER

KAPAK.....	i
ONAY SAYFASI.....	ii
İTHAF.....	iii
ETİK BEYANI	iv
TEŞEKKÜR	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	viii
ÖNSÖZ	x
İÇİNDEKİLER	xi
KISALTMALAR.....	xv
TABLolar LİSTESİ	xviii
ŞEKİLLER TABLOSU	xviii
EKLER LİSTESİ	xix
BÖLÜM I.....	1
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Problemi ve Gerekçesi.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	4
1.3. Varsayımlar	4
1.4. Sınırlılıklar	5
BÖLÜM II	6
2. ULUSLARARASI SİSTEMLER	6
2.1. Uluslararası Sistem	6
2.2. Uluslararası Sistemde Realizm, İdealizm ve Liberalizm Teorileri	6
2.3. Uluslararası Sistemde Güç ve Tanımı	11
2.4. Uluslararası Sistemde Gücün Çeşitleri.....	12
2.4.1. Yumuşak Güç.....	13

2.4.2. Sert Güç.....	15
2.4.3. Akıllı Güç	17
2.5. Güç Dengesi Sistemi	18
2.6. Çok Kutupluluk	20
2.7. İki Kutupluluk.....	22
2.8. Tek Kutupluluk.....	23
2.9. Çok Merkezlilik.....	24
2.10.Bağılantısızlar Hareketi	26
BÖLÜM III.....	28
3.TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDE GÜNÜMÜZE KADAR ULUSLARARASI	
SİSTEM VE GÜÇ Dengeleyicileri.....	28
3.1. Çok Kutuplu Dönemin Köşe Taşları (1648-1945)	28
3.1.1. Westphalia Barış Antlaşması (1648)	29
3.1.2. Veraset Savaşları (1688-1763)	30
3.1.3. Amerika ve Fransa Devrimleri (1776-1789)	32
3.1.4. Napolyon Savaşları ve Viyana Kongresi (1803-1815).....	33
3.1.5. Birinci Dünya Savaşı (1914-1918)	34
3.1.6. İkinci Dünya Savaşı	35
3.2. İki Kutuplu Dönemin Köşe Taşları (1945-1991)	36
3.2.1. Birleşmiş Milletlerin Kurulması (1945)	37
3.2.2. NATO (1949) ve Varşova Paktı (1955).....	37
3.2.3. Kore Savaşı (1950-1953)	38
3.2.4.Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA-1957).....	39
3.2.5.Küba Krizi (1962)	40
3.2.6.Vietnam Savaşı (1964-1973)	41
3.2.7. Afganistan Savaşı ve SSCB'nin Dağılması (1979-1990)	41
3.2.8. ABD'nin Grenada'ya Müdahalesi (1983)	43
3.3. Tek Kutuplu Dönemin Köşe Taşları (1991-2010).....	43
3.3.1. Birinci Körfez Savaşı (1991).....	44
3.3.2. Rusya'nın Çeçenistan'a Müdahalesi	45

3.3.3. Bosna-Hersek, Kosova ve Makedonya Krizleri	45
3.3.4. Avrupa Birliği'nin Kurulması (1993).....	47
3.3.5. Şanghay İşbirliği Örgütü (1996).....	47
3.3.6. 11 Eylül Saldırıları Sonrası ABD'nin Afganistan ve Irak İşgalleri...	48
3.3.7. Rusya – Gürcistan Savaşı (2008).....	49
3.4. Çok Merkezliliğe Evrilme Döneminin Köşe Taşları (2010 ve Sonrası).....	49
3.4.1. Çin'in Yükselişi	50
3.4.2. Arap Baharı ve Sonrası Yaşanan Gelişmeler	51
3.4.3. Rusya- Ukrayna Krizi ve Kırım'ın İlhâkı	53
3.4.4. ABD'nin Afganistan ve Irak'tan Çekilmesi	53
3.4.5. Azerbaycan-Ermenistan Savaşı.....	54
3.4.6. Küresel Salgınların ve Covid-19'un Uluslararası Sisteme Etkileri ...	55
3.4.7. Evrilme Sürecinde Uluslararası Sistemde Etkili Olmaya Çalışan Güçler	56
BÖLÜM IV	61
4. TARİHİ SÜRECİ İÇERİSİNDE TÜRKİYE'NİN ULUSLARARASI	
SİSTEMDEKİ KONUMU VE GELECEĞİ.....	61
4.1. Türkiye'nin Jeopolitiğine Genel Bakış	61
4.2. Birinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türkiye'nin Durumu (1923-1945).....	62
4.2.1. Musul Meselesi ve Ankara Antlaşması (1923-1926)	62
4.2.2. Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne Girmesi (1932).....	63
4.2.3. Montreux Boğazlar Sözleşmesi (1936)	63
4.2.4. Hatay'ın Türkiye'ye Katılması (1939)	64
4.2.5. Toprak Reformu ve Köy Enstitülerinin Kurulması	64
4.3. İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türkiye'nin Durumu (1945-1990).....	65
4.3.1. Soğuk Savaş Dönemi Türkiye-SSCB İlişkileri (1945-1990).....	66
4.3.2. Soğuk Savaş Dönemi Türkiye-Batı (ABD-NATO ve AB) İlişkileri (1945-1990)	66
4.3.3. Soğuk Savaş Dönemi Türkiye-Ortadoğu İlişkileri (1945-1990)	69

4.4. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Durumu (1990-2001).....	70
4.4.1. Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya Politikaları (1990-2001)	71
4.4.2. Türkiye'nin Balkan Politikaları (1990-2001).....	71
4.4.3. Türkiye'nin Orta Doğu Politikaları (1990-2001)	72
4.4.4. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü(KEİ)ve D-8	73
4.5. Türkiye'nin Bölgesel Güç Olma Çabaları (2001-2020).....	75
4.5.1. Türkiye-ABD-NATO İlişkileri (2001-2020)	75
4.5.2. Türkiye-AB İlişkileri (2001-2020)	78
4.5.3. Türkiye-Rusya İlişkileri (2001-2020)	81
4.5.4. Türkiye-Orta Doğu İlişkileri (2001-2020)	83
4.5.5.Türkiye'nin Yakın Dönem Doğu Akdeniz Politikası	85
4.5.6. Türkiye'nin Ekonomik Durumu (2001-2020)	86
SONUÇ ve ÖNERİLER	88
KAYNAKÇA	92
EKLER	108

KISALTMALAR

AA	: Anadolu Ajansı
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AFB	: Afrika Birliği
AGİK	: Avrupa Güvenlik İşbirliği Konferansı
APEİ	: Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
ASEAN	: Güneydoğu Asya Uluslar Birliği
AT	: Avrupa Topluluğu
BAB	: Batı Avrupa Birliği
BAP	: Balkan Paktı
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BP	: Bağdat Paktı
CELAC	: Latin Amerika ve Karayip Devletleri Topluluğu
CENTO	: Merkezi Anlaşma Teşkilatı
DKÜÖ	: Doğu Karayip Ülkeleri Örgütü
EİÖ	: Ekonomik İşbirliği Örgütü
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IAEA	: Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu
INF	: Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Antlaşması

İİT	: İslam İşbirliği Teşkilatı
İKÖ	: İslam Konferansı Örgütü
KDGG	:Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu
KBH	: Kıbrıs Barış Harekâtı
KEİÖ	: Karadeniz İşbirliği Örgütü
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KOB	: Katılım Ortaklığı Belgesi
LAFTA	: Latin Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
MC	: Milletler Cemiyeti
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
NASSCOM	:Ulusal Yazılım ve Hizmet Şirketleri Birliği
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
RF	: Rusya Federasyonu
SEATO	: Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü
SIPRI	:Stockholm International Peace Research Institute
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	: Şanghay İşbirliği Örgütü
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
UNASUR	: Güney Amerika Ulusları Birliği
ÜDİK	:Üst Düzey İşbirliği Konseyi
VP	: Varşova Paktı
WA	:Westphalia Antlaşması

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Güç Çeşitleri	17
-------------------------------------	----

ŞEKİLLER TABLOSU

Şekil 1. Ocak 2021'e göre dünya nükleer silah envanterleri	16
Şekil 2. 2002-2020 yılları arası Türkiye de kişi başına düşen GSYH \$.....	87

EKLER LİSTESİ

Ek 1. Etik Onay Formu	108
Ek 2. Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiki İstek Yazısı	110
Ek 3. Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiki İzin Yazısı	111

BÖLÜM I

1.GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Problemi ve Gerekçesi

1648 Westphalia Antlaşması (WA) ile varlığı kabul edilen uluslararası sistem, çok kutuplu olarak İkinci Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir. Bu süreçte Avrupa kıtasında yer alan ve dönemin başat güçleri olan Fransa, Almanya, İngiltere, Avusturya-Macaristan, Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa dışından da ABD ve Japon İmparatorluğu bu çok kutuplu uluslararası sistem içerisinde önemli roller oynamışlardır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası sistem iki kutuplu hale gelmiştir. Batı Bloku'nda ABD, Doğu Bloku'nda SSCB başat rol alarak, uluslararası sistemde oldukça sağlam iki kutuplu bir denge sağlamışlardır. SSCB'nin 1991 yılında dağılmasıyla birlikte iki kutuplu sistem yerini ABD'nin tek başına uluslararası sisteme hâkim olduğu bir döneme bırakmıştır. 2001 yılına gelindiğinde ise, yaşanan 11 Eylül saldırıları sonucu ABD'nin Afganistan ve Irak'ı işgal etmesi neticesinde dünya kamuoyunda kaybettiği güven, ülkeleri yeni merkezler ve dengeler arayışına itmiştir. Özellikle ekonomik alanda Rusya ve Çin'in atak yapması, aynı zamanda Hindistan, Pakistan, Brezilya, Japonya, İsrail, İran ve Türkiye gibi ülkelerin bölgelerinde etkin güç olma gayretleri, AB'nin ve İngiltere'nin etkinlik çabaları yeni güç dengelerini oluşturmuştur. Böylece, uluslararası sistem İkinci Dünya Savaşı öncesindeki çok kutupluluğa/merkezliliğe evrilme sürecine yeniden girmiştir. Ancak belirtmek gerekir ki, uluslararası sistemin çok kutupluluğa mı yoksa çok merkezliliğe mi evrileceği araştırmacılar tarafından tartışılmaya devam etmektedir. Kesin olan ise, bir evrilmenin olduğudur. Çok kutuplu mu yoksa çok merkezli mi olacağını zaman gösterecektir. Bununla birlikte, bu çalışmada çok merkezliliğe evrilmenin daha güçlü bir görüş olduğu savunulacaktır. Tarihi hadiseler göstermiştir ki, çok kutuplulukta güç durumu birbirine yakın en az üç büyük devletin birbirlerine karşı denge kurma mücadelesi söz konusudur. Çok kutuplulukta büyük devletler, özellikle sert gücü esas alarak tehdit, baskı ve zıtlasma üzerinden caydırma ve dengeleme yoluna giderler. Çok merkezlilikte ise, kutuplaşmadan çok ortak çıkarlar üzerinden iş birliği ve ortak hareket etme söz konusudur.

1970’lerden itibaren etkisi artan küreselleşmenin siyasi, askeri, ekonomik, sosyal, kültürel ve diğer alanlarda gücünü artırması, ülkeler arası iş birliğini ve birlikte hareket etme eğilimini ön plana çıkarmıştır. Küresel ve bölgesel ölçekte yaşanan bu gelişmeler uluslararası sistemi etkilemekte, uluslararası sistemin yeni bir boyuta evrilmesi nedeniyle ülkelerin geleneksel stratejilerini gözden geçirmelerine sebep olmaktadır. Böylece ülkeler kalıplaşmış siyasi ve ekonomik politikaların dışına çıkmakta, geleneksel düşmanlıklar veya dostluklar yerini yeni ufuklara bırakmaktadır. Özellikle iki kutuplu yıllarda ilişkilerin mesafeli olduğu ülkelerle yakınlaşmalar olabilirken, geçmişte yakınlaşmanın olduğu ülkelerle de ilişkiler soğuma aşamasına gelebilmektedir. Küreselleşmenin her alanda yaygınlaştığı bir zamanda uluslararası ilişkiler daha hassas ve dikkatli olmayı gerektirmektedir. Bir yandan ülkeler arası iyi ilişkiler geliştirmek gerekirken diğer taraftan da ekonomik, siyasi, askeri, teknolojik, sosyal ve kültürel alanlarda güçlenmek için gerekenler yapılmak zorundadır.

Uluslararası sistem, büyük güçler arasındaki ilişkiye göre “tek kutupluluk, iki kutupluluk ve çok kutupluluk” olmak üzere üçe ayrılır (Özdoğan, 2019, ss.6-8). Çok kutupluluk, eşit güçlere sahip en az üç büyük devletin uluslararası sistemde denge durumunu oluşturmaya denir (Abdullah, 2019, s.31). Bu süreç 1648’den İkinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar sürmüştür. İki kutupluluk, birbirine yakın güçlere sahip iki büyük devletin uluslararası sistemde denge sağlamasıdır. Bu süreç, ABD ve SSCB’nin Batı ve Doğu Blok’u olarak iki kutbu oluşturduğu, “Soğuk Savaş” dönemi olarak da ifade edilen 1945’den 1991’e kadar olan süreci ifade eder (Aydın ve Bakıncak, 2016, s.100). Tek kutupluluk, bir devletin egemen olarak uluslararası sistemi dengelemesine denir. ABD’nin 1991’den 2001 İkiz Kuleler saldırısına kadar başat olduğu süreci ifade etmektedir (Çevik, 2015, s.138). Uluslararası sistemde en fazla istikrar ve dengenin iki kutuplu dönemde olduğu kabul edilmektedir (Kolasi, 2013, s.154). ABD’nin İkiz Kuleler saldırısından sonra politikalarında değişikliğe giderek sert askeri gücü ön plana alarak Afganistan ve Irak’ı işgal etmesi, diğer devletlerin güvenlik kaygılarını artırmış ve yeni denge arayışlarına sebebiyet vermiştir (Kantarıcı, 2012, s.70).

Uluslararası sistemin evrildiği bu çok merkezli değişim Türkiye’yi de etkisi altına almaktadır. Bu süreçte Türkiye’nin elde edeceği başarı, çok merkezli sistem içerisinde atacağı aktif adımlara bağlı olacaktır. Tarihi sürece baktığımızda Türkiye’nin, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra SSCB tehdidine karşı ABD’nin hegemonyasında bulunan Batı Bloku’na yanaştığını görüyoruz. Türkiye güvenlik kaygıları nedeniyle 1949

yılında kurulan NATO'ya girmek için 1950'de yapılan Kore Savaşı'na 1 tugay büyüklüğünde asker göndermiş, bu özverisi neticesinde 1951 yılında NATO üyeliğine kabul edilmiştir. Soğuk Savaş yılları boyunca Türkiye ile ABD ilişkilerinde önemli bir kırılma yaşanmamış ancak ABD'nin özellikle 2001 yılındaki İkiz Kuleler saldırısından sonra dış politikalarında tek taraflı ve silahlı kuvvet ağırlıklı politikalar gütmesi zaman zaman Türkiye'nin bölgesel çıkarları ile ters düşmüştür. ABD'nin özellikle Irak ve Suriye politikalarında Türkiye'nin çıkar ve güvenliğini tehdit edecek rahatlıkta davranması, iki ülke arasındaki ilişkilerde zaman zaman kırılmalara sebep olmuştur. Türkiye, ABD ile ilişkilerindeki bu çekişmelerden dolayı Rusya ile ilişkilerini geliştirme yoluna girmiş, ticari ve askeri anlaşmalar yapmış, Orta Doğu, Orta Asya ve Akdeniz'de daha aktif politikalar takip etmeye başlamıştır. Ancak Türkiye, bir yandan Rusya'ya yanaşırken ABD ile müttefikliğinin zarar görmemesi adına gayret göstermeyi ihmal etmemektedir. Türkiye; ABD, AB, Rusya, Çin, İsrail ve İngiltere gibi ülkelerin hesaplarının olduğu bir coğrafyada bulunmaktadır. Dolayısıyla Türkiye, bu ülkeler ile ilişkilerini güvenliğine zarar vermeyecek pozisyonda tutmak zorundadır. Bu anlamda, bağımsız bir ülke olarak Türkiye hem kendi güvenliğini hem de dünya barışını amaçlayan stratejiler geliştirmelidir. Ancak Türkiye bu noktada, birçok sorun ile de karşı karşıyadır. Bunları bu tezin kapsamı içerisinde özetlemek gerekirse, şu sorular ön plana çıkmaktadır;

Türkiye 2001 yılından sonra çok merkezliliğe doğru evrilen uluslararası sistemde doğru adımlar ve kararlarla konumunu güçlendirebilecek mi? Türkiye çok merkezliliğe evrilen uluslararası sistemde krizleri fırsata çevirebilecek mi? Bölgesinde söz sahibi olmak isteyen Türkiye, bölge ülkeleriyle ilişkilerini hangi istikamette geliştirmelidir? Türkiye güvenlik şemsiyesi altında bulunduğu NATO ile Ortadoğu-Balkan-Kafkas ülkeleri arasında bir güvenlik ve iş birliği köprüsü kurabilecek mi? Son yıllarda NATO ve ABD ile sorunlar yaşayan Türkiye yeniden 1950 yılı öncesinde olduğu gibi bir güvenlik boşluğuna düşebilir mi? AB'ye üyeliği sürekli ertelenen, NATO ve ABD ile sorunlar yaşamaya devam eden, İslam ülkeleri ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile güçlü ekonomik-siyasi iş birliği alanları yaratmada zorluklar yaşayan Türkiye, çok merkezliliğe evrilen uluslararası sistemin “öksüz evladı” konumuna düşebilir mi?

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Genel Amaç

Bu çalışmada amaçlanan, uluslararası sistemlerle beraber çok kutupluluk ve çok merkezlilik arasındaki farkı ortaya koymak, çok merkezliliğe evrilen uluslararası sistemin içerisinde Türkiye'nin konumunun ne olduğunun ve ne olacağının anlaşılmasını sağlamaya çalışmaktır.

Alt Amaç

Uluslararası sistem içerisinde önemli ve hassas bir konumda bulunan Türkiye'nin geleceği açısından üretilen politikalarla çözüm önerileriyle birlikte, bu alanda yapılmış bilimsel çalışmalara katkı sunmaktır. Bu bağlamda aşağıda ifade edilen problemlerin cevaplarını bulmaktır.

- Uluslararası sistem çok merkezliliğe nasıl evrilir?
- Evrilme sürecinde ABD-Rusya ya da ABD-Çin arasında sıcak bir çatışma çıkabilir mi?
- Türkiye 2001 yılından sonra çok merkezliliğe doğru evrilen uluslararası sistemde doğru adımlar ve kararlarla konumunu güçlendirebilecek mi?
- Bölgesinde söz sahibi olmak isteyen Türkiye, bölge ülkeleriyle ilişkilerini hangi istikamette geliştirmelidir?
- Türkiye güvenlik şemsiyesi altında bulunduğu NATO ile Ortadoğu-Balkan-Kafkas ülkeleri arasında bir güvenlik ve iş birliği köprüsü kurabilecek mi?
- Son yıllarda NATO ve ABD ile sorunlar yaşayan Türkiye yeniden 1950 yılı öncesinde olduğu gibi bir güvenlik boşluğuna düşebilir mi?

Önemi

Bu çalışma, uluslararası sistemin tek kutupluluktan çok merkezliliğe evrilme sürecinde olması, süreçle ilgili yeterli derecede araştırma ve çalışmaların yapılmamış olması ve çok merkezliliğin uluslararası sistemde yeni bir işleyiş olması, bu durumun çok iyi anlaşılıp ona göre strateji belirlenmesi açısından önemlidir.

1.3. Varsayımlar

Aşağıdaki hususların doğruluğu ispatına gerek duyulmadan kabul edilmiştir:

- Küreselleşen dünyada uluslararası sistem bölgesel güçler bağlamında evrilmektedir.
- Türkiye evrilmekte olan uluslararası sistem içinde konumunu güçlendirme çabasıdadır.
- ABD, AB, Çin ve Rusya'nın küresel anlamda uluslararası sistemi dengelediği söylenebilir.

1.4. Sınırlılıklar

- Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır.
- Bu çalışma, ulaşılabilen ve kullanılan literatür kaynaklarıyla sınırlıdır.
- Araştırmamızda uluslararası sistem ve Türkiye'nin konumu, 17. yüzyıldan 2020 yılına kadar gelen süreç ve Realizm, İdealizm ve Neo-Liberalizm kuramları çerçevesinde ele alınacaktır.

BÖLÜM II

ULUSLARARASI SİSTEMLER

2.1. Uluslararası Sistem

Genel anlamda başlangıcı 1648 Westphalia Antlaşması (WA) olarak kabul görülen uluslararası sistemi, teorisyenlerin farklı noktalara dikkat çekerek izah etmeleri net bir tanımının olmaması sonucunu doğurmuştur. Bu noktada uluslararası sistem çalışmaları üzerinde önemli biri olan Morton A. Kaplan, değişkenler setinin aralarındaki sıkı ilişkilerle birlikte sistemde eylemin varlığına dikkat çekmiştir. Diğer önemli bir teorisyen olan David McClelland, uluslararası sistemi, uluslararası ilişkilerin anlaşılmasını tanımlayan bir teknik olarak izah etmektedir. George Modelski ise bu konuda uluslararası sistemi, aralarında ilişki bulunan yapısal ve fonksiyonel etkenlerin, birey ve toplum arasındaki ilişkiyi de kapsayan toplumsal sistem olarak açıklamaktadır. Richard N. Rosecrance ise uluslararası sistemi, çevresel kısıtlamaların bozucu etkilerinden düzenin sağlanması olarak izah eder (Arı, 1986, s.14). Bu noktada ifade edilecek olursa; uluslararası sistemin net bir tanımı olmamakla beraber devletler ve uluslararası aktörler arası ilişkileri düzenleyen ve dengeleyen disiplinlerin bütününe verilen isim olarak ifade edilebilir (Maç, 2004, s.2). Bu bağlamda, tarihi süreç içerisinde Birinci Dünya Savaşı'na kadar güçlü devletlerin, Birinci Dünya Savaşı'ndan günümüze kadarki süreçte de güçlü devletlerle birlikte uluslararası örgütlerin ve iş birliklerinin, uluslararası sistemi dengelemede etkin olduğu görülmektedir.

2.2. Uluslararası Sistemde Realizm, İdealizm ve Liberalizm Teorileri

Çok merkezliliğe doğru evrilen uluslararası sistemi daha iyi anlayabilmek için, Birinci Dünya Savaşı ile bugün arasında etkin olan “Realizm, İdealizm ve Liberalizm” kuramlarını incelemek önem arz etmektedir. Bu bağlamda, Realizm ve İdealizm’in temel prensipleri incelenecek, ancak çok merkezliliğin asli dinamiklerini izah ederken Neo-Liberalizm’in son yarım asra damgasını vurmuş olan varyantları üzerinde durulacaktır.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra kavram olarak önem kazanan Realizm, uluslararası sistemi anarşik olarak kabul eder. Klasik Realizm’in fikir babaları olan Thucydides,

Niccolo Machiavelli, Thomas Hobbes'a ilaveten modern çağda Edward Halett Carr, Hans Morgenthau, Kenneth Waltz bu teorinin önde gelen kalemleri olarak bilinir. Realizm, süreç içerisinde devlet, bekâ ve güvenlik gibi temel hususlarda aynı kalmakla birlikte bazı noktalarda düşünce ayrılıklarıyla farklı iki kola ayrılmıştır. Bunlar Klasik Realizm ve Neo-Realizm'dir. Kenneth Waltz, ilk olarak 1975-1979 yıllarında dile getirdiği ve "Theory of International Politics-Uluslararası Siyaset Teorisi" adlı kitabında izah ettiği Neo-Realizm'e öncülük etmiştir. Neo-Realizm de kendi içinde Saldırgan Realizm ve Savunmacı Realizm olarak ikiye ayrılır. Bu teori uluslararası sisteme yeni fikirler getirmekle beraber gücü uluslararası sistemde en önemli belirleyici unsur olarak ele alır (Düzgün, 2020, ss.258-270). Waltz, uluslararası ilişkilerde devletlerin aynı davranışlar sergilemesini uluslararası sistemle açıklar. Klasik Realistler anarşiyi aktörlerin davranışlarıyla ilişkilendirirken, Waltz anarşiyi aktör davranışlarından ayrı olarak uluslararası sistemin asli özelliği olarak görmüştür. Egemen devletlerin kuvvet kullanmasına engel olacak bir küresel gücün olmaması, uluslararası sistemin yapısının anarşik olmasına sebep olurken devletlerin de güvenlikleri için daha fazla güç elde etme arayışları ve askeri güvenliğe önem vermesi sonucunu doğurmaktadır. Neo-Realistler, bir devletin büyük güç sayılabilmesi için askeri, ekonomik ve siyasi gücünü küresel ölçekte kullanabilmesi gerektiği görüşünü savunurlar.

İdealizm, kökenleri itibari ile eski olmakla birlikte uluslararası sistemde Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra popülerite kazanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ulusların savaşımlardan aldığı büyük yaralar, büyük devletlerin çıkarlarını koruma ekseninde barışı sağlama ve devam ettirme arayışlarını ve tartışmalarını beraberinde getirmiştir (Karabulut, 2014, s. 58). John Locke, Adam Smith, Jeremy Bentham, Immanuel Kant, Jean-Jacques Rousseau ve Thomas Paine gibi düşünürlerin öncülüğünde gelişen İdealizm; insancılığı, barışı ve iş birliğini savunmaktadır. Akılcılığı ve insancılığı önceleyen İdealizm, insanı özünde iyi ve akılcı kabul ederek bu durumu topluma, devlete ve uluslararası ilişkilere yansıtarak ideal bir düzen kurulabileceğini savunur (Çakıroğlu, 2017, s. 661). İdealizm'in modern çağdaki en ciddi çıkışı ve kuramdan pratiğe dönüşmesi Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra olmuştur. Savaştan sonra devrin ABD Başkanı Woodrow Wilson, devletlerarası ilişkileri kurumsal anlamda yeniden dizayn etmeyi amaçlamıştır. Bu çerçevede oluşturduğu "Wilson İlkeleri" ile Milletler Cemiyeti'nin (MC) kurulmasına öncülük etmiştir. Her ne

kadar bu konuda öncülük etse de ABD kamuoyunu ikna edemediğinden ABD'yi Milletler Cemiyeti'ne katamamıştır. Yaşanan bu süreçler, barış ve iş birliği anlayışını güçlendirerek İdealizm'in dünya kamuoyunda daha çok güçlenmesini sağlamıştır (Uğrasız, 2003, ss. 141-142). Ancak, İdealizm'in ve onun dünya siyasetine armağan ettiği Milletler Cemiyeti'nin İkinci Dünya Savaşı'nı önlemede başarısız kalması Realist düşüncenin en az yarım asır sürecek olan küresel egemenliğinin kapısını açmıştır.

Diğer yandan Liberalizm; bireysel özgürlüğü, serbest piyasa ekonomisi ve daha az devlet otoritesini savunan düşünce ekseninde gelişmiş bir ideoloji olarak isimlendirilebilir. Liberalizm'in başlıca öncüleri olarak John Locke, Jeremy Bentham, Immanuel Kant, Adam Smith ve Richard Cobden sayılabilir (Yanık, 2015, s.36). Liberalizm, temel yaklaşımın farklılaşması noktasında Klasik Liberalizm ve Neo-Liberalizm olmak üzere iki ana kola ayrılmıştır. Klasik Liberalizm; hukukun üstünlüğü, serbest piyasa ekonomisi, özel mülkiyet ve uluslararası barışı önceleyen düşünce akımıdır (Raico, 2011, s.69). Klasik Liberalizm politik meselelere yoğunlaşır. Neo-Liberalizm ise, daha çok ekonomik konularla ilgilenir. Devletlerin anarşik yapısının ekonomi odaklı iş birlikleri ile minimize edilebileceğini savunur. Neo-Liberalizm'e göre, küreselleşen dünyada gücün teknolojik, eğitim ve ekonomik odaklı olduğu savunulur (Bozdağlıoğlu ve Özen, 2004, s. 63). Neo Liberalizm kendi içerisinde Cumhuriyetçi Liberalizm (Republican Liberalism), Sosyolojik Liberalizm (Sociological Liberalism), Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık Liberalizmi (Complex Interdependence Liberalism) ve Kurumsal Liberalizm (Institutional Liberalism) olmak üzere dört başlık olarak incelenir. Genel anlamda bu dört Neo-Liberalizm çeşidinden bahsetmekle birlikte, konumuzla yakından alakalı olması nedeniyle Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık ve Kurumsal Liberalizm üzerinde durulacaktır.

Kurumsal Liberalizm (Institutional Liberalizm)

Kurumsal Liberalizm, Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık Liberalizmi ile birlikte Neo-Liberalizm'in doğal gelişimi içerisinde dünyanın sosyo-ekonomik yapısını en çok etkileyen iki varyanttan birisidir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra David Mitrany (1888-1975), Karl Deutsch (1912-1993) ve Ernst Haas (1924-2003), Liberal kurama entegrasyon ve iş birliği tartışmalarıyla katkıda bulunmuştur. Mitrany, savaştan sonra barışın Avrupa'da milletleri birbirinden uzaklaştırmasını değil bilakis bir araya getirip

yakınlaştırmasını sağlaması gerektiğini dile getirmiştir. Mitrany, barışın bütün milletlerin ortak çıkarı olduğu gerçeğinden hareketle, ayrı devletleri ve ortak çıkarları sentezleyecek üç öneri sunmuştur. Bunlar Milletler Cemiyeti gibi gevşek bir örgüt, federal sistem ve işlevsel düzenlemelerdir. Mitrany, işlevsel düzenlemelerin temelini güç yerine ihtiyaçların olması durumundan, bunun en iyi çözüm olduğu görüşünü savunmuştur. İhtiyaçların iş birliklerini oluşturarak diğer alanlara sirayet edeceğini ve sonunda uluslararası bir hükümetin olacağını savunmuştur. Ernst Haas, Mitrany'le temelde aynı kalmak üzere yayılmanın otomatik olmayacağını, bunu sağlamak için uluslararası kurumlara ihtiyacın olduğunu söylemiştir. Bunun Avrupa gibi ortak değerlere sahip yerlerde daha kolay olacağını belirterek siyasi ve teknik konuları birbirinden ayırmanın kolay olmadığını, bunu yapabilmek için kurumlara ihtiyaç olduğunu savunmuştur. Deutsch ise, savaş ve toplumsal çatışmaların önlenmesinin ancak kurumsallaşmanın sağlanmasıyla olabileceğini savunmuştur (Yanık, 2015, ss. 41-42). Bu noktada Kurumsal Liberalizm, yapısı anarşik olan uluslararası sistemde doğal olarak iş birliğinin gerçekleşeceğini, devletlerle birlikte uluslararası örgütlerin de önemli aktörler olduğunu söyler. Uluslararası örgüt, rejim ve kurumların devletlerin birbirine güven ve iş birliğini arttıracığı söylenebilir. İhtiyaçların, ortak ekonomik çıkarların ve güvenlik arayışlarının devletleri yakınlaşmaya ve iş birliği yapmaya götürdüğü yadsınamaz bir gerçektir. Bunlara BM ve AB örnek olarak gösterilebilir.

Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık Liberalizmi (Complex Interdependence Liberalism)

Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık Liberalizm'in temel alt yapısında ülkeler arası yoğun ticaret ve ekonomik ilişkiler bulunmaktadır. Kökleri David Ricardo (1770-1823), Richard Cobden (1804-1865) ve John Bright (1811-1889) gibi politik ekonomist düşünürlerin 19. yüzyılda savundukları Ticari Liberalizm'e kadar gider. Bu düşünürler, serbest ticaretin en iyi üretimi sağlayarak, devletlerin avantajlı oldukları ürünlerde uzmanlaşmaya gideceğini ve avantajlı olmadığı ürünleri ithal edeceğini söylemişlerdir. Bu bağlamda fertlerin, toplumların ve devletlerin ticaret üzerinden kaynaşıp birbirini tanıyacağını, karşılıklı bağımlılığın oluşmasıyla ve savaşların oluşturacağı maliyetten ötürü savaşın zorlaşacağını öne sürmüşlerdir. 1970'lerin başlarında Robert Owen Keohane ve Joseph S. Nye uluslararası sistemde gücün tanımını yeniden yaparak eğitim, teknolojik ve ekonomik büyümenin günümüzde önemli bir güç ölçeği olacağını savunmuşlardır (Mammadov, 2017, ss. 23-24). Keohane ve Nye'in savunduğu "Kompleks Karşılıklı Bağımlılık" iletişimin çoklu kanalları, hiyerarşi yokluğu ve askeri

gücün azalan rolü olmak üzere üç temel özelliğe sahiptir. Bu noktada politikanın mı ekonomiyi etkilediği yoksa ekonominin mi politikayı etkilediği tartışmaları ortaya çıkmıştır. Keohane ve Nye bu durumun birbiri içerisine girmiş “Kompleks Karşılıklı Bağımlılık” olduğunu söyler. Bu durumda karşı tarafa verilecek zararın kendine verilmiş zarar olarak ortaya çıkacağını öne sürer (Durmuş, 2016, ss. 11-12). Buradan hareketle, ekonomik ilişkiler ve iş birliği üzerinden barışın karşılıklı bağımlılıkla sürdürülebileceği söylenebilir.

Yukarıda ifade edilen temel teoriler çerçevesinde, uluslararası sistemde yeni bir anlayış ve yöntem olarak değerlendirilen çok merkezlilik, zıtlığı, çatışmayı ve zarar verici rekabeti değil, ancak işbirliğini ve bir araya gelmeyi önceleyen bir görüş olarak öne çıkmakta ve çok kutupluluktan anlayış ve yöntem olarak ayrılmaktadır. Çok kutuplulukta ayrışma, zıtlasma ve güç dengesi belirgin hâldeyken, çok merkezlilikte yakınlaşma, çoklu diplomasi ve iş birliği ön plana çıkmaktadır. Tüm bu uluslararası sistem teorileri değerlendirildiğinde, geline süreçte uluslararası sistemin çok merkezliliğe doğru evrildiği söylenebilir. Benzer düşünce altyapısından beslenen İdealizm ve Liberalizm’in sahip olduğu ideolojik egemenlik, uluslararası sistemi çok merkezliliğe doğru itmektedir. Çok kutuplu sistemin olabilmesi için en az üç büyük devletin olması gerekirken, günümüz dünyasında bu durum söz konusu değildir. Neo-Liberalizm de tıpkı Neo-Realizm gibi uluslararası sistemin yapısının anarşik olduğunu savunur (Bozdağlıoğlu ve Özen, 2004, s. 63). Uluslararası sistemin anarşik olması, devletlerin enerji kaynaklarına ulaşma ve güç elde etme çabalarını sürekli kılar. Bu noktada çıkarların çatışması gerginlik ve savaşların çıkmasına sebebiyet verir. Ancak bu noktada Neo-Realizm, uluslararası sistemin güç ile dengelenebileceğini savunurken, Neo-Liberalizm anarşik yapının barış ve ekonomik iş birlikleriyle aşılabileceğini savunur. Buna göre, devletler güç durumuna göre bu şartlarda tek başına başarılı olamayacaklarını anladıklarında ortak tehdide karşı iş birliği durumuna girerler. Ya da ortak çıkarlar devletlerarası yakınlaşma ve iş birliğini sağlar. Bu iş birlikleri konjonktüre göre devam eder.

Tarihi sürece bakıldığında devletlerin beka ve güvenlikleri için ekonomik ve askeri anlamda nice iş birliği ve antlaşmalar yaptıkları görülür. Milletler Cemiyeti (MC), Birleşmiş Milletler (BM), Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı (NATO), Varşova Paktı (VP), Bağdat Paktı (BP), Avrupa Birliği (AB), Afrika Birliği (AFB), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), Latin Amerika Serbest Ticaret Anlaşması

(LAFTA), İslam İş birliği Teşkilatı (İİT), Güney Amerika Ulusları Birliği (UNASUR), Şangay İş birliği Örgütü (ŞİÖ), Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN) ve Asya Pasifik Ekonomik İş birliği (APEİ) gibi oluşumlar bu gerçeğe örnek olarak verilebilir. Küreselleşmenin her alanda yaygınlaşması, devletlerin tek başlarına yeterli olamama durumu, devletlerarası yakınlaşma ve iş birliğini kaçınılmaz kılmaktadır. Günümüz dünyasında devletlerin, istisnalar olsa da Neo-Liberal politikaları öncelendiği görülür. Güç tanımının askeri yönden ziyade ekonomik, teknolojik ve kültürel anlamda değerlendirildiği, günümüzde ekonomik iş birliklerinin ve yakınlaşmaların arttığı görülmektedir. Çin ve Rusya Federasyonu gibi otoriter yönetimlerde dahi 1990'lı yıllardan itibaren Neo-Liberal ekonomi politikaları uygulanmaktadır. Uluslararası ölçekte yaygınlaşan tüm bu ekonomik, siyasi ve kültürel işbirliği adımları, uluslararası sistemin çok merkezliliğe evrildiğini göstermektedir. Efegil ve Musaoğlu (2009, s.22), da uluslararası sistemin çok kutupluluktan çok merkezliliğe evrildiğini savunmuşlardır.

2.3. Uluslararası Sistemde Güç ve Tanımı

Gücün uluslararası sistemde ilişkilerin ve tavırların oluşmasında en etkili unsur olduğu gerçeğinden hareketle, çok merkezliliğe doğru evrilen dünyada gücün ne anlama geldiğine ve nasıl bir değişim geçirdiğine bakmak önem arz etmektedir. Tarihi süreçte devletler, güvenlik ve bekâyı sağlamanın yolunun güçlü olmaktan geçtiği hakikatiyle gücü elde etmek için özel çaba ve arayış içerisine girmişlerdir. Uluslararası sistemde güç, kuvvet anlamında kullanıldığı halde gücün unsurları, etkisi ve çağın gereksinimlerine göre önem ve öncelenmesi farklılaşmıştır. Önceleri güç, daha çok askeri ve ekonomik anlamda tanımlanırken sonraları buna teknolojik, kültürel, ticari, bilimsel ve siyasi yönler de eklenmiştir. Türk Dil Kurumu'na (TDK) göre güç, çeşitli anlamlarda izah edilirken devlet açısından “bir ulus, bir ordu vb.nin ekonomik, endüstriyel ve askeri potansiyeli” olarak açıklanmaktadır.

Uluslararası sistem teorisyenleri açısından güç unsurları, gerekliliği ve etkili olma yönleriyle farklılık arz etmektedir. Uluslararası sistemin yapısını anarşik olarak gören Realizm, en çok askeri güce önem verir. Realist yaklaşıma göre güç ve güvenlik arasındaki ilişki kesin derecesindedir. Realizm teorisinde önemli yere sahip olan Machiavelli, devletin güvenliği ve bekâsının güç ile doğrudan ilişkili olduğunu savunur. Bu noktada Realistler, güvenlik ve güç ilişkisinde askeri güce daha fazla önem verirler. Askeri gücü ilgilendiren bir konuyu güvenlik sorunu olarak ele alırlar. Bir

devlet için en önemli mesele olan güvenlik ve bekânın sağlanmasının ancak gücü arttırarak olabileceğini, ulusal çıkar ve güvenliğin sağlanması için askeri kapasitenin arttırılmaya çalışılmasını en rasyonel yaklaşım olarak değerlendirirler (Erçandırılı, 2009, s.19).

Neo-Liberalizm ise, uluslararası sistemin anarşik yapısını kabul etmekle birlikte, günümüz dünyasında askeri gücün gittikçe önemini kaybettiğini savunur. Bunun yanında, ekonomik gücün daha çok önem arz ettiği teziyle, uluslararası sistemin anarşik yapısının “karşılıklı bağımlılık” içerisine girecek olan devletlerin ekonomi ağırlıklı ortak iş birlikleriyle aşılabileceğini savunur. Neo-Liberalist düşüncenin önemli kişiliklerinden biri olan Joseph Nye, günümüzde güç unsurları açısından askeri güçten ziyade eğitim, teknolojik ve ekonomik gücün daha fazla önem kazandığını söyler (Bozdağlıoğlu ve Özen, 2004, ss. 63-64). Aynı zamanda Joseph Nye, gücü aşk ve hava durumuna benzeterek herkesin ona bağlanıp hakkında konuştuğu halde çoğunluğun onu anlamadığından bahsederek gücün yaşanmasının, ölçülüp tanımlanmasından daha kolay olduğunu söyler. Gücü, birinin istediklerini elde edebilme becerisi olarak da tanımlayan Joseph Nye, bunun güç kullanma, bedelini ödeme, ikna ve cezbetme gibi araçların durumuna göre değişeceğini belirtir. (Nye, 2020, ss. 19-20).

Bütün bunlar dikkate alındığında, uluslararası sistemde güç, bir devletin güvenliği ve bekâsı için gerekli olan bütün etkili unsurlardır denilebilir. Bu unsurların uluslararası ilişkilerdeki etki ve öneminin zamanın ve ilişkilerin durumuna göre değiştiği kabul edilirse, günümüz dünyasında eğitim, teknolojik ve ekonomik iş birliklerinin kaçınılmaz olduğu sonucu çıkarılabilir. Bu noktada görülmesi gereken bir husus da, güç olarak önem arz eden bir unsur devreye girdiğinde diğer unsurların güç olmaktan çıkmadığıdır. Bir diğer ifade ile izah edilecek olursa, bir devletin güvenliği ve bekâsı için bazen askeri bazen de ekonomik, teknolojik ve kültürel güç unsurları elzem olabilir. Genel anlamda insanların refah seviyesi yüksek, güvenli ve barışın hâkim olduğu bir dünyada yaşama isteği, devlet politikalarını harekete geçiren itici güçtür. Dolayısıyla bu itici güç, günümüz teknolojik, ekonomik ve kültürel kaynakların bir bütün halinde önem arz ettiğini göstermektedir.

2.4. Uluslararası Sistemde Gücün Çeşitleri

Gücün istediğini elde edebilmek için gerekli araçlara sahip olmak olduğunu ve uluslararası sistemde güç unsurlarının zaman ve gereksinimlere göre değiştiği göz

önüne alınmalıdır. Bir devletin, uluslararası sistemde varlığını devam ettirebilmesi için güç unsurlarına sahip olmasıyla birlikte, bunların nasıl kullanılması ve ne zaman devreye konması hususlarını da çok iyi hesap edebilmesi gerekmektedir. Bu unsurlar askeri, ekonomik, siyasi, jeopolitik ve kültürel olarak sınıflanmakla birlikte sert güç, yumuşak güç ve akıllı güç olarak da kategorize edilebilir. Nitekim Joseph S.Nye, bu kavramlar üzerinden gücü ele alıp incelemiştir. Gücün hem sert hem de yumuşak boyutlarıyla sahip olunması gerektiğini belirterek günümüzde yumuşak gücün daha fazla önem arz ettiğini vurgular (Nye, 2020, s. 19). İncelendiği üzere, bu sınıflamanın daha kapsayıcı ve yerinde olduğu görülecektir. Bu bölümde, farklı sınıflamalar üzerinden gücün etkisi ve gereksinimleri ele alınacaktır.

2.4.1. Yumuşak Güç

“Yumuşak Güç” kavramını uluslararası ilişkilerde ilk kullanan Joseph Nye, istenileni elde etmek için teşvik ve tehdidin dışında kalan unsurları ve yetenekleri yumuşak güç olarak ifade ederek, çoğu zaman sert güce gerek kalmadan amaca ulaşılabilceğini belirtir (Nye, 2020, s. 25). Diğer bir ifade ile insanların duygu ve düşüncelerini etkileyerek istenilene ulaşmak için kullanılan beceri ve kabiliyetlere yumuşak güç denilebilir.

İnsan gücü, 17. ve 18. yüzyılda tarıma dayalı Avrupa ekonomilerinde en önemli kaynak durumundaydı. Vergilerin ve paralı kara ordularının en önemli unsurları insanlardı. Fransa bu dönemde üstün durumdaydı. Sanayi devriminden sonra ise, denizlerde üstünlük sağlamış olan İngiltere ve demir yollarında gelişme gösteren Almanya etkili duruma geldiler. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Rusya ve ABD’nin ideolojik durumlarıyla birlikte, ekonomik ve nükleer silahlar alanında gelişme kat etmeleri dengeleri değiştirerek süper güç olmalarını sağlamıştır (Yılmaz, 2011, s. 31). Özellikle ABD’nin nükleer silahlarını kullandığı İkinci Dünya Savaşı’nın yıkıcı etkilerinden sonra uluslararası ilişkiler alanında ismi konmamış olsa da yumuşak güç unsurlarının kullanılma ve etkili olabilirliliği üzerinde durulmaya başlanmıştır. “Think Tank” diye isimlendirilen düşünce kuruluşları, başta ABD olmak üzere tüm ülkelerin önemseddiği öncelikler haline gelerek bu alana ciddi bütçeler ayrılmıştır (Karabulut, 2010, ss. 93-94). Yumuşak güç, önceleri uluslararası ilişkilerde kavram olarak kullanılmasa da yöntem olarak kullanılagelmiştir. İşgal edilecek yerlerde halkın direnç ve azmini kırmak için propaganda yapılarak düzen ve istikrar sağlama yöntemleri

kullanılmıştır. Örnek verilecek olursa, Osmanlı İmparatorluğu'nun fethetmek istediği memleketlere önceden tüccarlar göndererek Osmanlının hâkimiyeti durumunda halkın refah seviyesi ve huzurunun artacağı propagandası yapıldı. Fethedildikten sonra ise, asayiş ve güvenliği sağlamak için halka iyi davranılırdı. Bu yapılan olumlu davranışlar, Osmanlı hâkimiyetinde bulunan kimi milletlerce hâlâ dillendirilmektedir. Bunun yanında, Fransa, 17.ve 18. yüzyıllarda kültürünü tüm Avrupa'da yaygınlaştırarak Fransızca'yı diplomasi dili haline getirmeyi başarmıştır. Hatta Rusya ve Prusya gibi bazı ülkelerde Fransızca mahkeme dili olarak kullanılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra da, devletlerce yumuşak güç kullanma yöntemleri artmaya başlamıştır. Başta ABD olmak üzere birçok ülke kültürlerini yaymak için çaba ve faaliyetlerde bulunmuştur. ABD'nin Sesi Radyosu, Hitlerin propaganda filmleri çekmesi bunun örneklerindendir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra SSCB, başta Avrupa olmak üzere Asya ve Afrika'da kamu diplomasisi yöntemleriyle insanlara ideolojisini benimsetmek için çok fazla para harcamış ve bunda başarılı olmuştur. ABD 1962-1972 yıllarında "Marshall Planı" adıyla, içerisinde Türkiye'nin de bulunduğu ülkelerle yaptığı anlaşmalar neticesinde oluşturduğu "Barış Gönüllüleri" ile ülkelerin sosyal ve ekonomik kalkınmalarına yardımcı olma yoluyla kültürünü yaymaya çalışmıştır. Aralarında Enver Sedat, Helmut Schmidt ve Margaret Thatcher gibi liderlerin de bulunduğu yedi yüz bin insanı akademik ve kültürel değişim programlarına katmayı başarmıştır. Bu anlamda, ABD'nin yumuşak gücünü kullanma becerisi SSCB'ye içeriden zarar vermiştir. Akademik ve bilimsel çalışmalarla oluşturulan kültürel etkileşimde binlerce Rus bilim adamı Liberalist düşünceye geçmiştir (Yılmaz, 2011, ss. 31-32). 1990'lı yılların başından itibaren yumuşak güç yöntemini gündemine alan Çin'in uluslararası arenada yükselişi, bu yöntemin ne kadar etkili olduğunun örneklerindendir (Özertem, 2013, s.100).

Günümüz dünyasında uluslararası ilişkilerde devletlerin yumuşak gücü önelediği yadsınamaz bir gerçektir. Joseph Nye, yumuşak gücün davranış yelpazesini gündem belirleme, cazibe ve ikna etme olarak belirtirken en mükemmel kaynaklarını kurumlar, değerler, kültür ve politikalar, yöntemini de kamu diplomasisi, iki taraflı diplomasi ve çok taraflı diplomasi olarak açıklar (Nye, 2020, s. 28). Özellikle Soğuk Savaş döneminde ivme kazanan kamu diplomasisinin en etkili bir şekilde kullanılan yumuşak güç yöntemi olduğu söylenebilir. Kavram olarak ilk kez 1965 yılında Edmund A.

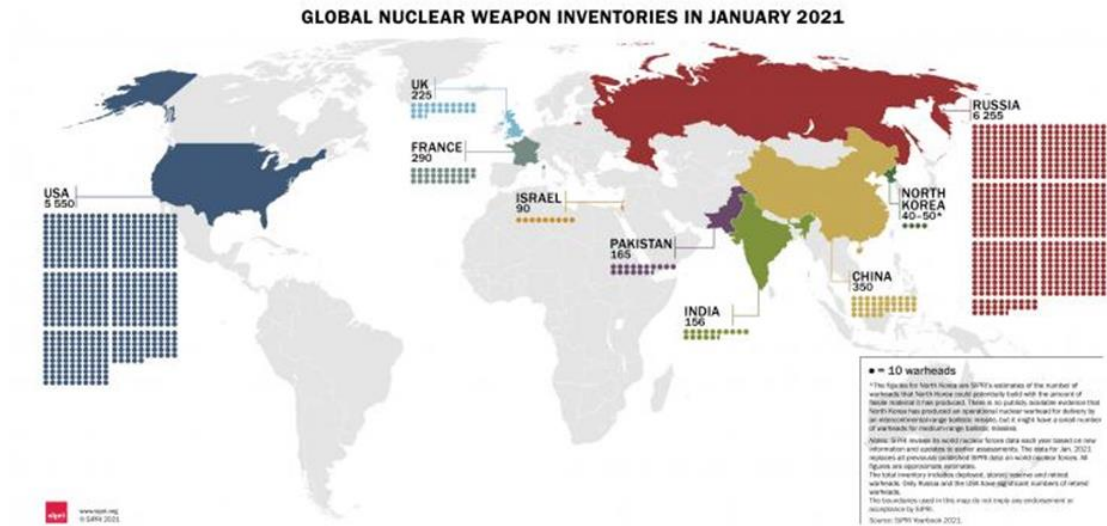
Gullion tarafından dile getirilen kamu diplomasisi, bilgi ve düşüncenin uluslararası geçişi olarak ifade edilmiştir (Kömür, 2020, s. 95). Kamu diplomasisi kavramına “Yumuşak Güç” adlı kitabında değinen Joseph Nye, kültür, siyasi değerler ve dış politikaların uluslararası ilişkilerde istediğini elde etme hususunda çok önemli araçlar olduğunu örnekler üzerinden izah eder. Özetle ifade edilecek olursa, amaca ulaşma noktasında yumuşak gücün önemi ve gerekliliği günümüz dünyasında gittikçe daha iyi anlaşılmakta ve bu alanlara yapılan yatırımlar daha da artmaktadır.

2.4.2. Sert Güç

Sert güç, kavram olarak da anlaşılabileceği üzere baskıcı, zorlayıcı, zarar verici ve caydırıcı potansiyeli içinde barındıran güç çeşididir. Uluslararası ilişkilerde sert güç genellikle askeri ve ekonomik güç olarak kullanılır. Joseph Nye sert gücü, içinde tehdidi ve teşviki barındıran, diğerlerinin tutumlarını çoğu zaman askeri ve ekonomik kudretle değiştirebilen güç olarak ifade eder (Nye, 2020, s. 24). Sert güç, tarih boyunca ulusların güvenlikleri için öncelendiği ve bunu elde etmek için çaba sarf ettikleri birincil güç çeşidi olmuştur. Günümüzde halâ ülkeler askeri ve ekonomik güçlerini arttırmak için çaba ve gayret içerisinde. Her ne kadar insanların güven içerisinde yaşamak için diplomasi ve iş birliği arayışları öncelense de, uluslararası sistemin anarşik yapısından dolayı hangi ülkenin ne zaman ve nasıl davranacağını kestirmek mümkün olamamaktadır. ABD’nin Afganistan ve Irak’ı işgali, Suriye, Yemen ve Libya’da yaşananlar ve en son olarak da Rusya’nın Ukrayna’yı işgali bunun örneklerindendir.

Tarihi süreçte, hâkimiyet kurma ekseninde güvenlik ile birlikte caydırıcı olmak ve galip gelmek adına taktik ve güç elde etme arayışları devletlerin daima önceliği olmuştur. Bilhassa askeri güç, teknolojinin ilerlemesinden kaynaklı olarak çok geniş yelpazeye sahip olmuştur. Kara, deniz ve hava sahalarında kullanılmak üzere her türlü askeri silah ve ekipmanların geliştirilmiş olması, caydırıcılıkla birlikte insanların güvenliği açısından büyük bir tehdit oluşturmıştır. Sanayi Devrimi’nden sonra bilimin gelişmesi ile savaş silahları alanında da ciddi gelişmeler yaşanmıştır. Savaşlar önceki yıllara göre daha acımasız ve sonuçları itibari ile daha yıkıcı olmuştur. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı sonucunda yaşanan milyonlarca ölüm bunun neticesidir. İkinci Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru nükleer silahların icadı, akabinde ABD’nin bu silahları Japonya’ya karşı Hiroşima ve Nagazaki şehirlerinde kullanması, binlerce kişinin saniyeler içerisinde öldürülmesi, dünyayı büyük bir dehşetin içerisine sürüklemiştir.

Dünya ülkeleri, nükleer silahları büyük bir güvenlik tehdidi olarak algılamış, bu silahlara karşı caydırıcılığın yine bu silahları elde etmekle mümkün olunabileceği yolunu tercih etmiştir. Neticede, başta SSCB olmak üzere birçok ülke kısa bir süre sonra nükleer silahları elde etmeyi başarmıştır. Bütün dünyayı tehdit eden nükleer silahların çoğalması ile ülkeler, daha çok tedirginlik yaşamaya başlamış, bu silahların yasaklanmasını ve yayılmasını engelleme arayışları başlamıştır. Geline süreçte her ne kadar yapılan anlaşmalar, nükleer silahların artmasını yavaşlattıysa da yayılmasını ve oluşturduğu tehlikeyi ortadan kaldıramamıştır. Özellikle nükleer silahlara sahip BM'nin beş daimi ülkesi, nükleer silahlardan vazgeçtiklerini dünya devletlerine ikna edici bir şekilde ortaya koymadıkları müddetçe bu noktada başarılı olmak inandırıcı görünmemektedir. Bu durum, ülkelerin nükleer silahları elde etme arayışlarından vazgeçmemesine neden olmaktadır.

Şekil 1. Ocak 2021'e göre dünya nükleer silah envanterleri

Kaynak: Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI), 2021

Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü, 2021 yılında dünya nükleer kuvvetleri envanteri olarak ABD'nin 5550, Rusya'nın 6255, Çin'in 350, Fransa'nın 295, İngiltere'nin 225, Pakistan'ın 165, Hindistan'ın 156, İsrail'in 90 ve Kuzey Kore'nin 40-50 nükleer silah kapasitesine sahip olduğunu yayınlamıştır. Bu tablodan da

anlaşılacağı üzere, ülkelerin güvenlik ve caydırıcılık açısından sert güç unsurlarına sahip olma çabaları devam edecektir (bkz. Şekil 1).

2.4.3. Akıllı Güç

“Akıllı güç” kavramı, ilk olarak 2007 yılında Amerika’da kurulan Akıllı Güç Komisyonu’nda görev alan Joseph Nye ve L. Armitage tarafından gündeme getirilmiştir. Akıllı güç, bir hedefe ulaşmak isteyen aktör tarafından, yumuşak ve sertgücün uygulanacağı aktörün durumuna göre önceden vasıtaları tek ya da birlikte ne zaman, nerede ve nasıl kullanılacağını planlayarak uygulanmasıdır, denilebilir. Bu noktada hedef aktör hakkında detaylı malumat gerekir. Uygulanacak güç bölgesel ve küresel kapsamda olmalıdır. İkna etmek için yumuşak güç, zorla elde etme ve caydırma için sert güç kullanılır. Gereksiz çatışmaları önlemek için diplomasi devreye girer. Kamu diplomasisi ile duygu ve düşünceler yönlendirilir. Bütün bunların uyumlu bir şekilde kullanılabilme becerisi akıllı güçtür (Yılmaz, 2012, ss. 50-52).

Anlaşılacağı üzere akıllı güç, ne sert güç ne de yumuşak güçtür. Bu iki güç unsurlarını zamanında ve yerinde, kimi zaman birlikte kullanılabilmek becerisidir, denilebilir. Yumuşak güç ile elde edilebilecek bir hedef var iken sert güç kullanmak akıllıca bir iş olarak görülmez. Bazen sert güç olmadan yumuşak gücünde bir işe yaramaması söz konusu olabilir. Tablo 1’de güç çeşitlerinin bir özeti gösterilmektedir.

Tablo 1. *Güç Çeşitleri*

	Sert	Yumuşak
Davranış		Gündem
Yelpazesi	Komut Belirleme	Belirleme Etme
	Zorlama	Cazibe
	Teşvik	İkna
En Muhtemel Kaynaklar	Baskı Yaptırımlar	Kurumlar Kültür Politikalar
	Karşılıklar Rüşvet	Değerler

Kaynak:Nye, 2020

Joseph Nye sert ve yumuşak gücün davranış yelpazelerini ve en muhtemel kaynaklarını yukarıdaki tabloda göstermiştir. Elde edilmek istenene ayrı ayrı sert ya da yumuşak yöntemler üzerinden gidilebilirken, zaman, mekân ve nasıllık olarak iki ayrı yöntemi birleştirebilmek ‘akıllı gücü’ oluşturur. Takdir edilir ki bunu başarabilmek derin bilgi, tecrübe ve yetenek gerektirir.

2.5. Güç Dengesi Sistemi

Morton A. Kaplan tarafından ortaya konan güç dengesi sistemi 18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa’daki sistem araştırılarak geliştirilmiştir. Güçleri birbirine yakın en az beş güçlü ulus devletin sistemdeki dengeyi sağlaması ve düzenin bozulmaması için hiçbirinin gücünün diğerlerine oranla artmaması sağlanarak oluşturulan sistemdir. Her devletin gücünü arttırma, başat olma güdüsü olduğundan diğer devletler buna izin vermeyerek denge sağlanmaktadır.

Kaplan, güç dengesi sisteminin ana ilkelerini şu şekilde izah etmiştir (Arı, 1990, ss. 105-106):

- a) Devletler, güçlerini arttırma isteği ile hareket ederken savaş yerine görüşmeleri öncelerler.
- b) Devletler, güçlerini arttırma noktasında başarısız olmaksızın savaşı tercih ederler.
- c) Devletler, temel aktörlerden birinin ortadan kalkması söz konusu olduğunda savaşı durdururlar.
- d) Devletler, bulundukları sistem içerisinde başat olmak isteyenlere karşı hemen harekete geçerler.
- e) Devletler, bir devletin uluslar üstü örgütlenme yönünde eğilim göstermesi durumunda onu sınırlamaya çalışırlar.
- f) Devletler, savaşı kaybetmiş ya da yıkılmış temel bir aktörün tekrar aktör olmasına veya önceden temel aktör olmayan bir devletin aktör sınıflamasına girmesini isterler.
- g) Devletler, asıl aktör olan devletlere kabullenecekleri ortakları nazarıyla bakarlar.

Kaplan, devlet sayısı olarak en az beş olması gerektiğini söylemişse de, daha sonra bunun iki veya üç de olabileceğini söyleyenler olmuştur (Toprak, 2013, s. 699).

Uluslararası ilişkilerde kullanılan diğer kavramlar gibi “Güç Dengesi” kavramı da çok farklı boyutlarda değerlendirilmiştir. Bu kavram üzerine, farklı değerlendirmeler olarak çok sayıda bilimsel çalışma yapılmıştır. Bu kavram üzerinde çalışmalarda bulunan kimi şahıslar bile farklı olarak birden fazla anlama değinmişlerdir. Örnek verilecek olursa; güç dengesini Ernst Bernard Haas, denge durumu, üstünlük, güç dağılımı, istikrarsızlık ve savaş, istikrar ve barış, evrensel tarih yasası ve sistem, politikaya yol gösterici olan araçlar ve güç politikası olarak sekiz farklı anlamda kullanmıştır. Yine bu alanda önemli çalışmalarda bulunan Hans Joachim Morgenthau, güç dengesi kavramını devletin gerçek ilişkileri, devletin bir hedefe ulaşmak gayesiyle izlediği politika, herhangi bir biçimde güç dağılımı ve eşit güç dağılımı olarak dört farklı anlamda izah etmiştir (Keyik ve Erol, 2019, ss. 34-35).

Joseph Frankel, güç dengesini 1648 ile 1914 tarihleri arasındaki, uluslararası sistemin yapısını tanımlamada kullanılan bir kavram olarak izah etmiş, güç dengesinin birkaç güçlü devlet arasında sağlandığını, her aktörün bu kapsama girmediğini belirtmiştir. Inis Lothair Claude, Jr, güç dengesini; (a) sistem olarak güç dengesi, (b) politika olarak güç dengesi, (c) durum olarak güç dengesi olmak üzere üçe ayırmıştır.

Kenneth Waltz, güç dengesinin sistemde otomatik olarak var olacağını, devletlerin denge politikasını izleyip izlememesinin ya da isteyip istememesinin bir şeyi değiştirmeyeceğini belirtir. Güç dengesi sisteminin, her ne kadar Realist düşünceye sahip çevrelerce ele alındığı kabul edilse de, Liberal çevrelerce de bu kavram üzerinde durulmuş, değerler ile güç dengesi arasındaki etkileşim anlaşılmaya çalışılmıştır. Buna göre devletler, kurumsal değerleriyle birlikte güç dengesi durumuna göre tavır belirlerler yorumunu yapmışlardır (Çelik, 2017, ss. 35-36).

Anlaşılabacağı üzere güç dengesi sistemi uluslararası ilişkiler alanında yapılan bilimsel çalışmalarda farklı yönleriyle irdelenmiştir. Bu anlamda yapılan çalışmalarda, güç dengesi sisteminin uluslararası güç unsurlarının arasındaki korelasyon neticesinde oluştuğu söylenebilir. Bir başka ifade ile bütün güç unsurlarının, aralarındaki bağıntılar ile güç dengesi sistemini oluşturduğu ve bu dengenin muhafazası için gayret ettiği söylenebilir.

2.6. Çok Kutupluluk

En az üç devletin uluslararası sistemde dengeleyici güç olarak bulunduğu sisteme “çok kutuplu sistem” denir. Bu sistem, güç dengesi sistemine benzer. Neo-Realizm’in kurucusu olan Kenneth Waltz dünyada ikiden fazla süper gücün denge unsuru olduğu duruma çok kutuplu dünya demiştir. Çok kutupluluk da kendi içinde “dengesiz ve dengeli” çok kutupluluk olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Çok kutuplu sistemde dengeleyici bir ülke güç olarak öne çıktığında sistem üzerinde hâkimiyet kurma arayışına girer. Bu durum ise sistemin dengesini sarsar. Bu alanda çalışmalarda bulunan John Mearsheimer, dengesiz olan çok kutuplu sistemi üç veya daha fazla dengeleyici devletin bulunduğu sistem olarak ifade ederken, birinin hegemonyasını kurma potansiyelini taşıyan aktör olarak belirtir. Dengelenmiş çok kutuplu sistemde ise, dengeleyici olan güçlü devletlerin güçleri birbirine yakın olduğundan birbirlerine üstünlük sağlayamazlar. Bu noktada güvenlik ve güç kontrolü sağlanır. Yine bu sistem hakkında John Mearsheimer, üç veya daha fazla dengeleyici güçlü devletin olmasıyla birlikte uyumun olduğunu, birbirlerine üstünlük sağlama amacı güdülmeyeceğini belirtir. Çok kutuplu sistem için Karl Deutsch ve P. W. Singer; sistemdeki artan aktör sayısı ile bir devletin diğer devlete olan ihtiyacının ortadan kalkarak diğer aktörler gibi kıymetli hâle gelmesi durumu olduğunu söylemişlerdir (Abdullah, 2019, ss. 31-33).

Neo-Realizm’e göre öncü devletler, çok kutuplu sistemde dengelemeyi karşıtlarını dengeleme yöntemi olan “dış dengeleme” yöntemi ile sağlarlar. Dış dengeleme yöntemi, öncü unsurların karşılıklı bağımlılıklarını arttırdığından sistem içerisindeki çatışmaları zayıflatmakla birlikte otonomilerini de azaltmaktadır. Bunun başlıca sebebini, öncü devletlerin birbirlerine bağımlılıklarından vazgeçememeleri olarak görürler. Öncü devletlerin sayısının fazlalığı karşılıklı bağımlılığı artıracaktır. Sonuç olarak, iş birliği ve ittifakların arttığı esnek bir sistem oluşacaktır. Çok kutuplu sistemdeki öncü olmayan devletlerin sistemde birleşme yaklaşımları, öncü devletlerin sürekli değişkenlik arz eden askeri ve politik iş birliklerinden etkilenmektedir. Bu düzen, öncü olmayan devletlerin öncü olan devletlere yaklaşması ile öncü olan ya da olmayan devletlerden gelecek tehditleri etkisizleştirmesine ve de öncü olmayan devletlerarasındaki rekabetlerde kazanımlar sağlamasına yol açmaktadır. Yapısal olarak öncü olmayan devletlerin öncü olan devletleri dengelemesi söz konusu değildir (Öğün, 2020, ss. 173-174).

Çok kutuplu sistemde dengeleyici unsurların devlet olma şartı yoktur. Kurulan koalisyonlar, oluşturulan bloklar ve yapılan iş birlikleri de dengeleyici aktör olabilirler. Bu sistemin diğer sistemlere göre istikrar bakımından daha iyi olduğunu söyleyenler bunu şu şekilde izah etmektedirler:

- a) Sistem içerisindeki büyük güçlerin sayısı arttıkça iş birliği fırsatları da artacaktır.
- b) Büyük güç potansiyelinin çokluğu, iş birliklerinin artmasını sağlayacaktır.
- c) Güç unsurlarının sistemde sayıca artması, çıkacak sorunların çözümünde aktif olacakların da sayıca artmasını sağlayacaktır.
- d) Bu sistem askerî gücün artmasını yavaşlatacağından sorun ve düşmanlıklar da azalacaktır.
- e) Bu sistemdeki devletler rakip devletle savaştıklarında kaygıları daha az olacaktır.
- f) Bu sistemlerde büyük güçlerin savaşları azalacaktır.
- g) En önemlisi de büyük güçlerin çokluğundan dolayı çok kutuplu sistem, belirsiz ve karmaşık bir yapı arz etmektedir (Korkmaz, 2021, ss. 206-207).

Çok kutuplu sistem, 30 Yıl Savaşları'ndan sonra 1648 yılında yapılan Westphalia Antlaşması ile 1945 yılında biten İkinci Dünya Savaş'ına kadarki dönemi kapsamaktadır. Bu dönem içerisinde Avrupa devletleri, aralarındaki din temelli savaşları bırakmış, yerine çıkarlarını önceleyen ulus devletler olarak sistemde konumlanmışlardır (Keyik ve Erol, 2019, s. 36). Genel anlamda Birinci Dünya Savaşı'na kadar sistem denge sağlayıcı olarak devam etmişse de, daha sonra İkinci Dünya Savaşı'na kadarki süreçte yaşanan gelişmeler çok kutuplu sistemin bitmesine zemin hazırlamıştır. Bu dönem ileriki bölümlerde müstakil bir başlık olarak detaylı bir şekilde irdelenecektir.

Bugünkü yaşanan gelişmeler, akademik çevrelerde uluslararası sistemin çok kutupluluğa evrilmesi olarak değerlendirilse de, biz uluslararası sistemin çok merkezliliğe evrilmesi olarak değerlendirmekteyiz. Çünkü artık uluslararası sistemde tek başına çok sayıda güçlü devlet değil, içerisinde güçlü devletlerin bulunduğu çok sayıda merkez, dengeleme rolünü almaktadır. Bu konuya tezin odak noktası olan “çok merkezlilik” başlığında detaylı bir şekilde değinmeye çalışacağız.

2.7. İki Kutupluluk

Uluslararası sistemi, iki süper güç olan devletin dengelemesi durumuna iki kutuplu sistem denilebilir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan ve SSCB'nin 1991 yılında dağılmasıyla sona eren ABD ve SSCB arasındaki kutuplaşma üzerine kurulan sistem, başka hiçbir dönemde görülmemiştir. ABD ve SSCB'nin kendilerini daha güçlü kılabilecek güç unsurlarını arttırma yollarına odaklanarak oluşturdıkları dengede bu durum gözlenmektedir. Ne ABD'nin bulunduğu Batı Bloku'ndan bir ülkenin bloktan ayrılması ile ne de Doğu Bloku'ndan bir ülkenin kendi blokundan ayrılmasıyla sonuç değişmeyecektir. Ya da Doğu Bloku'nda olan bir ülkenin Batı Bloku'na geçmesi veya tersi bir durum olarak Batı Bloku'nda olan bir ülkenin Doğu Bloku'na geçmesi, durumu değiştirmeyecektir (Öğün, 2020, ss. 176-176). Bu sistem iki ayrı kutupta duran iki süper gücün birbirlerine karşı güçlerini dengeleme çabalarıyla oluşmaktadır denilebilir. ABD'nin başta nükleer güç, güdümlü füzeler ve diğer konvansiyonel silahlar gibi her türlü teknik alanda kapasitesini artırması karşısında SSCB'nin de aynı refleksle nükleer ve diğer güç alanlarında kapasitesini artırması, bu sistemin işleyişinin anlaşılmasını sağlamaktadır. Diğer devletlerin kendi ulusal çıkar ve politikalarına göre istedikleri kutup tarafında konumlanmaları, sistemdeki denge açısından sonucu etkilememektedir. Bu sistemde gözlemlenen sonuçlar aşağıda sıralanmıştır;

- a) Bu sistemde denge tam olarak sağlanmıştır denilebilir.
- b) Bu sistemde sadece bölgesel savaşlar olabilir denilebilir.
- c) Bu sistem daha net ve basit yapıda ve savaş olasılıkları erken fark edilebilir denilebilir.
- d) Bu sistemde kutbu oluşturan ülkeler, kendi yanlarında yer alan ülkelerin davranışlarına etki ederler denilebilir.
- e) Bu sistemde savaş olasılığı daha azdır denilebilir.
- f) Bu sistemde düzen kendiliğinden oluştuğundan dengeyi sağlamak daha kolaydır denilebilir.
- g) Bu sistemde savaşa gerek duyulmamasının sebebi güç dengesinin daha güvenli olmasıdır denilebilir.
- h) Bu sistem İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra net olarak başlamıştır denilebilir (Korkmaz, 2021, ss. 207-208).

Morton A. Kaplan iki kutuplu sistemi “gevşek iki kutuplu” ve “sıkı iki kutuplu” olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Birçok yönden güç dengesi sisteminden ayrılan gevşek iki kutuplu sistemde, iki blok etrafında toplanan ülkeler olabileceği gibi, bu bloklardan ayrı olarak bağımsız hareket edebilecek ülkelerinde olabilmesi söz konusudur. Ayrıca bu sistemde, tüm ülkelerin üyesi olduğu BM gibi uluslararası bir aktör bulunmakla birlikte, her bloğun üyesi olduğu NATO ve Varşova Paktı gibi blok örgütlerinin de olması söz konusudur. Bu sistemde dengeleme yerine arabulucu rolü devrededir. Arabuluculuk rolü, ya her iki blok dışından bir devlet ya da uluslararası bir örgüt tarafından yerine getirilmektedir. Bloklardan birinin askeri anlamda güçlü duruma geçmesi durumunda oluşacak istikrarsızlığa karşılık ikinci vuruş gücü önem arz etmektedir. Bu noktada, sistemdeki düzeni sağlaması açısından nükleer silahlar güçlü bir etkiye sahiptir.

Sıkı iki kutuplu sistem, önemli bazı noktalarda gevşek iki kutuplu sistemden ayrılrsa da, çoğu noktada benzeşme durumu söz konusudur. Gevşek iki kutuplu sistemdeki blok ülkeleri için söz konusu olan kurallar burada da söz konusudur. Sıkı iki kutuplu sistemde aktörler, bloklardan birinde ya üye ya da taraf olduğundan aktör sayısı azalmaktadır. Bu sistemde her iki blok dışında kalan ülkeler ve uluslararası aktörler ya yoktur ya da işlevsiz olduğundan yok durumunda sayılmaktadır. Dolayısıyla birleştirici ve arabulucu olma durumları ya hiç yoktur ya da etkisiz olmaktadır. Bu nedenle, bu sistemde istikrarın ve birleştiriciliğin oranı düşüktür denilebilir (Arı, 1990, s. 109).

2.8. Tek Kutupluluk

Süper güç olan bir devletin, uluslararası sistemde başka güçler tarafından dengelenemediği, dolayısıyla sisteme tek süper gücün hâkim olduğu uluslararası sisteme tek kutuplu sistem denilmektedir. 1991 yılında SSCB’nin dağılmasıyla sona eren Soğuk Savaş döneminden sonra ABD’nin tek süper güç olarak dünya üzerinde hegemonyasını kurduğu dönem olarak değerlendirilmektedir. Amerikalı Christopher Layne, David Wilkinson ve John G. Ikenberry gibi düşünürler, Soğuk Savaş’ın bitiminden sonra ABD’nin sistemde egemen bir güç olduğunu ve karşısında herhangi bir dengeleyici gücün duramadığını söyleyerek sistemin tek kutuplu bir yapıya dönüştüğünü öne sürmüşlerdir. ABD’nin askeri, ekonomik ve siyasi bakımdan dengelenemeyecek bir güce eriştiğini öne süren bu düşünürler, rakiplerinin de iç sorunlarından dolayı bu güce erişmesinin mümkün olmadığını söylemişlerdir. Bu

düşünürlerden John G. Ikenberry, “serbest pazar anlayışına sahip bir dünya ekonomisi, batı tarzı siyasi ve ekonomik düzenin çok taraflı bir anlayışla yönetimi ve ekonomik refahın dengede tutulması” kavramlarının tek kutuplu sistemin temelinde egemen hâle geleceğini öne sürmüştür. ABD’nin küresel anlamda egemen olma düşüncesinde olduğunu söyleyen bu düşünürler, iki farklı görüş ortaya koymuşlardır. Birinci görüş, ABD’nin liberal düşünce kapsamında çok taraflı, sıkı ittifak ortaklığı, güvenlik, uzlaşma ve işbirliği üzerine uluslararası sistemi dizayn edeceği yönündeyken; ikinci görüş ise, ABD’nin hükmetme anlayışıyla tek taraflı, zorlayıcı ve yayılmacı yaklaşımla uluslararası sistemi dizayn edeceği yönündeydi (Efegil ve Musaoğlu, 2009, s. 5-6).

Tek kutuplu sistemin Neo-Realizm tarafından güç dengesine aykırı olduğu için uzun süreli olacağı kabul edilmemektedir. Bu noktada KennethWaltz, güç dengesi kuralına aykırı olduğu için tek kutuplu sistemin er ya da geç iki ya da çok kutupluluğa dönüşeceğini söylemektedir. KennethWaltz, doğa nasıl ki boşluk kabul etmemekteyse uluslararası sisteminde güç dengesizliğini bünyesinde kabul etmeyeceğini söyler. Ülkeler, uluslararası düzeyde dengelemenin ortadan kalkmasını bekâları açısından tehlikeli görürler. Tek kutuplu sistemde hegemonyasını sürdüren tek bir güç olduğundan dengelenmeye ihtiyaç duymamaktadır. İsteddiği yerde faaliyet yürütmekle birlikte saldırgan olabilmektedir. Tek başına diğer devletleri eklemleme ve bölgesel anlamdaki güç rekabetlerini etkileyebilmektedir. Soğuk Savaş sonrası ABD’nin Balkanlar, Orta Doğu ve Afganistan’daki uygulamaları buna örnektir (Öğün, 2020, ss. 177-178).

Bütün bunlar dikkate alınarak söylenecek olursa, tek kutuplu sistemin uluslararası sistemde kalıcı olması veya uzun süre devam etmesi mümkün görülmemektedir.

2.9. Çok Merkezlilik

Uluslararası sistemde birden çok güç merkezinin varlığıyla oluşturulmuş olan sisteme çok merkezlilik denilebilir. Yapı şekliyle çok kutuplu sisteme benzemekle birlikte işleyiş olarak tamamen ayrıldığı görülür. Şöyle ki; çok merkezlilikte de birden fazla aktör güç olmakla birlikte, bu güçler arasında oluşmuş karşılıklı bağımlılıklar, ekonomik ve siyasi iş birlikleri ve sert güç unsurlarının dışındaki yumuşak güç unsurları üzerinden uluslararası sistemin dengelenmesi izahı getirilebilir. Çok kutuplulukta Realist politikalar güdülürken, çok merkezlilikte Liberal politikalar söz konusudur. Çok kutuplulukta sert güç ve sert politikalar üzerinden denge sağlanırken

çok merkezlilikte karşılıklı bağımlılık ve ekonomik işbirlikleri denge unsuru olur. Çok kutuplulukta sert gücün fiziki olarak zarar verici tehdidi söz konusuysa, çok merkezlilikte yumuşak güç unsuru olan cazibe, ortak ekonomik çıkar ve refah seviyesinden mahrum kalma tehdit unsuru olarak belirmektedir. Çok kutuplulukta yıkıcılık, çok merkezlilikte yapıcılık denge unsurudur. Çok kutuplulukta savaş, çok merkezlilikte barış etkin rol alır. Çok kutuplulukta düşman algısı ön plandaysa, çok merkezlilikte insan yaşamının değerliliği, dostluk ve işbirliği öncelikli olur. Çok kutupluğun sonucu savaş, düşmanlık ve huzursuzlukken, çok merkezliliğin sonucu barış, ekonomik refah, huzur, mutluluk ve içinde dostluk ve dayanışmanın olduğu bir dünya denilebilir.

Çok merkezlilik kavramı köken olarak sosyal bilimlerde kullanılmaktadır. Bu kavramın anlaşılması ve analiz edilmesi Alexis de Tocqueville tarafından yapılmış olsa da, ilk olarak topluluğun gelişim ve ilerlemesini gözlemleyip ilerleyişinin koşullarını açıklayan Michael Polanyi tarafından ifade edilmiştir. İlerleyişin soyut bir modelin neticesi olmadığını belirten Polanyi, sosyal bir örgütlenme için değişik öznelere etkileşim serbestisine ve tecrübe ile evrimsel süreç gereksinim duyduğunu belirtmiştir. Daha sonraları çok merkezlilik kavramı hukuk, şehir, ekonomi ve yönetim incelemelerinde kullanılmıştır. Çok merkezlilik şekilsel olarak birbirinden farklı ve bağımsız karar alabilen merkezlerin oluşunu var saymaktadır. Bu merkezlerin özerkliği, uymak zorunda oldukları “kapsayıcı kurallar dizisi” ne bağlanmıştır. Bu sistem, değişik seviyelerde ve oranlarda hareket edebilen hem özel hem de kamu olabileceği gibi devlet ve devlet dışı aktörlerden de oluşabilmektedir. Aktörler arasındaki etkileşim, çoğunlukla olumlu işbirliklerini netice vermektedir.

Çok merkezlilik kavramı üzerinde çalışma yapan Vincent ve Elinor Ostrom; farklı karar verme ve farklı örgütsel güç merkezi seviyeleri, anlaşma sağlanmış kurallar sistemi kapsamında yer alan ve zamanla kalıcılık oluşturan bir ilişki, âdemi merkezîyetçi, hukukun üstünlüğü, meşruluğu oluşmuş kuralları uygulama sistemleri, kuralların katılımcı taslağı, teşvik edici kurallar ve sistemin kayıt açısından şeffaflığı özelliklerini atfetmektedir. Kısaca izah edilecek olursa, farklı güç merkezlerinden oluşan bir uluslararası sistemi tanımlamak için kullanılan çok merkezlilik, gerçek anlamından uzaktır. Çok merkezliliğin uluslararası sistem çalışmalarıyla ilgili bir kavram olarak kullanılmasına çözümlemeli sınırlar koymak gerekmektedir (Nowak, 2017, ss. 30-33).

Çok merkezli sistemin dört ana özelliğinden bahsedilebilir. Bunlar:

- Çok merkezli sistemde devletlerin dışında da birden fazla aktörün varlığı söz konusudur.
- Çok merkezli sistemde vatandaşların meyli, ulus ötesi merkezlere kayabilmektedir.
- Çok merkezli sistemde askeri güvenlik dışında kimlik, yoksulluk, bulaşıcı hastalıklar, göç ve çevresel sorunlar da güvenlik kapsamında öne çıkmaktadır.
- Çok merkezli sistemde devletlerin egemenliği zayıflamaktadır.

denilebilir. Karşılıklı bağımlılık küreselleşmeyi hızlandırırken, küreselleşme de ülke ötesi cazibe merkezlerini güçlendirmektedir (Konur, 2004, ss. 11-14).

Çok merkezli uluslararası sistem, günümüz dünyasında pratiği olmasa da yönetim bilimleri ve Liberalizm perspektifinden incelendiğinde ortaya çıkmaktadır. Bu yaklaşım baskıcı olan egemenlik, idari amirlik ve dikte gibi kavramların yerine ikna edici ve cezbedici yöntemleri incelemektedir. Uluslararası ve bölgesel kurum ve kuruluşlarla birlikte devlet dışı aktörlerin artması, ulusal devletlerin egemenliğini giderek azaltmaktadır. Çok merkezli sistem, günümüz dünyasında etkinliği ve sayısı gittikçe artan bahsi geçen aktör ve şirketler için daha olanaklı ve elverişli görülmektedir. Bu bağlamda sistemin doğal olarak çok merkezliliğe evrileceği söylenebilir (İbrahimli & Koç, 2021, s. 13).

2.10.Bağlantısızlar Hareketi

“Bağlantısızlık” kavramı ilk olarak 1960’lı yılların başında uluslararası politika yazımında kullanılmaya başlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı’nın ardından bağımsızlıklarını elde etmiş olan Asya ve Afrika ülkeleri, “bağlantısızlık” kavramını Doğu ve Batı Blok’u tarafından oluşturulmuş askeri ittifakların dışında kalmak olarak izah etmişlerdir. Bu kavramı ilk olarak Hindistan Başbakanı dünya kamuoyuna ilan etmiştir. Bu kavram, bağımsızlığını kazanmış olan Asya Ülkeleri’nin dış politikalarında Batı ile olan ilişkilerinde izledikleri yöntem olarak tanımlanmıştır. Bu devletler, iki askeri güç bloğundan birinde yer almanın neticesinin çıkacak savaşa dâhil olmaya neden olacağı öngörüsü ile süper güçlerin uluslararası sistemde oluşturdukları hareket

kısıtlılığının dışına çıkmak istemişlerdir. Bu bağlamda söz konusu ülkeler, ulusal tam bağımsızlıklarıyla birlikte sosyal gelişmeleri istedikleri gibi şekillendirme hakkını elde etmeyi amaçlarken, ekonomik, askeri ve siyasi alanda büyük güç merkezlerinin uzantısı olmak istememişlerdir. Aynı zamanda bu devletler, oluşturulan dış baskılara ve sömürülere karşı birlikte hareket ederek uluslararası ilişkilerin gidişatını etkilemeyi hedeflemişlerdir. Hiç bir ittifakta yer almamayı temel ilke olarak gören Bağlantısızlar, diğer devletlerden herhangi bir güvence istemeyerek, süper güçlerin askeri amaç ve hedeflerinin dışında kalmayı amaçlamışlardır. Herhangi bir ittifakta yer almanın dünya ile ilişkilerine sınırlama getireceğini, bununda ekonomik gelişimlerini tamamlamak isteyen ülkelerin aleyhine bir durum olduğu gerçeğiyle, dünya ile çok taraflı ilişkilerin bağımlılığı minimize ederken ekonomik çıkarları maksimize edeceğini savunmuşlardır. Bağlantısızlık, dış sorunlarla ilgilenmemek değil, bilâkis yaşanan meselelerde oluşmuş blokların etkisinde kalmayarak haklının yanında yer alıp ve desteklemek olarak ifade edilmiştir. Özetle ifade edilecek olursa, Bağlantısızlar Hareketi, İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan iki kutuplu sistemin dışında kalarak yeni bir sistem oluşturmuştur (Kar, 1983, ss. 224-228).

Asya'da yeni başlayan sömürgecilik girişimlerini önlemek ve bağımsızlığını kazanmış ülkeleri bir araya getirmek için Hindistan'ın 1940 yıllarda öncülüğünü yaptığı toplantılar, Bağlantısızlar Hareketi'nin oluşumunda önemli etkiye sahip olmuştur. Bu bağlamda 1954 yılında Sri Lanka ve Endonezya'da yapılan toplantılar, 1955 yılında 29 Afrika ve Asya ülkesinin örgütlenme adına bir araya geldiği Bandung Konferansı'nın şeklinin ve çerçevesinin belirginleşmesini sağlamıştır. Takip edilen yıllarda yapılan toplantıların neticesinde, 1961 yılında Belgrad'da Bağlantısızlar Hareketi'nin ilk zirvesi gerçekleştirilmiştir. Hindistan, Mısır, Endonezya, Gana ve Yugoslavya öncülüğünde başlayan Bağlantısızlar Hareketi, günümüz dünyasında Afrika, Asya, Avrupa ve Latin Amerika'da bulunan 120 üye ülkeye ulaşmıştır (Tekin & Dolu, 2021, ss. 66-68).

BÖLÜM III

TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDE GÜNÜMÜZE KADAR ULUSLARARASI SİSTEM VE GÜÇ Dengeleyicileri

3.1. Çok Kutuplu Dönemin Köşe Taşları (1648-1945)

Uluslararası sistemde, 1648 yılında yapılan Westphalia Antlaşması ile 1945 yılında sona eren İkinci Dünya Savaşı arası dönem, çok kutuplu dönem olarak kabul görür. Avrupalı devletler ve diğer devlet dışı aktörler 1618-48 yılları arasında 30 yıl boyunca süren mezhep savaşlarının sonrasında Westphalia için toplandıklarında, Kutsal Roma Germen İmparatorluğu gerileyerek parçalanmış, Papa'nın etkisi yok denecek duruma gelmişti. 1648'den itibaren, din savaşlarının yerini ulusal egemenliğe dayalı çıkarların öncelendiği savaşlar almış, uluslararası sistemde modern devletler hukuku şekillenmeye başlamıştı. Bu dönemde, bir yandan devletlerin sınırları şekillenirken, sistemde hâkim olma girişiminde bulunan güçlü devletlerarası ittifaklar kurulmuş ve dengeleme yolu sağlanmıştı. Avrupa için büyük sorun olarak görülen Osmanlı İmparatorluğu'nun yayılmacılığı, 17. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa devletlerinin kurduğu Kutsal İttifak ile durdurulmuştu. Yeni güçlerin ortaya çıktığı bu dönem, büyük imparatorlukların kurulmasına ve bazı imparatorlukların da parçalanıp ortadan kalkmasına tanıklık etmişti.

Çok kutuplu olan bu dönemde uluslararası sisteminin dengelenmesinde başta Fransa olmak üzere İngiltere, Prusya, Rusya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu, İtalya ve Hollanda etkili güçler olarak belirirken, 19. yüzyılın sonlarına doğru kıta dışından doğuda Japonya, batıda ABD büyük güçler olarak ortaya çıkmıştı. Coğrafi keşiflerden sonra Avrupa ülkeleri arasında kolonileştirme yarışı bu dönemde artmıştı. Denizaşırı ülkeler haline gelen İspanya, Fransa, Portekiz, Hollanda ve İngiltere bu dönemde Afrika, Asya ve Amerika kıtalarında sömürgeleştirdiği ülkeleri kolonileştirmişti. Küçük devlet ve prenslikler büyük güçlere yanaşarak varlığını sürdürme yolları aramışlardı. Amerika, Fransa ve Sanayi Devrimi bu döneme damgasını vururken, ateşli silahların yaygınlaştırılması bir yarış halini almıştı. Büyük güçler arasında çıkar ve yayılmacılığın politika haline geldiği bu üç asırlık dönemde çok kutuplu sistem olarak istikrar sağlanmış olsa da savaşlar önlenememişti. Bu

savaşlar, netice olarak insanlığın çok ağır bedeller ödemesine sebep olmuştu. Yine bu dönemde çözülememiş meseleler, peşi sıra birikerek Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'na giden sürecin en etkili sebebini oluşturmuştu. Bu bölümde, sistem olarak insanlığa huzur ve barışı getirememiş olan çok kutuplu dönemin köşe taşlarını oluşturan Westphalia Antlaşması, Veraset Savaşları, Viyana Kongresi, Amerika ve Fransa Devrimleri, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'ndan bahsedilecektir.

3.1.1. Westphalia Barış Antlaşması (1648)

Westphalia Antlaşması, Kutsal Roma Germen İmparatorluğu ile Fransa ve İsveç Krallıkları arasında 24 Ekim 1648 tarihinde imzalanmıştır. Avrupalı güçlerin barışı sağlama amacıyla başlattıkları süreç, aralarında filozofların, teologların ve diplomatların bulunduğu delegelerin uzun süren müzakerelerinin ardından üç ayrı anlaşmayla neticelenmiştir. Bu antlaşmalar Hollanda ve İspanya arasında Münster'de, Kutsal Roma karşıtları bir araya gelmeyi kabul etmedikleri için Katolik cephesi olan Fransa Krallığı ile Münster'de, Protestan cephesini oluşturan İsveç Krallığı ile Osnabrück'te ayrı olarak imzalanmıştı. Avrupa'dan 16 devlet, imparatorluk bünyesinde 140 devlet, prensliklerden 38 ve daimi elçilerden 150 kişi müzakerelere katılmış olmasına rağmen Kutsal Roma Germen İmparatorluğu, Fransa ve İsveç antlaşmalarda öne çıkan taraflar olmuştur (Salihpaşaoğlu ve Gümüş Boyacı, 2020, ss. 201-202). Westphalia barış görüşmelerinde Osmanlı İmparatorluğu, İngiltere, Polonya Krallığı ve Moskova Knezliği haricinde kalan Avrupa'daki bütün devletlerin temsilcileri yer almıştır. (Gönlübol, 1968, ss. 14-15).

Uluslararası sistemin başlangıcı olarak kabul gören Westphalia Antlaşması öncesi mezhepler üzerinden kutuplaşan Hristiyan dünyasının Protestan ve Katolikleri arasında 30 yıl boyunca süren kanlı savaşlar neticesinde Orta Avrupa nüfusunun neredeyse dörtte biri savaş ve savaşa dayalı sebeplerden hayatını yitirmişti. Avrupa güçlerinin tümünün katıldığı bu savaşlara dini sebeplerden katılanlar olduğu gibi siyasi ve stratejik sebeplerden katılanlarda olmuştu (Yiğit, 2008, s.15).

Westphalia Antlaşması, din savaşlarının bitmesini sağlamakla birlikte devletlerin ulusal çıkarlarını öncelediği ve tek bir devletin uluslararası sistemde egemen olmasına karşı durulduğu bir dönemi başlatmıştır(Çiftçi, 2018, ss.690-691).

Westphalia Barış'ı Avrupa tarihinde konferans olarak ilk ve en büyük olma özelliğine sahiptir. Önceleri gerçekleştirilen uluslararası toplantılar dini özellikte iken, bu görüşmede ele alınan iktidar, savaş ve devlet sorunları lâik nitelikte olmuştur. Bu konferansta Papalık temsilcileri dinlenmediği gibi antlaşmalar Papa'ya imzalatılmamıştır. Kilisenin gücü sınırlandırılarak Protestanlık, Kalvenizm ve Katoliklik Almanya'da geçerli dinler olarak kabul edilmişti. Bu konferans, uluslararası ilişkilerde hukukiliği oluşturan çok taraflı sözleşmelerin zorla değil de görüşmeler sonrası imzalanmış olması yönüyle de önem arz etmektedir. Bu dönemde milliyetçilikle birlikte devletin sınırlarının belirlenmesi ve hükümdarın şahsi egemenliği, modern devletin şekillenmesinde etkili olmuştur. Papanın ruhani, imparatorun ise dünyevi lider olarak kabul edildiği dönem yerine, devlet içerisinde dış kontrolden uzak, eşit ve egemen kurumların oluşturduğu, egemen devletin üzerinde başka bir gücün kalmadığı bir döneme girilmişti. Egemenlik ve güç dengesi kavramları yeni oluşturulan sistemin şekillenmesini sağlarken, Avrupa'daki devletlerin tek bir siyasi yapıyı temsil ettiği düşüncesi oluşmuştu. Bu yeni dönemde Fransa siyasi ve kültürel olarak Avrupa'nın yeni hâkimi durumuna gelmişti (Yiğit, 2008, ss.19-21).

Westphalia Antlaşması sonrası ortaya çıkan özerk yapıdaki çok sayıda siyasi birimin güçleri eşit derecede olduğundan güç dengesi sağlanmıştı. Bu durum, egemen devletlerin birbirlerini kabul etmeleriyle birlikte sistemin işlemlerini de sağlamıştı. Bu yeni olan uluslararası sistemde büyük güçlerin arasındaki rekabet devam etmiş, kimi zaman hâkimiyet amaçlı savaflara dönüşmüştü. Küçük devletler ise, sistem içerisinde varlıklarını sürdürmek için ittifak arayışlarına yönelmişlerdi (Özel Özcan, 2019, ss. 54-55).

3.1.2. Veraset Savaşları (1688-1763)

Tarihte Veraset Savaşları olarak bilinen olaylar, Avrupa kıtasında Westphalia Antlaşması'ndan sonra ortaya çıkan ittifaklar sisteminin ateşleyici unsuru olmuştur. Westphalia Antlaşması neticesinde güçlenen ve Avrupa kıtasında egemenlik kurmayı amaçlayan Fransa'nın saldırgan siyaseti birçok devletin adeta intikam almak için bir araya gelmesi sonucunu doğurmuştur. Bu bağlamda 1680'lerden itibaren Avrupalı devletler tarafından atılan adımlar adeta bir ittifaklar sisteminin doğmasına neden olmuştur. Bu savaşlar silsilesi Fransa yayılcılığına karşı olan Avrupa ülkelerini kendi ulusal çıkarlarını korumak amacıyla harekete geçirmiş ve Prusya, Hollanda,

İsveç, İspanya ve bazı Alman Prenslükleri, büyük ittifak içinde yer almıştır (Mckay ve Scott, 2011, ss.60-72). Avrupa uluslararası sisteminde devletlerarası ilişkilerin ittifaklar şeklinde gelişmesine yardım eden önemli hadiselerden birisi de, 1701 yılında başlayan “İspanya Veraset Savaşları”dır. Bu savaşları sonlandıran antlaşma ise, 1713 tarihli “Utrecht Antlaşması”dır.

Bir tarafta Fransa’nın diğer tarafta İngiltere, Prusya, Hollanda, Savoie Dukalığı’nın yer aldığı toplantılar on dört ay sürmüş ve 11 Nisan 1713 tarihinde Utrecht’te antlaşma gerçekleşmiştir. Yapılan bu antlaşmalar neticesinde Fransa, İngiltere’nin tahtında Protestan bir hanedanın varlığını kabul etmiş ve imparator tarafından Brandenburg Elektörü’ne Prusya Kralı unvanı verilmişti. Bu krallık ile modern Almanya’nın temelleri atılmıştır. Diğer yandan, Sicilya ile Savoie’nin birleşmesi de modern İtalya’nın çekirdeğini oluşturmuştur (Gönlübol, 1968, ss. 15-16). Utrecht Antlaşması’nın neticesinde;

- a) Yeni yüzyılda İngiltere’nin etkin bir güç olma dönemi başlamıştı.
- b) İngiltere bu antlaşmayla siyasi, ticari ve deniz aşırı imparatorluklar olan güçlere galip gelmeyi başarmıştı.
- c) Fransa’nın 17. yüzyılda sürdürdüğü Avrupa’daki üstünlüğü sona ermiş, İspanya paylaşılmıştı.
- d) Fransa ve İspanya’nın denizlerdeki hâkimiyetleri sonlandırılmıştı.
- e) Hollanda’nın ticari ve donanma gücü kırılmıştı (Budak, 2017, s. 607).

Karlofça Antlaşması’yla doğuda Osmanlı İmparatorluğu’nu kurdukları ittifakla durdurmayı başaran Avrupa güçleri, bu antlaşmayla da batıda Fransa’yı dengelemişti. 1748 yılında yapılan “Aix La Chapelle Antlaşması” ile Veraset Savaşları son bulmuştu. Veraset Savaşları ile kurulan Avrupa düzeninde İngiltere yeni bir güç olarak yükseliyordu. İngiltere bir yandan önemli ticaret yollarında kontrolü sağlarken diğer taraftan da Avrupa’nın etrafındaki denizlerde stratejik konumlar elde etmişti. Deniz aşırı imparatorluğa dönüşen İngiltere, yeni kurulan düzenin bozulmaması içinde çabalamak zorundaydı. İngiltere’nin Utrecht’te elde ettiği kazanımları korumak, ticaretinin sekteye uğramaması ve genel barışın korunması İngiltere’nin genel anlamdaki çıkarlarıydı. 1756-1763 yılları arasında “Yedi Yıl Savaşı” olarak bilinen savaş İngiltere’nin geleceği açısından önemli bir süreçti. Bir yandan Avrupa’ya hâkim olma çabası içerisinde olan Fransa, diğer tarafta Avrupa’nın güç dengesi sisteminde kalmasını çıkarı olarak gören

İngiltere'nin mücadelesi pek çok risk ve kazanç içermekteydi. Bu ekseninde İngiltere, Prusya'nın Fransa'ya karşı verdiği savaşa büyük destek vermişti. Savaş denizaşırı sömürgelere yayılmıştı. Ekonomik ve deniz donanması açısından üstün olan İngiltere, Fransa'yı durdurarak bu savaşın sonunda büyük kazanımlar elde etmişti. Hindistan ve Kuzey Amerika'daki Fransız güçleri bertaraf edilerek İngiltere'nin buralarda tam hâkimiyeti oluşmuş, bununla birlikte Filipinler, Karayip ve Batı Afrika'da önemli kazanımlar elde etmişti (Şahin, 2015, ss. 839-842). 10 Şubat 1763'te imzalanan Paris Antlaşması sonucu savaş nihayete ermişti (Mckay ve Scott, 2011, s.236). İngiltere, Prusya ve Portekiz ittifakı ile Fransa, Rusya, Avusturya, İsveç ve İspanya gibi ülkelerin içerisinde bulunduğu ittifak arasında yapılan savaşların sonucu olarak Prusya da büyük devlet olarak ortaya çıkmıştı.

3.1.3. Amerika ve Fransa Devrimleri (1776-1789)

Westpahlia Antlaşması sonrasında Avrupalı güçler arasında mücadele devam ederken, bu mücadelelerin denizaşırı yansımaları da olmuştur. İngiltere ve Fransa arasındaki denizaşırı topraklar mücadelesinin en yoğun yaşandığı coğrafyaların başında Amerika kıtası gelmektedir. Yedi Yıl Savaşları'ndan sonra Fransa'nın mağlubiyeti İngiltere'nin Amerika kıtasındaki hâkimiyetini artırmıştı. Ancak Amerika kıtasında yeni bir devletin tohumları çoktan atılmış ve Amerika'da 1774 ve 1783 yılları arasında vuku bulan olaylar “Amerikan Devrimi ya da Bağımsızlık Savaşı” olarak tarihe geçmiştir. Amerika'daki koloniler, 1774'te İngiliz sömürgesi olarak verdikleri ağır vergiler sebebi ile I. Philadelphia Kongresi'ni yapmış, Koloni Meclisleri'nin onayı olmadan kimsenin vergi toplayamayacağı kararı alınmıştı. 1775 yılında gerçekleştirilen II.Philadelphia Kongresi'nde General George Washington komutasında ordunun kurulması kararlaştırılmış, 1776'da ayrı bir Amerika bayrağı belirlenmiş ve 4 Temmuz 1776 yılında Thomas Jefferson başkanlığında “Bağımsızlık Beyannamesi” kabul edilmiştir. Bu bağımsızlık kararının İngiltere tarafından kabul edilmemesinden dolayı çıkan savaşlar yedi yıl sürmüştür. Kanlı olarak gerçekleşen savaşların sonunda 3 Eylül 1783 yılında gerçekleştirilen Paris Antlaşması'yla İngiltere Amerika'nın bağımsızlığını kabul etmiştir (Birecikli, 2011, ss. 87-90). Böylece bundan sonraki yüz yıllarda uluslararası sistemde büyük güç olarak ABD yerini almış oldu.

ABD'nin kuruluşuna paralel olarak 18. yüzyılın en önemli hadiselerinden biride, şüphesiz Fransız Devrimi'dir. Yedi Yıl Savaşları'nda ciddi ekonomik sıkıntılara düşen

Fransa, halka yüklediği ağır vergiler ile krizden kurtulma yoluna gitmişti. Monarşi ile yönetilen halkın uzun süredir çektiği sıkıntılar geniş kitlelerin oluşturduğu hareketlere dönüşmüştü. Kralın bu hareketleri güç kullanarak bastırma yolunu seçmesi neticesinde olaylar tırmanmış ve neticede 26 Ağustos 1789 tarihinde Ulusal Meclis'in kabul ettiği "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi" yayımlanmıştı. Bu bildiri mülkiyet hakkı, inanç ve basın özgürlüğü, kanun önünde eşitlik, keyfi tutuklamaların ve vergi adaletsizliğinin kaldırılması gibi konuları kapsamaktaydı. 1791 yılının eylül ayında Ulusal Meclis'in hazırladığı anayasayı kralın onaylamasıyla meşruti monarşi rejimine geçilmişti. Bu gelişmelerden rahatsız olan kral, ikinci kez kaçma teşebbüsünde bulunmuş ve idam edilmişti. Bu olayların ardından Ulusal Meclis yeni bir anayasa yapıp yeni meclis için seçimler yapmış ve Ulusal Konvansiyon adıyla yeni meclisi oluşturmuştu. Bu meclisin ilk işi, monarşiyi lağvedip cumhuriyeti ilan etmek olmuştu (Kara, 2021, ss. 124-128).

Bütün Avrupa'yı etkileyen bu devrim, sınıf farklılıklarının minimize edilmesini, eşitlik, özgürlük ve vergide adaletin tesis edilmesi gibi konulardaki bilincin artmasını sağlamıştır. Devlet ve kilise işleyişini ayıran lâiklik ile birlikte, milliyetçi duyguların artması ve ulus devlet anlayışı düşüncesinin yaygınlaşmasına etki etmiştir. 19. yüzyılın siyaset ve devlet işleyişlerine Fransa Devrimi yön verirken, ekonomik alanlardaki şekillenmeyi de İngiltere'deki Sanayi Devrimi gerçekleştirmiştir. Başta İngiltere'de olmak üzere tüm dünyada gelişen fabrika ve tren yolları işçi sınıfını ortaya çıkarmıştır (Alganer ve Çetin, 2007, ss. 296-297). ABD'nin bağımsızlığının, İngiliz Sanayi Devrimi'nin ve Fransız Devrimi'nin, bundan sonraki yıllarda uluslararası sistemin oluşumunu çok büyük oranda etkilediği görülmüştür.

3.1.4. Napolyon Savaşları ve Viyana Kongresi (1803-1815)

Tüm Avrupa'yı hatta dünyayı etkisine alan Fransız Devrimi'ne rağmen Napolyon, 1799 yılında devrim sonrası oluşan karmaşık ve belirsiz dönemi fırsat bilerek yönetime el koyar ve bu tek adam iktidarı tüm Avrupa'yı yeniden 15 yıllık bir savaş ve belirsizlik ortamına sürükler. Avrupa devletleri 1800-1815 tarihleri arasında Napolyon'a karşı altı kez bir araya gelip savaşmışlardır. İlk beş savaşın galibi Napolyon olmuştu. Prusya ve Avusturya hariç tüm Orta Avrupa'yı kontrolüne alan Fransa gücünün zirvelerine ulaşmıştır. Ancak, Fransa'nın Leipzig Savaşı'nı kaybetmesi neticesinde Napolyon dönemi sona ermiş, Fransa 1792 sınırlarına çekilmiş ve çift meclisli meşruti monarşi oluşturulmuştur (Özcangaz, 2015, ss. 11-15).

Napolyon Savaşları sonrası darmadağın olan Avrupa'nın tekrar dizayn edilmesi ve güç dengeleriyle birlikte sınırların oluşturulması amaçlı Viyana'da bir araya gelen Avrupa devletleri, uzun görüşmelerin ardından yeni dönemde uluslararası sistemi oluşturacak kararlar almışlardı. Viyana Kongresi 1814'ün ekim ayında başlamış 1815'in kasım ayına kadar devam etmiştir. Viyana Kongresi ile Avrupa Uyumu (Concert of Europe) hayata geçirilmiş ve küçük çatışmalar dışında Birinci Dünya Savaşı'na kadar sürecek yaklaşık 1 asırlık barış dönemi başlamıştır (Gafarov, 2020, s.154).

Viyana Kongresi'yle oluşturulan yeni düzenin özelliği, yeni aktörlerin dâhil edilerek barış için çok kutuplu bir dünya sisteminin oluşturulmasıydı. Ancak, bu sistemin Avrupa coğrafyası üzerinden hesaplanarak yapılmış olması, dünyanın diğer bölgelerinde oluşabilecek sorunların savaşlara dönüşmemesinin garantisi olamazdı. (Erkan, 2010, ss. 99-100).

3.1.5. Birinci Dünya Savaşı (1914-1918)

Birinci Dünya Savaşı, hem dünya tarihinin hem de uluslararası sistemin en önemli dönemlerinden biridir. Büyük devletlerin denge sağlama anlamında uluslararası boyutta ilk defa kutuplaşıp savaştığı, dört yıl boyunca süren zaman zarfında asker ve sivil olmak üzere milyonlarca insanın öldüğü Birinci Dünya Savaşı, tarihe çok acı olaylarla geçmiştir. Sekiz buçuk milyon askerin bu savaşta öldüğü kayıtlara geçerken, on üç milyon sivilinde hayatını kaybettiği tarihçiler tarafından dile getirilmektedir. Büyük devletlerden Rusya, Fransa ve İngiltere'nin oluşturduğu İtilaf Devletleri'ne sonradan ABD, İtalya, Yunanistan, Portekiz, Sırbistan ve Romanya katılmıştı. Karşı bloku oluşturan İttifak Devletleri olan Almanya ve Avusturya-Macaristan'a Osmanlı İmparatorluğu ve Bulgaristan katılmıştır (Üner, 2016, s. 4).

Birinci Dünya Savaşı, sonuçları itibariyle Asya ve Avrupa'daki bütün ülkelerin düzenlerini değiştirmişti. Rusya, Osmanlı ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu için parçalanma başlarken Yugoslavya, Çekoslovakya, Polonya ve Macaristan adıyla yeni devletler kurulmuştu. Yenilmiş olan İttifak Devletleri, Avusturya St. Germain Antlaşması, Almanya Versailles Antlaşması, Osmanlı Devleti Sevr Antlaşması ve Bulgaristan Neully Antlaşması'na mecbur bırakılmıştı (Gönlübol, 1968, s. 78).

Savaşın dünya üzerinde oluşturduğu travma, ülkeleri yapılan anlaşmaların kalıcı olma arayışına sevk etmişti. Bu minvalde 1917 yılında “Barış Cemiyeti”nin kurulmasını dile getiren dönemin ABD Başkanı Woodrow Wilson bir yıl sonra yayınladığı 14 maddelik “Wilson İlkeleri” olarak bilinen maddelerin kapsamında devletlerin genel bir birliktelik oluşturması gerektiğini vurgulamış, bu da müttefiklerce kabul görmüştü. ABD ve İngiltere’nin öncülük ettiği Milletler Cemiyeti oluşumu 10 Ocak 1920’de Versailles anlaşmasına eklenerek onaylanmış ve yürürlüğe girmişti (Kıran, 2008, ss. 20-21).

Milletler Cemiyeti’nin kurulmasına karar verilen Ocak 1919 Paris Konferansı’na yenilmiş olan devletler çağırılmamıştı. Savaşın galibi olan öncü devletler ABD, Fransa, Japonya, İngiltere ve İtalya tarafından, yenilmiş devletlerin gıyabında antlaşmaları karara bağlanmış ve imzalanması sonradan dayatılmıştı. Tamamen galip gelen büyük devletler tarafından dikte ettirilerek yapılan ve karşı tarafın içine sinmemiş bu antlaşmalar, ileriki süreçte Milletler Cemiyeti’nin dağılmasının en büyük nedenlerinden biri olacaktı. İkinci Dünya Savaşı’na giden yol, yarım kalan hesapların görülme beklentileriyle başlamış oluyordu (Hasgüler ve Uludağ, 2018, s. 104).

3.1.6. İkinci Dünya Savaşı

Uluslararası dengelerin ve sistemin değişmesine yol açan dünya tarihinin en kanlı savaşı şüphesiz İkinci Dünya Savaşı’dır. 1920 yılında Almanya’da başa Nazi ideolojili Hitler’in gelmesi, İngiltere’nin Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra denge politikasını sürdürememesi, İtalya’nın Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra hayal kırıklığına uğraması, ABD’nin Milletler Cemiyeti’ne iştirak etmemesi, SSCB’nin devrim sebebiyle Avrupa’dan uzak durması gibi sebepler İkinci Dünya Savaşı’nın çıkış nedenleri olarak söylenebilir (Yıldız, 2019, s.63).

Almanya’nın 1 Eylül 1939 yılında Polonya’yı işgal etmesi sonucu İngiltere ve Fransa’nın Polonya’ya destek vermesi, İkinci Dünya Savaşı’nı başlatmıştı. 40 Milyon kişinin öldüğü, milyonlarca kişinin yaralandığı ve 5 milyon insanın asit odalarında yok edildiği bu dehşet verici savaş altı yıl sürmüştür (Yavuz, 2016, s. 2).

Müttefik ve Mihver devletleri olarak iki karşı blokun oluşturduğu savaşa sonradan Müttefik blokta giren ABD, dengelerin değişmesine etki etmiştir. Müttefik Güçler, 10 Temmuz 1943’te İtalya’yı işgal etmiş, 9 Ağustos 1944’te de Fransa’yı işgalden

kurtarmışlardı. ABD'nin 6 Ağustos 1945'te Hiroşima'ya, 9 Ağustos 1945'te Nagasaki'ye atom bombası atmasıyla Japonya teslim olmuştu. Böylece milyonlarca insanın hayatına ve sıra dışı sosyo-ekonomik kayıplara neden olan büyük savaş bitmişti (Yıldız, 2019, s.68). Bu savaşta çok kutuplu sistemin oluşturduğu istikrarsızlık zirveye ulaşmış, sanayi ve bilimin gelişmesi sonucu icat edilen kitle imha silahları en acımasız şekilde bu dönemde kullanılmıştır.

Çok kutuplu dönem, İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle sona ermiş ve yerini ABD ve SSCB'nin başat olduğu iki kutuplu döneme bırakmıştır.

3.2. İki Kutuplu Dönemin Köşe Taşları (1945-1991)

Uluslararası sistem İkinci Dünya Savaşı'na kadar Avrupalı büyük güçler arasındaki güç mücadeleleri şeklinde geçmiş, 1945 yılında savaşın sona ermesiyle birlikte asırlarca dünya siyasetine yön veren Avrupalı büyük güçler dünya güç sahnesinden çekilmişti. Mücadele artık İkinci Dünya Savaşı'nın galip iki büyük gücü olan ABD ve SSCB arasında cereyan edecektir. Bu mücadele sadece askeri alanda değil fert, toplum ve devlet hayatının mümkün olan her alanında olacaktır. ABD Liberalizm'i savunurken, SSCB Sosyalizm'in bayraktarlığını yapacaktır. ABD, NATO'nun kuruluşuna öncülük ederken, SSCB, Varşova Paktı'nı kuracaktır. SSCB, kozmonot Yuri Gagarin'i uzaya gönderirken, ABD, Astronot Neil Armstrong ile aya çıkacaktır. ABD, 1945 yılında nükleer silaha sahip ilk ve tek ülke iken, 1949 yılında SSCB, nükleer testleri başarı ile sonlandırıp nükleer silahlanmayı başlatacaktır.

1960 yılına gelindiğinde Soğuk Savaş zirveye ulaşmış ve iki gücün nükleer silah kapasitesi dünyayı birkaç defa yok edecek seviyeye ulaşmıştır. İki süper güç arasındaki bu rekabet birçok kez sıcak savaş ihtimalini artırmış, ancak iki ülkenin askerleri hiçbir zaman doğrudan birbiri ile savaşmamıştır. Bu çekingenliğin temelindeki etkenin “nükleer caydırıcılık” olduğu genel kabul görmüştür. Yani olası bir nükleer savaş sadece bu iki süper güç için değil, tüm insanlık için toptan yok oluşun kapısını açacaktır. ABD ve SSCB'nin aktörlüğünde Batı ve Doğu Bloku olarak kutuplaşan bu dönem içerisinde güç dengeleri, nükleer silahların kullanılma riskinden dolayı iyi işlemiş ve çok kutuplu döneme nazaran çok az hasarla geçmiş ve dünya barışına en fazla katkı sunan sistem olarak değerlendirilmiştir. Bu bölümde, “Soğuk Savaş” olarak isimlendirilen bu dönemin önemli gelişmeleri ve olayları irdelenecektir.

3.2.1. Birleşmiş Milletlerin Kurulması (1945)

Birleşmiş Milletler'in (BM) kurulması hem çoklu diplomasinin etkin kullanımı, hem de küresel sorunların görüşüldüğü bir platform olması açısından iki kutuplu dönem içerisinde dünya barışına önemli katkılar sağlamıştır. BM'nin kuruluşuna giden yolda başat güçler arasındaki görüşmeler İkinci Dünya Savaşı yıllarında başlamış ancak kurulması savaş sonrasında mümkün olabilmıştır. 4 Ekim 1944'te Washington'da bir araya gelen ABD, SSCB, Çin ve İngiltere görüşmeleri tamamlayıp taraf ülkelere Birleşmiş Milletler'in oluşumu için 5 daimi üyeden oluşacak Genel Kurul, Güvenlik Konseyi, Uluslararası Adalet Divanı ve Sekreterlik olmak üzere dört birimin oluşturulmasını teklif etmişlerdir. 25 Nisan 1945'te başlamış olan San Francisco görüşmelerinin 25 Haziran 1945 tarihli son oturumunda BM'nin kuruluşu oy birliğiyle kabul edilmişti (Altınar, 2014, ss. 2-3).

Böylece uluslararası sistem, İkinci Dünya Savaşı sürecinde ekonomik ve psikolojik yıkım yaşamış devletlerin aldığı kararla yeni bir şekillenmeye girmişti. Beş daimi ülke olan ABD, SSCB, Çin, İngiltere ve Fransa'nın, Birleşmiş Milletler'in kararlarını çıkarlarına ters düştüğünde veto edip askıya alması, Soğuk Savaş'ın bir neticesi olarak Birleşmiş Milletler'in yapısıyla ilgili tartışmaları beraberinde getirmiştir.

3.2.2. NATO (1949) ve Varşova Paktı (1955)

İkinci Dünya Savaşı'nın bitişi ile savaş boyunca ABD ile dost ve müttefik olan SSCB, komünist ideolojinin güdümünde ve Stalin'in liderliğinde yayılmacı faaliyetlere başlayınca Batı ülkeleri bir güvenlik çıkmazına düşmüştü. Sovyet Rusya'nın Estonya, Litvanya, Finlandiya, Romanya ve Polonya'nın bir kısmını, Kuzey Doğu Almanya ve Doğu Çekoslovakya olmak üzere 500 bin km² toprak ve yaklaşık 25 milyon kadar bir nüfusu işgali altına alması ve BM'nin devreye girmesine rağmen engellenememesi Avrupa'yı tedirgin etmişti (Portakal, 2013, ss.112-114). Bu tehdide karşı İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg 17 Mart 1948 tarihli Brüksel Anlaşması'nı imzalamış, aynı yılın eylül ayında İtalya ve Federal Almanya'nın antlaşmaya katılmasıyla Sovyet Rusya'ya karşı Batı Avrupa Birliği Savunma Örgütü adında askeri bir birliktelik oluşturmuşlardı. Bu birlik, Sovyet Rusya'ya karşı ABD'nin desteğinin olması gerektiğine inanıyordu. Sovyet Rusya'nın yayılmacılığını engellemek için bu birlik ülkeleriyle birlikte ayrıca ABD, Kanada, Norveç, Portekiz ve İzlanda'nın da katılımıyla, Washington'da 4 Nisan 1949'da NATO kurulmuştu (Sekmen, 2022, s. 92).

Kurucu devletler ABD, İngiltere, Norveç, Kanada, Fransa, Hollanda, Belçika, Danimarka, İtalya, Portekiz, İzlanda ve Lüksemburg olmak üzere on iki ülkeden oluşmaktaydı. NATO'ya Türkiye ve Yunanistan'ın katılması ile ilgili, Londra'da 22 Ekim 1951'de Kuzey Atlantik Antlaşması Protokolü imzalandı. Türkiye bu antlaşmayı 18 Şubat 1952 yılında 5886 sayılı yasayla onaylayarak NATO'ya dâhil oldu (Hasgüler ve Uludağ, 2018, s. 368).

NATO'nun büyük bir güç olarak ortaya çıkması SSCB tarafından Varşova Paktı'nın kurulmasının en önemli gerekçesi olarak ortaya çıkmıştır. Bu paktın amacı NATO'dan hissedilen güvenlik tehdidine karşı caydırıcı pozisyon oluşturmaktır. SSCB'nin güdümündeki sosyalist ülkelerin katılımı ile kurulan askeri ve siyasi birliğin liderliğini yine SSCB üstlenmişti.

Batı Almanya'nın 1954 yılında NATO'ya dâhil olması SSCB'yi harekete geçirmiş, 14 Mayıs 1955'te Varşova'da Bulgaristan, Polonya, Alman Halk Cumhuriyeti, Çekoslovakya, Macaristan, Arnavutluk ve Romanya'nın katılımı ile asıl adı Varşova Antlaşması Örgütü olan Varşova Paktı kurulmuştu. Bu birlik 1968'de Romanya'nın dışındaki ülkelerin onayıyla Çekoslovakya'yı işgal etmiş ve sosyalist rejimlerin çöküşünden sonra 1991 yılında kendiliğinden ortadan kalkmıştı (Hasgüler ve Uludağ, 2018, ss. 393-394).

3.2.3. Kore Savaşı (1950-1953)

Soğuk Savaş süresince iki büyük güç arasında cereyan eden dolaylı savaşlardan bir tanesi de 1950 yılındaki Kore Savaşı'dır. ABD ve Sovyet Rusya'nın aralarında yapmış oldukları anlaşmaya göre Kore; Sovyet Rusya, ABD, İngiltere ve Çin vesayetinde olacaktı. 1945'te Sovyet Rusya'nın Potsdam Konferansı'nda bu Uzak Doğu savaşına girme kararı, askeri açıdan Kore'nin 38. enlem çizgisini kuzey ve güney olarak ikiye ayırmıştı. Kuzey bölgesi Sovyet Rusya'nın, güney bölgesi de ABD'nin askeri yeri olarak kararlaştırılmıştı. ABD'nin Japonya'ya karşı kullandığı atom bombası sonrası Sovyet Rusya, Kuzey Kore'yi işgal ederek ikiye bölmüştü. Bütün müzakerelere rağmen birleşme sağlanamayınca, 10 Mayıs 1948'de ABD'nin desteğiyle yapılan seçimlerle Güney Kore Cumhuriyeti, 9 Eylül 1948'de Sovyet Rusya'nın desteğiyle düzenlenen seçimle de Kuzey Kore Halk Cumhuriyeti kurulmuş oldu. Bu gelişmelerin ardından da 1 Ekim 1949'da Mao önderliğinde Çin Halk Cumhuriyeti kurulmuştu (Bulut, 2018, s. 188).

ABD ve Sovyet Rusya arasında başlayan çıkar mücadelesi, Kuzey Kore'nin 25 Haziran 1950'de 38. enleminden saldırmasıyla savaşın çıkmasına sebep olmuştur. Güney Kore, savaşın aleyhine işlemesiyle Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ni acil yardıma çağırılmıştı. Birleşmiş Milletler, SSCB ve Çin'in katılmadığı toplantıda ABD'nin Güney Kore'ye, içerisinde askeri yardımında bulunduğu önerisini oy çokluğuyla karara bağlamış ve üyelerini Güney Kore'ye yardıma çağırılmıştı. Bu duruma karşı Sovyet Rusya, Güvenlik Konseyi'nin karar alabilmesi için 5 daimi ülkeyle birlikte en az 7 üyenin oy çokluğu ile karar alabileceğini, dolayısıyla alınan kararın hukuksuz olduğunu bir nota ile ABD'ye bildirmişti. Buna rağmen ABD öncülüğünde 30 Haziran 1948'de askeri müdahale başlamıştı. Savaşa içlerinde Türkiye'nin de olduğu 15 ülke asker yollarken 40'tan fazla devlet malzeme desteğinde bulunmuştu (Duman, 2019, ss. 688-689). Çin ve Sovyet Rusya'nın Kuzey Kore'ye vermiş olduğu destekle uzayan savaş, yapılan uzun görüşmelerin ardından 27 Temmuz 1953'te yapılan barış antlaşmasıyla son bulmuştu (Savcı, 2018, s. 158). Kore Savaşı, Türkiye'nin 1945 yılında Yalta Konferansı'nda Stalin tarafından dile getirilen taleplerin yarattığı güvenlik boşluğunu NATO üyeliği ile doldurması için beklediği fırsatı yaratmıştır. Diğer NATO üyesi ülkelerin aksine Türkiye 5000 kişilik bir muharip tugay ile savaşa katılmış, bu gayreti neticesinde 1951 yılında ABD'nin desteğini alarak NATO üyesi olmuştur.

3.2.4.Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA-1957)

Nükleer silahlanmanın başlamasından sonra daha on yıl geçmeden BM Güvenlik Konseyi'nin 5 daimi üyesi ve özellikle de ABD ve SSCB, bu güçlü silaha sahip olmanın sağladığı fayda ve zararların farkına varmış ve diğer ülkeleri kontrol edebilmek amacıyla uluslararası bir teşkilat kurulması için ilk adımları atmışlardır. Uzun süren görüşmelerin ardından Birleşmiş Milletler gözetiminde 29 Temmuz 1957 yılında Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) kuruldu. Birleşmiş Milletler'in Genel Kurulu'na direkt bağlı olan bu ajansın Genel Konferans, Yöneticiler Kurulu ve Sekreteryası olmak üzere üç ana organı vardır. Merkezi Viyana'da bulunan IAEA'nın amacı şunlardır;

- a) Atom enerjisinin zarar verici niyetle kullanılmasını engelleyip güvenli ve barışçıl amaçla kullanılmasını desteklemek.
- b) Devletler arasında nükleer ve teknolojik bilgi transferlerinde küresel forum vazifesi görmek.

- c) Nükleer güvenlik normlarını saptamak ve çevrenin güvenliğini sağlamak (Hasgüler ve Uludağ, 2018, ss. 218,219).

Bu ajans nükleer silahların barışçıl olarak sınırlandırılması ve nükleer faaliyetleri kontrol altında bulundurmaya amaçlı Birleşmiş Milletler şemsiyesi altında kurulmuştur.

3.2.5.Küba Krizi (1962)

Yaklaşık yarım asır süren Soğuk Savaş'ta ABD ve SSCB'nin sıcak bir çatışmaya en çok yaklaştıkları kriz Küba Krizi'dir. 1959'da Fidel Castro'nun Küba'da gerçekleştirdiği devrim üzerine SSCB ile aralarındaki ilişkilerin gelişmesi, ABD tarafından arka bahçesindeki bir güvenlik tehdidi olarak görüldü. Bu amaçla ABD, Küba Devrimi'ne karşı Kübalı bazı muhaliflere destek vererek Fidel Castro'yu devirmek istemiş, 1961 yılında Domuzlar Körfezi çıkartmasını yapmış ancak başarısız olmuştur. SSCB, Küba'ya hem ticari hem de askeri destek vererek ABD'nin olası bir müdahalesine karşı Küba'ya yardım etmiş ve bu minvalde Küba'ya nükleer başlıklı füzeler yerleştirmeye başlamıştı. ABD başkanı Kennedy başkanlığında yapılan değerlendirmeler sonucu bu durumu sonlandırmak ve Castro hükümetini düşürmek için 22 Ekim 1962'de Küba'ya abluka uygulaması kararı alınmıştı. Sovyet Rusya'nın yapılacak müdahalelere karşılık vereceğini açıklamasıyla iki nükleer gücün karşı karşıya gelmesi, bütün dünyayı tedirgin etmişti. Dönemin SSCB başkanı Nikita Khrushchev, 27 Ekim 1962'de dönemin ABD başkanı Kennedy'e gönderdiği mektupta, Türkiye'deki jüpiter füzelerini sökmelerini talep ederek (Türkiye ile ABD jüpiter füzelerinin yerleştirilmesi konusunda 1959'da anlaşmış ve 1961'de füzeler yerleştirilmişti.) bunun haklı bir gerekçe olduğunu ve Küba'nın işgal edilmeyeceğine, yönetimlerine müdahale edilmeyeceğine dair güvence verilmesini istemişti. Bu durumda, Küba'da yürütülen nükleer anlamdaki çalışmalarını Birleşmiş Milletler gözetiminde durduracağını ve malzemeleri ülkeden çıkaracağını, Türkiye'nin toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına saygı göstereceğini, içişlerine karışmayacağını ve işgal etmeyeceğini belirtmişti. Karşılıklı yazılan mektupların sonucu anlaşmaya varılmış, dünya olası bir nükleer felaketten dönmüştü (Karataş, 2012, ss. 61-81).

1962 Küba Krizi ile ABD ve Sovyet Rusya karşı karşıya gelirken, tarafların nükleer silah kullanabilme potansiyeli bütün dünyayı endişelendirmişti. İki süper gücün savaş sonucu oluşabilecek yıkıcı neticeler, tarafların geri adım atmasını sağlayarak sorunun diplomasi yolu ile çözülmesi seçeneğini doğurmuştu.

3.2.6. Vietnam Savaşı (1964-1973)

ABD'nin yayılmacı SSCB politikalarına dur demek amacıyla başlattığı bir diğer bölgesel mücadele Vietnam Savaşı'dır. Kuzey Vietnam ile Güney Vietnam arasındaki mücadelede ABD Batı Bloku'nun baş aktörü olarak birtakım kararlar almış ve ilk askeri personel ve ekipmanlarını Güney Vietnam'a Başkan Truman döneminde yollamaya başlamıştır. ABD, Eisenhower ve Kennedy döneminde de aynı politikalara devam etmiş, Sovyet Rusya'yı çevreleme politikalarıyla birlikte SEATO'nun (Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü) kurulmasının öncülüğünü yapmıştır. ABD, 1964 yılında Johnson döneminde Vietnam'a askeri müdahale ile savaşa fiili olarak katılmıştı. Bu savaşta uluslararası kamuoyunun desteğini alamayan ABD, işin içinden çıkamayınca 23 Ocak 1973'te yapılan Paris Antlaşması ile 60 gün içerisinde Vietnam'ı terk etmek durumunda kalmıştı. ABD, yaklaşık 2 Milyon Vietnamlı ve 50 bin ABD askerinin öldüğü savaşta prestij kaybetmiş, Güney Vietnam'ın Kuzey Vietnam ile birleşmesine engel olamamıştı. Uzun yıllar Fransa, ABD ve Japonya müdahalesine maruz kalmış Vietnam bağımsızlığını kazanırken, savaş sonrası Çin bölgede gücünü merkezileştirmişti (Durmuş, 2022, ss. 22-32). Bu savaşta Sovyet Rusya ve Çin, Kuzey Vietnam'ın yanında yer almış, ABD'ye karşı verilen mücadelenin bir nevi kazananı olmuştur. ABD yönetimi Vietnam başarısızlığının yarattığı travmayı uzun yıllar üzerinden atamamıştır.

3.2.7. Afganistan Savaşı ve SSCB'nin Dağılması (1979-1990)

Sovyet Rusya ve ABD arasında 1970'lerin başında başlayan yumuşama politikaları Leonid Brejnev döneminde Sovyet Rusya'nın 1979 yılında Afganistan'ı işgal etmesiyle bitmiş ve sert politikalar ön plana çıkmıştı. Sovyet Rusya, kara yayılmacı doktrininin bir gereği olarak önce Afganistan'ın siyasi işlerine müdahale etmiş ve neticede Rus yanlısı Babrak Kemal'in çağrısı üzerine 85 bin askeri personelle 27 Mayıs 1979 yılında Afganistan'ı hava ve kara yoluyla işgal etmiştir. Bu işgal 1989 yılına kadar devam etmişti (Şeyhanlioğlu, 2008, ss. 70-71).

Ancak, SSCB'nin Afganistan'ı işgali bu büyük imparatorluğun sonunu hızlandırmaktan başka bir işe yaramamış ve 11 Mart 1985'te Sovyet Rusya'nın başına geçen Mihail Gorbaçov, yeni politikalarla yumuşama yoluna gitmişti. Bunun neticesi olarak, Afganistan'da yaşadığı ağır kayıplarla birlikte 14 Nisan 1988'de BM gözetiminde yapılmış olan Cenevre Mutabakatı'nın gereği olarak 1989'da

Afganistan'dan ayrılmıştı (Kuğu, 2020, s. 125). Savaş süresince ABD, Sovyet Rusya'ya karşı mücahit olarak tanımlanan gerilla gruplarını desteklemiş, askeri ve mali yardımlarda bulunmuştu.

Gorbaçov, Sovyet Rusya'nın sistemini yenilemek ve çökmüş ekonomiyi canlandırmak için "Perestroyka ve Glasnost" adı altında birtakım reformlar gerçekleştirmiş ve nükleer silahları sınırlandırma müzakerelerine katılmayı kabul etmişti. İfade ve basın özgürlüğü ile birlikte her sosyalist devletin kendi yolunu belirleme özgürlüğü olduğu söylemlerini Doğu Bloku ülkelerden destekleyenler olduğu gibi eleştirenlerde olmuştu. Gorbaçov'un 1986 yılından 2000 yılına kadarki bütün nükleer silahların imha edilmesi teklifi, ABD Başkanı Reagan'ı iç ve dış politikada zora düşürmüş ve müzakereleri kabul etmesini sağlamıştı. Bu müzakereler sonucu Avrupa'da orta menzilli nükleer silahların yok edilmesi ve stratejik silahların %50 oranında indirilmesinde prensip olarak anlaşmaya varıldıktan sonra, 8 Aralık 1987 yılında Washington'da INF (Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler) Antlaşması imzalanmıştı. Ayrıca Afganistan, Küba ve Angola'dan Sovyet Rusya askerlerinin çekilmesi hususunda da anlaşmaya varılmıştı. Berlin Duvarı'nın 9 Kasım 1989 yılında yıkılması ve Doğu-Batı Almanya'nın birleşmesi, "Soğuk Savaş" dönemini bitirmişti. Böylece SSCB'nin "Birlik Anlaşması" iptal edilmiş, Bağımsız Devletler Topluluğu kurulmuş ve 26 Aralık 1991 yılında SSCB resmen dağıtılmıştı (Öcal, 2017, ss. 171-172).

İki kutuplu dönem içerisinde ABD ve Sovyet Rusya arasında askeri, siyasi, kültürel ve ekonomik alanlarda çok boyutlu rekabet ve çekişme yaşanmış ve bu durum kimi yerlerde vekâlet savaşlarına dönüşmüştü. ABD'nin başat olduğu Batı Bloku'nda güç anlamında yaşanan her gelişmeye Doğu Bloku'nda başat olan Sovyet Rusya misliyle cevap vermeye çalışmış, adeta kıran kırana bir mücadele başlamıştı. ABD'nin nükleer güce ulaşmasının ardından Sovyet Rusya da kısa zaman içerisinde bu güce ulaşmıştı. Sovyet Rusya'nın ulaştığı güçten rahatsız olan Batı Bloku ülkelerin güvenlik tedbirleri kapsamında NATO'yu kurmasına mukabil, Sovyet Rusya da Varşova Paktı'nın kurulmasına öncülük etmişti. Her iki gücün kıtalar arası nükleer başlıklı silahlar elde etme yarışı ve bunları birbirlerine karşı ittifak içerisinde oldukları ülkelere konumlandırmaları, krizlerin yaşanmasına neden olmuştu. Her ne kadar iki taraf karşılıklı sıcak bir savaşın içerisine girmese de, bir gücün bir ülkeye çıkar amaçlı müdahale etme girişimi karşısında diğer güç, karşı grubu destekleme yoluyla karşılık

vermiş ve karşı gücün başarısız olması için askeri ve mali destek verme politikaları gütmüştü. Kore, Vietnam, Afganistan savaşları ve Küba Krizi'nde bu durum bariz bir şekilde görülmekteydi. Doğu ve Batı arasında oluşturulan “Demir Perde” kutuplaşmayı her alanda hissettirmektedir. O kadarki Birleşmiş Milletler'in işlemesinden olimpiyat oyunlarına kadar bu durum yansımaktaydı. Soğuk rüzgârların estiği iki kutuplu sistem, çok uzun sürmemiş olsa da uluslararası boyutta yıkıcı savaşların çıkmasına engel olmuş, barışı sağlamada en istikrarlı sistem olarak görülmüştür. 1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla uluslararası sistemde iki kutuplu dönem bitmiş ve yerini bu dönemin galibi olarak görülen ABD'nin hâkim olduğu tek kutuplu döneme bırakmıştır.

3.2.8. ABD'nin Grenada'ya Müdahalesi (1983)

1983 yılının ekim ayında bir darbe sonucu Grenada Halk Ordusu, ada yönetimini ele geçirmişti. Muhaliflerin görüldüğü yerde vurulması emrini veren yeni yönetim, kanla sonuçlanmasına sebep olmuştu. Doğu Karayip Ülkeleri Örgütü, oluşan kaosu iç güvenliğine tehdit olarak değerlendirmiş ve askeri müdahalenin gerektiği kararını almıştı. ABD, bu duruma karşı 25 Ekim 1983 tarihinde DKÜÖ ile birlikte Grenada'ya askeri müdahale gerçekleştirmiştir. ABD bu müdahalesini üç gerekçeye dayandırmıştır. Bunlar; Grenada Genel Valisi'nin daveti, DKÜÖ'nün isteği ve Grenada'da bulunan ABD vatandaşlarının kurtarılması idi. Bu gerekçeler uluslararası arenada müdahale için hukuki olarak kabul görmemiştir. BM Genel Kurulunda ilan edilen bildiride bu müdahale, “uluslararası hukukun ve bir devletin bağımsızlığının, egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün apaçık bir ihlali” şeklinde ifade edilmiştir. Güvenlik Konseyi'ne gelen karar tasarısı sadece ABD tarafından veto edilerek kabul edilmesi engellenmiştir (Batır, 2011, ss. 120-121).

3.3. Tek Kutuplu Dönemin Köşe Taşları (1991-2010)

SSCB'nin 1991 yılında dağılmasıyla başlayan, Rusya ve Çin'in güçlerini göstermeye başladığı ve ABD'yi dengelemeye çalıştığı 2010 yılından sonraki süreçle devam eden ve ABD'nin uluslararası sistemde tek başına hegemon güç olduğu bu dönem, akademik çevrelerce “tek kutuplu dönem” olarak değerlendirilmektedir. SSCB'nin dağılmasıyla birlikte, 1990'lı yılların ortalarından itibaren Balkanlar, Doğu Avrupa ve Kafkasya'da oluşan güç boşlukları bölgesel çatışmaların çıkmasına sebep olmuştu. Yeni kurulan Rusya Federasyonu'nun bu dönemde iç politikaya odaklanması ve dış politikada etki gösterememesi uluslararası arenada ABD'ye rahat hareket etme imkânı sağlamıştı.

2001 yılı 11 Eylül saldırıları sonrasındaki süreçte ABD, sistemde etkin güç olduğunu göstermek için Afganistan ve Irak'ı işgal etse de, diğer güçlerin harekete geçmesi sistemde bir dönüşüm sürecinin başlaması olarak değerlendirilmektedir. Tek kutuplu dönemde ABD, tek güç olma devamlılığını sağlamak için Baba Bush'un "Yeni Dünya Düzeni" doktrini ile uluslararası sisteme tam hâkim olma girişiminde bulunmuşsa da hesaplarının tutmadığı söylenebilir. Tek kutuplu dönemin kısa sürmesinin en önemli etkilerinden biri, bastırılmış güçlerin tekrar harekete geçerek uluslararası sistemde varlığını etkili kılma çabasıdır. Bu etki askeri olduğu gibi, siyasi, ekonomik, teknolojik ve kültürel boyutlarda kendini gösterebilmiştir. Bu dönemde özellikle Orta Asya, Orta Doğu ve Balkanlarda yaşanan gelişmeler dünya gündeminde kırılma noktaları oluşturmaktaydı. ABD'nin Irak ve Afganistan'ı, Rusya'nın Çeçenistan ve Gürcistan'ı işgalleri, Balkanlarda oluşan krizler ve Birleşmiş Milletler'in bu bölgeye asker gönderme kararı, bu dönemin önemli hadiseleri olmuştur. Yine Avrupa Birliği ve Şanghay İşbirliği Örgütü bu dönem içerisinde kurulan önemli uluslararası kuruluşlardır. Ulaşım ve iletişim imkânları yanında küreselleşmenin de büyük ivme kazandığı tek kutuplu bu döneme ait önemli hadiseler bu bölümde değinilecektir.

3.3.1. Birinci Körfez Savaşı (1991)

ABD'nin Ortadoğu coğrafyasına dönük stratejik hedeflerinden bir tanesi de ucuz-tatlı-avantajlı Ortadoğu petrolünün kesintisiz şekilde Batı sanayisine akışının sağlanmasıdır. ABD'nin bu stratejik çıkarı Saddam Hüseyin'in 2 Ağustos 1990 tarihinde Kuveyt'i işgal etmesi ile tehlikeye girmişti. Kuveyt'i Irak'ın bir parçası olarak gören Irak devlet başkanı Saddam Hüseyin, petrol piyasalarında daha güçlü olma niyetiyle Kuveyt'i işgal etmiş ve 28 Ağustos'ta hâkimiyeti ele geçirerek Kuveyt'in Irak'ın 19. vilayeti olduğunu deklare etmişti. Kuveyt'in işgali üzerine Birleşmiş Milletler derhal harekete geçmiş, işgalin son bulması için barışçıl yollara başvurulması, aksi durumda askeri müdahalenin yapılması kararını almıştı. Bu süreçte ABD, dağılma sürecinde olan Sovyet Rusya'yı ikna etmiş ve içerisinde Arabistan'ın da yer aldığı çok uluslu koalisyonun kurulmasını sağlamıştı. En son 15 Ocak 1991'e kadar Kuveyt'ten ayrılması için Güvenlik Konseyi'nin 678 sayılı kararının ardından 17 Ocak akşamı havadan başlayan harekât, sonraları kara harekâtına dönüşmüştü. Irak'ın Birleşmiş Milletler temsilcisinin, 27 Şubat 1991'de BM'nin 660, 662 ve 674 sayılı kararlarını kabul ettiklerini bildirmesiyle kara harekâtı durmuştu. Bu müdahalede Irak'ın önemli askeri tesisleri imha edilmişti (Öztürk, 2010, ss. 2-6). ABD'nin öncü olduğu bu

harekâtın başarılı geçmesi, ABD'nin uluslararası arenada elini güçlendirmiş, Vietnam hezimetinden sonra oluşan olumsuz havayı olumlu hâle getirip konumunu tahkim etmesini sağlamıştı. Böylece küresel ölçekte SSCB'nin artık rol almadığı, Çin ve diğer bölgesel güçlerin etki edemediği tek kutuplu dönem fiilen başlamıştı.

3.3.2. Rusya'nın Çeçenistan'a Müdahalesi

SSCB'nin dağılması, geniş Sovyet coğrafyasında tarihi süreçte yer almış olan ancak Soğuk Savaş şartlarında adeta dondurulmuş olan bazı bölgesel sorunların yeniden ısınmasına ve çatışmalara yol açmıştır. Bu çatışmalardan bir tanesi de, Çeçenlerin bağımsızlık talebi ile baş kaldırmasıdır. SSCB'nin dağılmasından sonra kurulan Rusya Federasyonu içerisindeki 89 siyasi birimden birisi olan Çeçenistan, Moskova'nın egemenliğini kabul etmeyerek bağımsızlık talebinde bulunmuştu. Bu durumu kendi güvenliği açısından tehlikeli gören Rusya, 1994 yılının aralık ayında askeri müdahale ile Çeçenistan'ı işgal etmiştir. Rusya kanlı bir sürecin ardından başarısız olunca 1996 yılının aralık ayında ateşkes, 1997 yılının mayıs ayında ise barış imzalanmıştı. Buna rağmen Çeçenistan'da iç sorunlardan dolayı istikrar sağlanamamıştır.

8 Ağustos 1999 tarihinde Şamil Basayev'e bağlı güçlerin Dağıstan'a girmeleri üzerine, bu durumu kendi lehine fırsat bilen Rusya ikinci Çeçenistan müdahalesini başlatmıştı. İlk önce hava harekati olarak başlayan müdahale 1 Ekim 1999'da kara harekâtına dönüşmüştür. Buna karşılık Çeçen devlet başkanı Aslan Mashadov, savaş ilan ederek tüm Çeçen halkını direnişe davet etmiştir. Yaşanan çatışmalar, 2000 yılının mart ayına kadar Rusya'nın tüm Çeçenistan'ı işgal etmesine kadar devam etmişti. Bu süreçte yaşanan katliam ve insan hakları ihlalleri dünya kamuoyunda yankı bulmuş, ancak uluslararası platformlarda bu durum kınanmaktan öteye gitmemiştir. Bundan sonraki süreçte Rusya, kendine bağlı bir yönetimin kurulmasını başarmıştır (Tanrısever, 2001, ss. 182-192).

3.3.3. Bosna-Hersek, Kosova ve Makedonya Krizleri

Soğuk Savaş'ın sona erdiği 1990'lı yıllarda bölgesel çatışmaların en çok yaşandığı coğrafya Balkanlar olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sürecinde bir devlet olarak ortaya çıkan Yugoslavya'nın dağılması ve bağımsız yeni devletlerin kurulması kaçınılmaz olmuştu. SSCB'nin çöküşü Gorbachev önderliğinde barış içinde gerçekleşirken, Yugoslavya'nın çöküşü maalesef iç savaş ile olmuştur. Yugoslavya'nın 1992 yılında

dağılmaya başlaması ile yeni devletler ortaya çıkmıştı. Slovenya, Bosna-Hersek, Makedonya, Hırvatistan, Sırbistan, Karadağ bağımsızlıklarını ilan etmişlerdi. Hırvatistan'da Sırlar ile Hırvatlar arasında iç savaş çıkmıştı. Sırların “Büyük Sırbistan” emelleri Balkanlar'da büyük sorun olmaya başlamıştı. Bosna-Hersek bağımsızlığını ilan edip Birleşmiş Milletler'e üye olmasına rağmen Sırlar ile Boşnaklar arasında çatışma çıkmış ve Sırbistan, Sırlara yardım etmişti. Bu arada Boşnaklarla Hırvatlar arasında savaş çıktığı gibi Hırvatlarla Sırlar arasında da savaş çıkmıştı. Sırbistan'ın Sırları destekleyerek savaşa girmesi büyük acıların ve katliamların yaşanmasına sebep olmuştu (Arı ve Pirinççi, 2011, s. 3).

Birleşmiş Milletler'in ve Avrupa Topluluğu'nun Bosna-Hersek'de oluşan insani krize müdahale girişimleri olmuşsa da neticesiz kalmıştı. Derinleşen insani krize karşı oluşan kamuoyu baskısı neticesinde NATO, 1994 yılında hava saldırılarına başlamış bunun neticesinde 1995 yılının sonuna doğru Dayton Barış Antlaşması'yla ateşkes sağlanmıştı.

Sırların insani anlamda oluşturduğu krizlerden biride Kosova'ydı. Bosna-Hersek'te yaşanan acılı süreç burada da tekrar etmiştir. Birleşmiş Milletler'in ve Avrupa Topluluğu'nun girişimlerine rağmen bir sonuç alınamamıştır. Rusya ve Çin, Birleşmiş Milletler'de sürecin başından beri askeri müdahalelere karşı durmuşlardır. 1999 yılında ABD öncülüğündeki NATO, 15 ülkeyle birlikte Sırlara dönük hava saldırılarını başlatmış ve bu durum 78 gün sürmüştür. Sürecin ardından Sırp güçler Kosova'yı terk etmişlerdi (Dağcı ve Zorba, 2016, ss.62-65).

Makedonya, bağımsızlığını diğer ülkelerden farklı olarak sorunsuz bir şekilde kazanmıştı. Sonraları iç ve dışta yaşadıkları sorunlar krize sebep olmuştu. Yunanistan ile isim, Bulgaristan ile de dili ve kimliği üzerinden sorunlar yaşamıştı. ABD, Makedonya'yı 1994 yılında FYROM (Former Yugoslav Republic of Macedonia) adıyla tanımıştı. Birleşmiş Milletler'in 795 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla ülkeye Birleşmiş Milletler Koruma Gücü görevlendirilmişti. 1995'te alınan 983 sayılı kararla Birleşmiş Milletler Önleyici Barış Gücü, Çin'in veto ettiği 1999 yılına kadar görevini sürdürmüştü. Bosna ve Kosova da yaşananlardan hareketle, ABD ve AB'nin oluşturdukları baskıyla 13 Haziran 2001'de Makedonya parlamentosunda yapılan Ohri Çerçeve Antlaşması'nı imzalamıştı. 26 Ağustos 2001 yılında NATO, Zorunlu Hasat

Operasyonları başlatarak militanların ellerindeki silahları 2003 yılına kadarki zaman diliminde toplatmıştı (Özlem, 2012, ss. 34-36).

Birleşmiş Milletler'in Balkanlarda yaşanan insani krizlerde "barışı sağlama" işlevinin, 5 daimi üyenin veto yetkisi durumundan dolayı başarısızlığı bir kez daha gözler önüne serilmiştir. ABD'nin buradaki meselelere geç de olsa müdahil olması ve neticeye varılması uluslararası kamuoyunda prestijinin artmasını sağlamıştır.

3.3.4. Avrupa Birliği'nin Kurulması (1993)

Avrupa'da ilk olarak 18 Nisan 1951 yılında Paris Antlaşması'yla Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, 25 Mart 1957 Roma Antlaşması'yla da Avrupa Atom Enerjisi Örgütü ve Avrupa Ekonomik Topluluğu Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, İtalya ve Lüksemburg olmak üzere altı devletin imzasıyla kurulmuştur. "Avrupa Toplulukları" olarak ifade edilen bu yapı ile, üye ülkeler arasındaki iç sınırları kaldırarak ortak pazar oluşturmuşlardır. Bu üç örgüt, 1965 yılında imzalanan Füzyon Antlaşması'yla aynı organlarla yönetilen bir birlik halini almış ve 1987 yılının temmuz ayında imzalanarak 1 Ocak 1988 yılında yürürlüğe giren "Avrupa Tek Senedi" ile "Avrupa Tek Pazarı" kurulmuştu. Bu süreçten sonra "Avrupa Topluluğu" olarak isimlendirilen örgüt, 1991 yılının aralık ayında Maastricht'te imzalanan ve 1 Kasım 1993'de yürürlüğe giren "Avrupa Birliği Antlaşması" ile ekonomik ve parasal birliği oluşturulmuş, tanımlı alanlarda devletler arası işbirliğini kapsayan "Avrupa Birliği" ismini almıştır (Hasgüler ve Uludağ, 2018, s. 403). Kurulan Avrupa Birliği, hem ekonomik hem de değerler noktasında bir güç olarak uluslararası sistemde yerini almıştır.

3.3.5. Şanghay İşbirliği Örgütü (1996)

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte, ABD'nin tek süper güç olarak dünya üzerinde hâkimiyet mücadelesi başta Rusya ve Çin olmak üzere Asyalı devletleri rahatsız etmekteydi. Orta Asya'da oluşan güç boşluğundan kaynaklı sıkıntılar ülkeleri beklenti ve arayışa sevk etmişti. Ülkeler arasındaki sınır kaygıları, ABD'nin bölge üzerindeki hesapları ve ekonomik çıkarlar Rusya ve Çin'in birbirine yaklaşmasına sebep olmaktaydı. Ayrıca ilk olarak Rusya ve Çin arasındaki yakınlaşma, 1994 yılında "Yapıcı Ortaklık", 1996 yılında ise "Stratejik Ortaklık" olarak ortaya çıkmıştı. Bölgedeki güçsüz devletler de güvenlik kaygıları yaşamaktaydılar. Bütün bu durumların neticesi olarak 1996'nın nisan ayında Çin'in Şanghay şehrinde Rusya, Çin,

Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan bir araya gelerek Şanghay Beşlisi'ni kurmuşlardır. Her yıl bir ülkede toplantılarını yapan örgüt, aralarındaki işbirliği kapsamını genişletmeyi başarmıştı. 15 Haziran 2001 tarihinde Şanghay'da tekrar bir araya gelen örgüt, Özbekistan'ın da dâhil olmasıyla “Şanghay İşbirliği Örgütü” adını almıştır (Altundağ, 2016, ss. 104-107). 17 Eylül 2021 yılında üyeliği kabul edilen İran ile birlikte üye devletlerin sayısı dokuza çıkmıştır. Afganistan, Moğolistan ve Belarusda gözlemci üyeler olarak ŞİÖ'de bulunmaktalar (Euronews, 17.09.2021).

3.3.6. 11 Eylül Saldırıları Sonrası ABD'nin Afganistan ve Irak İşgalleri

On dokuz El-Kaide militanı 11 Eylül 2001 tarihinde dört Amerikan yolcu uçağını havada iken aynı anda kaçırmış, bunların iki tanesinin Dünya Ticaret Merkezi'ne bir tanesinin Pentagon'a çarpmasını sağlayarak intihar saldırıları düzenlemiştir. Yaklaşık 3000 kişinin öldüğü bu saldırılar, ABD'nin bir devlet olarak ortaya çıktığı tarihten itibaren anavatanında karşılaştığı ilk direkt saldırılar olarak kabul edilir (Mutlu ve Akbaş, 2021, ss.1491-1492).

11 Eylül saldırıları birçok yönden dünya siyasetine doğrudan etki yapmıştır. Bu etkiler en çok Amerikan dış siyasetinde kendisini hissettirmiştir. Saldırlardan sonra Amerikan hükümeti “war on terror/teröre karşı savaş” sloganıyla dış siyasetini “preemptive-önleyici” doktrin üzerine inşa etmiştir. ABD'nin 2001 Afganistan ve 2003 Irak işgalleri hem uluslararası hukukun sağladığı avantajlar, hem ezici Amerikan silahlı kuvvetlerinin rakipsizliği, hem de küresel Amerikan çıkarlarının cazibesi ekseninde gerçekleştirilmiştir. 2001 yılı ile başlayan bu sıra dışı siyasi değişiklik, tek kutuplu Amerikan adımlarının fütursuzca atıldığı ve dünya siyasetinin bu adımlar etrafında şekillendiği bir döneme tanıklık etmiştir.

Saldırıları sonrası ABD başkanı George Bush, yaptığı açıklamada terörü yeni düşman olarak tanımlayıp El-Kaide'ye destek verdiğini söylediği birçok ülkeyi suçlamış ve Afganistan'daki Taliban yönetiminden Usame Bin Ladin'in koşulsuz teslim etmesini, aksi durumda Taliban'ı hedef alacağını ifade etmiştir. Bunun ardından 7 Ekim 2001 yılında Birleşmiş Milletler'in 51. maddesinde belirtilen “Nefsi Müdafaa” gereğince başlattığı saldırılarla Afganistan'ı işgal edip Taliban yönetimini devirmiştir. Bunun ardından ABD Başkanı Bush, 29 Ocak 2002'de yaptığı konuşmada “Şer eksen”i olarak isimlendirdiği Kuzey Kore, İran ve Irak'taki kitle imha silahlarının teröristlerin eline geçmesini engellemeyi öncelik durumuna aldıklarını ifade etmişti. ABD ve İngiltere, 20

Mart 2003 yılında Birleşmiş Milletler'in onayını almadan “terörle mücadele” adıyla Irak'ı işgal edip Saddam rejimini devirmiş, ancak ABD bu harekâta İngiltere'nin dışındaki ülkelerden siyasi veya askeri destek alamamıştır (Güneş, 2012, ss. 92-93). Bu işgaller sonrası ABD, Afganistan ve Irak'a yerleşmiş ve Rusya, Çin ve İran'ı güvenlik açısından tehdit eder konuma gelmiştir. ABD her iki ülkedeki askeri varlığını 2021 yılına kadar devam ettirmiştir.

11 Eylül saldırılarıyla ABD'nin şiddet yanlısı bir devlet dışı aktör tarafından ilk defa kendi anavatanında vurulması ve buna verdiği sert karşılık, akademik çevrelerde bir dönüm noktası olarak değerlendirilmiş, uluslararası ilişkilerde çok şeyin değişmesinin başlangıcı olarak kabul görmüştür.

3.3.7. Rusya – Gürcistan Savaşı (2008)

Rusya'nın 2008 yılında Gürcistan'a müdahale etmesi, küresel ve bölgesel anlamda önem arz etmektedir. Gürcistan'ın, Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlık isteklerine karşı askeri müdahale etmesine karşılık Rusya, kara ve hava harekâtıyla karşılık vermiş Gürcistan'ı ülke içerisine kadar püskürtmüştür. AB'nin arabuluculuğuyla 22 Ağustos 2008'de Rusya geri çekilmiş, Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlığını tanımıştı. Rusya, bu müdahale ile bölgedeki nüfuzunu arttırmakla birlikte Gürcistan'ın destekçisi olan ABD'ye de bir nevi meydan okumuş oluyordu. Aynı zamanda Gürcistan'ın NATO üyeliğini engelleyen Rusya, güçlü olduğunu ortaya koymuştur (Güneş, 2012, ss. 94-95).

3.4. Çok Merkezliliğe Evrilme Döneminin Köşe Taşları (2010 ve Sonrası)

2010 yılı sonrası yaşanan önemli gelişmeler uluslararası sistemde dengeler açısından çok şeyin değişmesine sebep olmuştur. “Arap Baharı”yla başlayan süreç, Tunus, Mısır, Libya, Yemen ve Suriye’de çok ciddi krizlere neden olmuş, bu bölgeler adeta aktör devletlerin birbirleriyle vekâlet savaşları üzerinden hesaplaşmaya çalıştıkları yerler hâlini almıştır. Bu bölgelere Rusya ve ABD'nin aktif olarak yerleşmesi güç mücadelesinin ağır sonuçlarını doğurmuştur. Türkiye, bölgesinde gerçekleşen olaylara müdahil olmak zorunda kalmış, süreç içerisinde aktif roller üstlenmiştir.

2019 yılında Çin'den tüm dünyaya yayılan Covid-19 virüsüyle dünyaya büyük bir korku egemen olmuş ve devletlerin ilaç ve gıda güvenliği açısından kendilerine yetebilme arayışlarını doğurmuştur. Yine Türkiye'nin Azerbaycan-Ermenistan

savaşında müdahil olması, Rusya'nın Kırım ve Ukrayna'yı işgal etmesi bu dönemin önemli gelişmelerindendir. AB'nin dış politikaları, Çin'in ABD karşısında ekonomik güç olarak yükselişi, Hindistan'ın teknolojik olarak yazılım alanında sivrilmesi, Kuzey Kore'nin nükleer güç haline gelme çabaları ve Japonya'nın teknolojiye öne çıkması, güç merkezlerinin artması ve çeşitli hâle gelmesini sağlamıştır.

2010'lu yıllardan itibaren uluslararası sistemde sivrilen ve gücünü artıran aktör sayısı artmış, AB, Rusya, Çin, Hindistan, Brezilya önemli aktörler hâline gelmiştir. Ancak bu evrilmenin en önemli özelliği, kutuplaşma siyasetinde görülen büyük devletlerin etrafında hiyerarşik bir yapının ortaya çıkmasından ziyade, işbirliğinin ön plana çıktığı paralel bir yapının ortaya çıkmasıdır. Ülkeler askeri güç üzerinden değil, daha ziyade ekonomik ve diplomatik güç üzerinden işbirliği zeminleri aramaktadır. Yükselen yeni aktörler, daha önceki dönemlerde görülen rakip devleti doğrudan hedef alma siyaseti gütmemektedirler. Mesela Çin, ABD ile yaptığı mücadelede sert güç unsurlarına başvurmadan özenle kaçınmaktadır.

Uluslararası sistemde aktörlerin güç kazandığı, denge arayışının arttığı ve uluslararası sistemde evrilmenin net olarak görülmeye başlandığı bu dönemin önemli gelişmeleri aşağıda açıklanmıştır.

3.4.1. Çin'in Yükselişi

Kalabalık nüfusu, ekonomik gelişimi ve askeri gücü ile Çin'in 21 yüzyılda “süper güç” olma potansiyeline sahip olduğu kabul görmektedir. “Yumuşak Güç” unsurlarını da etkili şekilde kullanan Çin'in ileriki süreçte “büyük bir askeri güç” olarak ortaya çıkacağı uzmanlar tarafından değerlendirilmektedir (İbrahimli & Koç, 2021, s. 12).

Komünist rejimle idare olan ve Batı ile ekonomik boyutta ideolojik farklılığı kalmayan Çin'in, Dünya Ticaret Örgütü'ne 2001 yılında kabul edilmesiyle kapitalist ekonomik sistemin kurum ve kurallarına uyum sağladığı görülmektedir. Ekonomik anlamda Japonya ve Almanya'yı 2010 yılından buyana geride bırakan Çin, Dünya'nın ikinci büyük ekonomisi olmayı başarmıştır (Bilener, 2019, s. 246). Çin, yurt dışı işbirliklerini ve yatırımlarını artırarak dünyanın her yerinde etkinliğini hissettirmektedir. Enerji bağımlılığı dolayısıyla ülkelerle uluslararası ilişkilere dikkat eden Çin, askeri anlamda yenilenmeyi sağlarken, devasa ekonomisiyle bölgesel ve uluslararası örgütlerde daha görünür olmanın gayretini vermektedir (Aydın, 2020, s.

146). Ekonomik gücüne rağmen askeri ve siyasi anlamda süper güç olmadığının bilincinde olan Çin, dış politikada temkinli davranıp iddialı çıkışlar yapmamaktadır. Dış politikada ABD ve Batı'yı tedirgin etmeden askeri ve ekonomik büyümeyi yeterli hâle getirmek, Tayvan'a egemen olmak, enerji açığını gidermek amaçlı Orta Doğu, Latin Amerika, Afrika ve Orta Asya'da etkin olmak ve Şanghay İşbirliği Örgütü, ASEAN ve APEC gibi uluslararası örgütlerle amacına ulaşmak istemektedir (Deniz, 2014, s. 200). 2013 yılında Çin'in devlet başkanı olan ŞiCinping tarafından Kazakistan ziyaretinde açıkladığı “Bir Kuşak Bir Yol” projesi, Avrupa ve Asya'yı birleştirme planı olarak bölgesel ve küresel ölçekte, ekonomik ve siyasi hedefleriyle şekillenmiştir (Tutar, 2019, s. 620).

3.4.2.Arap Baharı ve Sonrası Yaşanan Gelişmeler

Arap Baharı, Soğuk Savaş rüzgarlarının bir türlü dinmediği Ortadoğu coğrafyasına bir bahar havasından ziyade yeni soğuk rüzgarlar estiren bir karmaşa ve yıkımdan öte bir şey getirmemiştir. Otoriter ve baskıcı yönetimlerin hâkim olduğu Arap ülkelerinde 2010'un aralık ayında başlayan halk ayaklanmaları Mısır, Tunus, Ürdün, Kuveyt, Yemen ve Libya'da yönetimlerin değişmesine, Suriye'de ise iç savaşa sebep olmuştur (Göçer ve Çınar, 2015, s. 55). Bu ayaklanmalardan “Arap Baharı, Arap İsyanı, Arap Devrimi, Arap Uyanışı” gibi isimlerle söz edilmiştir (Doğan ve Durgun, 2012, s. 62). Bu çatışmalar ve kaos neticesinde 100 binlerce insan hayatını kaybederken milyonlarca insan yaralanmış ve mülteci durumuna düşmüştür.

2011 yılında başlayan Suriye iç savaşına hem bölgesel hem de küresel güçler müdahil olmuştur. Bölgesel güç olarak İran, Türkiye, İsrail, Suudi Arabistan ve Arap ülkeleri müdahil olurken, küresel güç olarak da ABD, Rusya ve Çin bu iç savaşta konumlanmıştır. Rusya, İran ve Çin rejimin yanında yer alırken Başta ABD olmak üzere diğer güçler rejimin devrilmesi için mücadele etmişlerdi. Baştan beri Türkiye, muhalifleri desteklerken; İran, milisleriyle rejim askerlerinin yanında olmuştur. 2015 yılında Rusya'nın Esat'ı çağırması üzerine Suriye'ye yerleşmesi, küresel aktör olarak çıkarlarıyla birlikte barışı sağlama adına meselelere müdahil olduğunu göstermekteydi. ABD'nin petrolün güvenliği adına IŞİD ile mücadele kapsamında PYD/YPG ile beraber hareket etmesi, Türkiye ile krizlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Bu gelişmeler üzerine Türkiye Suriye'nin kuzeyine, güvenlik koridoru oluşturma amaçlı Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı adıyla gerçekleştirdiği askeri harekâtlarla fiili

olarak girmiştir. Çin, bölgede ABD'nin varlığından duyduğu rahatsızlık ve çıkarları çerçevesinde Birleşmiş Milletler nezdinde yapılacak askeri müdahaleleri veto etmiştir. Küresel ve bölgesel güçlerin Suriye iç savaşına müdahil olması savaşın uzamasına sebep olurken, barışı sağlamadığı gibi Esat rejiminin ayakta kalmasını sağlamıştır (Çelik, 2021, ss. 53-57).

“Arap Baharı” eylemleri sonrası iç savaşa sürüklenen bir diğer ülkede Libya olmuştur. Bu durum üzerine Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kaddafi rejiminin gitmesi yönünde karar almış ve Fransa'nın başlattığı hava harekâtı, sonraları NATO'ya bırakılmış müdahalelerle birlikte muhaliflerin 20 Ekim 2011 günü Kaddafi'yi yakalayıp öldürmesiyle sonuçlanmıştı. Bu süreçten sonrada iç çatışmalar durmamış bölgesel ve küresel güçler burada etkin olma çabasına girmiştir. ABD, bekle ve gör politikalarıyla meselelere fazla müdahil olmamakla birlikte Ulusal Mutabakat Hükümeti'ne destek vermiştir. Rusya ise, 2014'ten sonra yerel güçler üzerinden iç sorunlardan kaynaklanan meselelere müdahil olmuş, Ulusal Mutabakat Hükümeti'ne karşı Halife Hafter'i desteklemiştir. Rusya'nın meselelere müdahil olma amacı ülke içindeki çıkarlarını kaybetmemekle birlikte, sorunların çözümünde küresel bir aktör olma durumudur. Arap ülkeleri olan Suudi Arabistan, Mısır ve Birleşik Arap Emirlikleri kendi çıkarları için Hafter'in yanında yer alırken, Türkiye çıkarları doğrultusunda Birleşmiş Milletler'le birlikte hareket edip bölgeye asker göndermiş ve Ulusal Mutabakat Hükümeti'ni desteklemiştir. Avrupa ülkeleri Fransa ve İngiltere, Kaddafi'nin devrilmesinde ABD ile birlikte hareket ederek Hafter'i desteklemişken; İtalya, Ulusal Mutabakat Hükümeti'ni desteklemişti (Karakaya ve Çelik, 2021, ss. 182-189).

Yemen'de de “Arap Baharı” ile başlayan gösteriler neticesinde yönetim devrilmiş ve Birleşmiş Milletler'in girişimiyle taraflar arasında ortak bir hükümet kurulmasında anlaşılmışsa da, 17 Ocak 2015'te Hadi'nin ülkenin altı eyalete bölünme önerisi muhalifleri tekrar karşı karşıya getirmiş ve iç savaşa dönüşmüştür. Başını Suudi Arabistan'ın çektiği Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Kuveyt, Katar, Mısır, Ürdün, Fas ve Sudan olan 9 Arap ülkesi koalisyon kurup Hadi'yi desteklerken; İran, Husiler'i desteklemiştir. Birleşmiş Milletler Hadi hükümetinin meşruluğu kararını ilan etse de (Tımas, 2020, ss. 123-130), iç savaş tarafların 2 Nisan 2022'de karşılıklı ilan ettikleri ateşkese kadar devam etmiştir (VOA Türkçe, 2.04.2022).

3.4.3. Rusya- Ukrayna Krizi ve Kırım'ın İlhâkı

Ortadoğu'da Arap Baharı etkisini sürdürürken, Rusya bir eliyle Suriye'deki varlığını sağlamlaştırmakla beraber diğer eliyle de Karadeniz coğrafyasını tanzim etmekle meşguldür. Rusya, Ukrayna sorununa katı bir tutumla yanaşmış, Ukrayna ile AB/NATO arasındaki yakınlaşmaları sürekli kendi ulusal çıkarlarına bir tehdit olarak görmüştür. Ukrayna'nın 2013 yılında AB'ye katılma isteğinden vazgeçmesi ülkede iç karışıklıklar meydana getirmiş, bu karışıklıkların sonucunda Ukrayna Parlamentosu Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç'i görevden azledip geçici bir hükümet kurmuştur. Bu durumu fırsat bilen Rusya, 2014 yılında Kırım'ı işgal edip kontrolü tamamen ele geçirmişti. Her ne kadar uluslararası çevrelerde bu durum hukuksuz olarak ifade edilip itiraz edilmişse de durum değişmemiştir. ABD ve AB, önce Rusya'yı uyarmış sonra birtakım yaptırım kararları almaktan öteye gitmemiştir. Bu durum, uluslararası sistemde oluşan güç merkezlerinden birinin de Rusya olduğu değerlendirmelerini başlatmıştır (Baharçiçek& Ağır, 2015, ss. 36-37).

Rusya Kırım'ı ilhâk ettikten sonra bile Ukrayna, yönünü Batı'dan yana olmaya devam ettirmiştir. Rusya'nın Ukrayna sınırına 180 bin asker yığmasına karşılık NATO da bölgeye asker ve silah yığnağı yapınca gerginlik tırmanmıştır. Gerginliği azaltmaya dönük yapılan diplomatik girişimler sonuç vermemiştir. 21 Şubat 2022'de Rusya, Ukrayna'nın iki ayrılıkçı bölgesi olan Luhansk ve Donetsk'in bağımsızlığını tanıdığını ilan etmiştir. Devlet Başkanı Putin, 22 Şubat'ta ulusa sesleniş konuşmasında 2015'te yapılan Minsk Antlaşması'nın geçersiz olduğunu, Donbas bölgesine askeri operasyonun başlatıldığını söylemişti. Ukrayna'yı Rusya'nın parçası olarak gören Putin, ayrıca Ukrayna'nın NATO'ya katılmamasını ve Donbas bölgesindeki sorunlara kalıcı çözümler getirmesini de ifade etmişti. Şu ana kadar ABD ve AB, Ukrayna'ya askeri malzeme yollamak ve Rusya'ya yaptırım uygulamaktan öteye geçmemiştir. Rusya, NATO'nun devre dışı kalması için nükleer silah kullanma olasılığı dâhil tüm kartlarını açmıştır. Hâlihazırda NATO ise, dolaylı askeri malzeme desteğine devam ederken, bir NATO üyesi olan Türkiye'nin tarafsız kalması da önemli bir husus olarak ortaya çıkmaktadır (Çelik, 2022, ss. 528-529).

3.4.4. ABD'nin Afganistan ve Irak'tan Çekilmesi

ABD, 11 Eylül saldırılarından sonra önce Afganistan'ı sonrada Irak'ı işgal etmişti. Yaklaşık 20 yıl süren bu süreçten sonra işgal ettiği yerlerden çekilmesi, güç dengeleri

açısından, yeni sürecin şekillenmesinin işaretlerini vermesi açısından önemlidir. ABD ve NATO, Afganistan’da Taliban’a karşı yaklaşık 20 yıl savaştıktan sonra yaptığı anlaşmayla geri çekilmiştir. Yapılan görüşmelerin ardından 20 Şubat 2020’de Doha’da taraflarca barış antlaşması imzalanmış ve bu kapsamda ABD, El-Kaide ve terör örgütü olarak gördüğü yapıların ülkede barındırılmaması karşılığında 2021’in mayıs ayı sonlarına kadar çekilmeyi kabul etmiştir. ABD’nin 20 yıl boyunca harcadığı 1 trilyondoların yanında, 2488 askerinin hayatına mal olan bu işgal ve geri çekilme, uluslararası çevrelerde eleştirilmiş ve bir mağlubiyet olarak değerlendirilmiştir (Dashti, 2021, s. 202). 2021 yılının kasım ayına gelindiğinde “Irak Ulusal Güvenlik Müsteşarı Kasım Araci, ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerine bağlı muharip kuvvetlerin Irak’taki görevinin sona erdiğini ve çekildiğini” duyurmuştur (Yeni Şafak, 9.11.2021).

ABD’nin Afganistan ve Irak’tan çekilmesi her ne kadar ABD’nin yenilgisiyle yorumlansa da aslolanın ABD’nin buralarda daha fazla enerji kaybetmek istememesi ve küresel ölçekte etkisi artan Rusya ve Çin’e karşı yeni hamleler dâhilinde Pasifik Okyanusu ve Güney Çin Denizi’ne yoğunluk vermek istemesi olarak değerlendirilmektedir. Nitekim ABD’nin son zamanlarda Japonya’nın askeri kapasitesinin artırılmasına dönük aldığı kararlar, bu değerlendirmeleri desteklemektedir. Aynı zamanda ABD’nin bu yoğunlaşmasının farkında olan Çin, buna tepki olarak ABD’nin cepheleştirici “Soğuk Savaş” mantığıyla hareket ettiğini ileri sürmüş ve ABD’nin çevreleme politikalarına karşı “Rusya ile bağları güçlendireceğiz” açıklamasını yapmıştır (M5 Dergisi, 26.11.2022).

3.4.5. Azerbaycan-Ermenistan Savaşı

2010’lu yıllara gelindiğinde, Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki kökü tarihe uzanan restleşme ve çatışmaların bölge barışı ve küresel barış için hâlâ bir engel oluşturduğunu görüyoruz. SSCB’nin dağılması ve bu iki ülkenin bağımsızlıklarını ilan etmelerinden itibaren özellikle Dağlık Karabağ sorunu hem Rusya’yı hem de Türkiye’yi yakından ilgilendirmiştir. Azerbaycan ile Ermenistan arasında uzun yıllardır var olagelen Karabağ sorunu Ermenistan’ın 1988 yılında bölgeyi yeniden işgaliyle alevlenmiş ve iki ülke arasındaki çatışmalar 1994 yılına kadar sürmüştür. Bu eksenle Karabağ’ı işgal etmiş olan Ermenistan’ın, 12 Temmuz 2020’de Tovus Bölgesi’ne saldırıda bulunmasıyla çatışmalar yeniden başlamış ve Türkiye, Ermenistan’ın savaşı durdurmadığı takdirde Azerbaycan’a her türlü desteği vereceğini ilan etmiştir.

Ermenistan'ın geri adım atmaması üzerine Azerbaycan Türkiye'den temin ettiği İHA ve SİHA'ların desteğiyle Ermenistan'a karşı üstünlük sağlamış ve Dağlık Karabağ'ın bir bölümünü işgalden kurtarmıştır. Rusya'nın arabuluculuğunda yapılan barış görüşmeleri netice vermiş ve Ermenistan, barış görüşmelerini kabullenip anlaşma yapmak zorunda kalmıştır. Anlaşmaya göre 5 yıl boyunca bölgede Rusya askerleri "Barış Gücü" olarak görev yapacaktır. Bu sorunda Rusya'nın son hamleyle bölgeye intikal edip duruma el atması ve avantajlı konuma geçerek Türkiye'yi devre dışı bırakması ayrıca dikkat çeken bir durumdur (İnaç, 2020, ss. 15-18).

3.4.6. Küresel Salgınların ve Covid-19'un Uluslararası Sisteme Etkileri

Küresel ölçekli hastalıklar ve 2020 yılından itibaren de Covid-19 salgını hem fert hem toplum hem de devlet hayatında önemli etkiler yapmıştır. Bu etkiler zaman zaman küresel ölçekte hissedilmiş, bir taraftan vatandaş-devlet ilişkilerini şekillendirirken diğer taraftan uluslararası ilişkileri etkilemiştir.

Çin'in Hubey eyaletine bağlı Vuhan kentinde ortaya çıkan ve oradan da tüm dünyaya yayılan Covid-19 virüsü, kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına almıştır (Anadolu Ajansı, 18.11.2020). İnsanları, kültürleri ve ekonomileri birbirlerine karşılıklı bağımlı hale getiren küreselleşme, ekonomik büyümeyi sağlamış ve refah seviyesini yükseltmiş, ancak gelişmiş ulaşım imkânları nedeniyle bu pandemik hastalığın insanlar tarafından kısa sürede her ülkeye taşınmasına neden olmuştur. Serbest dolaşım ve ticaret, virüsün yayılmasında etkili olmuştur. Bu durumdan ötürü devletler, güvenlik amaçlı sınırlama ve kapanma tedbirlerini almak zorunda kalmıştır. Küresel çapta getirilen kısıtlamalar, bütün insanlığı derinden etkilemekle birlikte uluslararası sistemin şekillenmesine de etki etmiştir. Devletlerin tamamen güvenlik ve dış politikalara odaklandığı bir süreçte, bu salgın hastalıkla ortaya çıkan sağlık ve gıda güvenliği en önemli sorunlar hâlini almıştır (Ağır, 2021, ss. 891-892). Ani gelişen ve kontrol edilemeyen bu durum, ABD'nin Almanya'ya ait maskelere el koyması, ülkelerin birbirini suçlayıcı açıklamalar yapması gibi küçük ölçekli krizlere de sebep olmuştur. ABD, tamamen içe kapanıp kendi müttefiklerine bile yardım yapmazken Çin, tam aksine sağlık açısından teknik cihaz ve personelini talep eden ülkelere yollayarak diplomasi yollarını etkin kullanma yoluna gitmiştir (Koç, 2021, ss. 110-111).

Dünya Sağlık Örgütü ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütlerin, Covid-19 salgını sürecinde yetersiz ve etkisiz olması, devletleri kendine yetebilme arayışlarına

yöneltmiş ve bu kurumlar güven açısından zarar görmüştür. Her ne kadar bu noktada realist politikalar devreye girse de birçok yazar, hiçbir devletin tek başına kendine yetemeyeceğinden ötürü, ileriki süreçte küresel sorunlara karşı daha güçlü kurum ve iş birlikleri geliştirilmesinin öneminin arttığına vurgu yapmaktadır (Kaya, 2020, s. 266).

3.4.7. Evrilme Sürecinde Uluslararası Sistemde Etkili Olmaya Çalışan Güçler

Uluslararası sistemin değişim sürecinde birçok devlet, farklı boyutlarda güç ve etkinlik alanlarını artırma gayretine girmiştir. Yetmişli yıllardan günümüze dünya devletlerinin önelediği Neo-Liberal politikalar çok merkezliliğe evrilme sürecini etkilemektedir. Kurumsal Liberalizm ve Karşılıklı Bağımlılık Liberalizmi'nin sonucu olarak ekonomik ve siyasi çıkarlar noktasında devletlerin karşılıklı bağımlılığı, iş birliklerinin kurumsallaşmasına etki etmiş ve birçok ekonomik ve siyasi merkezin oluşmasını sağlamıştır. Bu etkiyi Birleşmiş Milletler, NATO, Dünya Bankası, İMF, Şanghay İşbirliği Örgütü, Avrupa Birliği, NAFTA, LAFTA ve Afrika Birliği gibi uluslararası teşkilatların kurulması gözler önüne sermektedir. Uluslararası sistemin anarşik yapısında güç mücadelesi devam ederken devletlerin bu duruma karşı ekonomik ve siyasi işbirliklerini sürekli geliştirdikleri gözlenmektedir. Bu noktada denilebilir ki, Çin'in ekonomik anlamda ABD ile yarışır pozisyonuna gelmesi, Hindistan'ın yazılım, Japonya'nın teknolojik üstünlükleri, Rusya'nın güçlü olduğunu ortaya koyma amaçlı politikaları, Kuzey Kore'nin nükleer güç olarak ABD'ye meydan okuması, İran'ın nükleer güç olma gayretiyle birlikte ABD'ye meydan okuması, İsrail'in amaçları doğrultusunda hiçbir güç ve kurala riayet etmemesi, Türkiye'nin bölgesel güç ve küresel aktör olma çabaları ve AB'nin evrensel değerler üzerinden politikaları, uluslararası sistemin çok merkezliliğe evrilmesine etki etmektedir. Bu bölümde yükselen bazı devletlerin uluslararası sisteme yaptıkları etkilerden bahsedilecektir.

Rusya;

Tarihsel süreçte imparatorluk ve güçlü devlet olma alt yapısıyla Rusya, uluslararası sistemde daima etkili olmuştur. SSCB'nin dağılmasından sonra 2000 yılında devlet başkanı olarak göreve getirilen Vladimir Putin sonrası uluslararası konumunu önceki hâle getirme iddiası ile yeni bir dönemi başlatmış ve bu noktada teorik ve pratik önemli hamleler gerçekleştirmiştir. Enerji, Rusya ekonomisinde önemli yere sahiptir. Putin, bu alanda önemli toparlamalar yapmış, özellikle gaz enerjisini kontrolde tutmak için kamu

kuruluşları kurmuş ve ekonominin toparlanmasını sağlamıştır. Başta Avrupa olmak üzere komşu ülkelerin enerji tedarikçisi konumuna gelen Rusya, bunu yumuşak güç unsuru olarak değerlendirmiştir. Batı'nın NATO eksenli genişlemesine karşı bir hamle olarak 2008 yılında Gürcistan'a müdahale ederek uluslararası sistemde önemli bir aktör olduğunu göstermek istemiştir (Özcan, 2019, ss. 187-189). Moldova'da askeri güç bulunduran Rusya, 2014 yılında Kırım'ı ilhâk etmiştir. Rusya, Avrasya Ekonomik Birliği'nin kurulmasına öncülük etmekle birlikte askeri anlamda da Askeri Güvenlik Antlaşması Teşkilatı'nı kurmuş ve Çin'in öncülük ettiği Şanghay İşbirliği Örgütü'ne de katkı sunmuştur. İran'ın NPT Antlaşması'na (Non-Proliferation Treaty) uyması konusunda aracı olmaya çalışan Rusya, Suriye iç savaşında rejimi destekleyip bölgeye askeri güç göndermiştir (İsmayıl & Tatlı, 2018, s. 117). 22 Şubat 2022'de Ukrayna'ya askeri müdahalesiyle başlayan savaş ise devam etmektedir (Çelik, 2022, s. 528).

Avrupa Birliği;

Geçmişte yaşanan acı deneyimler üzerine, Avrupa devletlerinin süreç içerisinde oluşturdukları birliklerin geliştirilerek kurulmasını sağladıkları Avrupa Birliği, farklı bölgelerdeki ülkelerin ortak çıkarlara dayalı işbirliği gelişimi için önemli hukuki normlar oluşturmuşlardır (Kırbaçoğlu & Tüfekçi, 2020, s. 49). AB; askeri, sivil ve normatif unsurları dış politikada yerine göre kullanarak uluslararası sistemde etkili olmaya çalışmaktadır. AB'nin sivil gücü, insani ve ekonomik yardımlar, üçüncü ülkelerle kurduğu ticari ve ekonomik bağlantılar ve araçsallaştırdığı diplomatik ve kültürel yöntemlerdir. Askeri gücün AB'nin kuruluş felsefesine aykırı olması dolayısıyla, bu alanda pek etkin olmak istememektedir (Aksoy & Uğur, 2016, ss. 216-219). AB, askeri güçten ziyade sivil ve normatif güç politikalarını öncelemektedir. Normatif güç yumuşak güç kapsamına girer. Tamamen düşünce kaynaklı oluşturulan kurallar normatif gücü oluşturur. AB, kuruluş aşamasından günümüze değin uluslararası sistemde gücünü oluşturduğu antlaşmalar, bildiriler, şartnameler, kriterler ve yasalarla elde etmiştir (Vatandaş, 2018, s. 157).

Avrupa Birliği askeri anlamda ABD'nin himayesinde hareket etmektedir. Deyim yerindeyse Avrupa Birliği, ABD'yi koruyucu kalkanı olarak görmekte, ABD de bu noktada AB'nin hamiliğini yapmaktan geri durmamaktadır. Şu an itibari ile başta ABD olmak üzere diğer güçlü devletlerin dış politikada Realist düşünceyle hareket etmeleri

Liberalist politikalar yürüten Avrupa Birliği’ni zora sokmaktadır. Rusya tehdidine karşı dün olduğu gibi bugünde ABD, Avrupa’nın yanında konumlanmaktadır.

Japonya;

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra tamamen ABD’nin kontrolü ile hareket etmek zorunda kalan Japonya, önceleri düşük dozajlı dış politika izlerken 2004 yılında Koizumi yönetimiyle güvenlik ve savunma alanlarında daha aktif olma kararı almış ve başta ABD olmak üzere uluslararası işbirliklerini artırma yoluna girmiştir. Bu süreçte birlikte enerjide tamamen dışa bağımlı olma sorununu ortadan kaldırmak için 50’ye yakın nükleer tesisi aktif hâle getirmiştir. Bu durum, elinde yeterince plütonyum bulunan Japonya’nın istediği an kısa sürede nükleer silahları elde etme potansiyelini barındırmaktadır (Akçadağ, 2010, ss. 16-18). Japonya, 2012 yılında Şinzo Abe yönetimi ile “Proaktifpasifizm” söylemiyle büyük güçlerden olma hedefine yönelmiştir. Kolektif meşru müdafaa kapsamında, güvenlik ve dış politikayla alakalı olarak kendi güvenliğini ilgilendiren meselelerle birlikte işbirliği içerisinde olduğu ülkelere yapılacak saldırılara karşı da başka yol kalmadığı durumda saldırıyı püskürtme amaçlı minimum güç kullanma stratejisiyle hareket etme kararını vermiştir.

Japonya, 2016 yılında “Barış ve Güvenlik Yasası”nın yürürlüğe girmesiyle Aden Körfezi’ne asker göndererek deniz korsanlarına karşı verilen mücadelelere destek vermiş; Avusturya, Hindistan ve Filipinler ile savunma ve güvenlik antlaşmalarıyla işbirliklerini artırmıştır (Akçadağ Alagöz, 2018, ss. 21-24). Birleşmiş Milletler’in ABD’den sonra en fazla finansal destekçisi durumuna gelen Japonya, daimi ülkeler arasına girme girişimlerinde bulunmuştur. Bölgesel örgütlerle de Çin’i çevreleme yoluna gitmektedir (Özşahin, 2015, ss. 166-167). Son zamanlarda Japonya, ABD ile Rusya, Çin ve Kuzey Kore tehditlerine karşı askeri anlamda kapasitesini artırma antlaşmaları yapmaktadır (Anadolu Ajansı 11.05.2022).

Kuzey Kore;

Kuzey Kore, nihaî hedefi olan Güney Kore’nin kendisiyle bütünleşmesine engel olarak gördüğü ABD ve müttefiklerine karşı nükleer güç olma programına yönelmiş ve bu çerçevede İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra sürekli barışçıl amaçlı kullanma yöntemiyle Rusya ve Çin’in desteğini alarak bu güce ulaşmak istemiştir. 2003 yılında ABD Başkanı Bush’un Kuzey Kore’yi “Şer Eksen” ülkeleri arasında zikretmesiyle

NPT Antlaşması'ndan çekilerek kısa bir süre sonra nükleer silah elde etme programını başlattığını resmi olarak ilan etmiştir. İlk denemeyi 2006 yılında yapan Kuzey Kore, 2017 yılına kadar onlarca nükleer deneme yapmıştır. Geline aşamada 50 ile 11,500 km menzile sahip nükleer silah elde ettiği belirtilmektedir (Akçadağ Alagöz, 2019, ss. 123-124). 2013 yılında ekonomik gelişim ve nükleer silahlanma hususunu aynı anda yürütme kararı alan Kuzey Kore, ilk hidrojen bomba denemesini 2016 yılının ocak ayında başarıyla gerçekleştirmiştir. ABD ve Güney Kore'nin 2017 yılının mart ayında yaptıkları ortak askeri tatbikata karşılık Kuzey Kore, nükleer silahları kullanabileceğini açıklamıştır. Kuzey Kore, aynı yılın nisan ayında ABD Başkanı Trump ile Çin Devlet Başkanı ŞiCinping'in ikili görüşmelerinden hemen önce balistik füze denemesi yapmıştır. ABD'nin buna karşılık yaptığı hamlelere Kuzey Kore'nin her an termonükleer bir savaşın başlayabileceği açıklaması, durumun ne kadar ciddi olduğunu gözler önüne sermektedir (Kakışım, 2017, s. 87). Anlaşılacağı üzere Kuzey Kore'nin kendi güvenliği ve hedefleri doğrultusunda dünyayı ateşe verecek güce ulaşması uluslararası sistemde dengeleri zorlamaktadır.

Hindistan;

1947 yılında İngiltere'den bağımsızlığını kazanan Hindistan, kısa zamanda toparlanmayı başarmıştır. 1974 yılında nükleer silah yapmayı başarmış, 1998 yılında da üç nükleer deneme gerçekleştirmiş olan Hindistan'ın 120 ile 130 arası nükleer silaha sahip olduğu söylenmektedir. NPT Antlaşması'na taraf olmayan Hindistan; ABD, SSCB ve Avrupa Birliği'nden sonra Mars'a uzay aracı yollayan dördüncü ülke konumundadır (Önal, 2019, s. 333). 1970 yılından bugüne düzenli bir şekilde yazılım sektörünü devlet olarak destekleyen Hindistan, yazılım geliştirme hususunda çok uluslu şirketlerin ilgisiyle dünyada İrlanda'dan sonra 2. sırayı almıştır. Yazılım sektöründeki istihdam ve pazar payı oldukça kıymet arz etmektedir. 1988 yılında kurulmuş olan "Ulusal Yazılım ve Hizmet Şirketleri Birliği (NASSCOM)" Hint yazılımının markalaşması, gelişimi ve yayılımı hususunda hükümetleri politika üretmeye teşvik etmiş ve başarılı olmasını sağlamıştır (Damar, 2022, ss. 35-38). Nüfusu ve gelişimiyle dikkat çeken Hindistan'ın uluslararası sistemde çok daha etkili olacağı değerlendirilmeleri akademik çevrelerce dile getirilmektedir.

Brezilya;

Dünya ekonomileri arasında ilk 10'da kendi bölgesinde 1. sırada olan Brezilya, topraklarının genişliğiyle birlikte bağımsız politikalar çerçevesinde barış ve istikrarın sağlanması için ülkelerle geliştirdiği işbirlikleriyle dikkat çekmektedir. Güney Amerika kıtasının en büyük yüz ölçümü ve nüfusuna sahip olan Brezilya, bu özelliğiyle dünya sıralamasında 5., GSYİH'de 8., büyüme hızında ise 31. sırada yer almaktadır (Aşçı, 2019, s. 40). Brezilya, Lula döneminde başlattığı “Yeni Dış Politika” ile iklim değişikliği, çevresel sorunlar, internet güvenliği, insani müdahale, medeniyetler arası diyalog ve nükleer silahların yaygınlaşmasını önleme gibi konularda öneriler getirerek uluslararası arenada etkinliğini arttıran ülkeler arasında boy göstermektedir. Birleşmiş Milletler'in genel yapısının değiştirilmesiyle ilgili girişimlerde de bulunan Brezilya, askeri güç olarak bölgesinde savunma ağırlıklı durumdadır. Hem bölgesinde hem de kıtalar arasında ekonomik ve siyasi işbirliklerine önem veren Brezilya, birçok örgüte katılım sağlamıştır. Özelde Güney Amerika, genelde tüm kıtada birliği oluşturma amaçlı UNASUR ve CELAC gibi kuruluşlara öncülük etmiştir. Bölgesel güç olan Brezilya, bu birliktelikleri küresel anlamda daha etkili olma amacıyla gerçekleştirmektedir (Tekin, 2017, ss. 109-112). Yer altı kaynaklarıyla yükselen ekonomiler arasında yer alan Brezilya'nın, Güney Amerika kıtasında cazibe merkezi olarak uluslararası sistemdeki konumunu daha da güçlendirdiği dile getirilmektedir.

Bütün olarak değerlendirildiğinde, genel anlamda 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra günümüze değin bölgesel güçlerin, küresel aktör olma çabalarıyla uluslararası sistemde konum arayışları dikkat çekmektedir. Bu süreç, uluslararası sistemin çok merkezliliğe evrilmesini sağlarken, aktörlerin devam eden süreçte izleyecekleri politikalarının şekillenmeyi netleştireceği söylenebilir.

BÖLÜM IV

TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDE TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI SİSTEMDEKİ KONUMU VE GELECEĞİ

4.1. Türkiye'nin Jeopolitiğine Genel Bakış

İnsan yaşamı için oldukça elverişli imkânlarla sahip olan Türkiye, Asya ülkesi olduğu kadar, aynı zamanda Akdeniz, Orta Doğu, Kafkas ve Avrupa ülkesi olma özelliğine de sahiptir. Bulunduğu jeostratejik konum itibari ile Türkiye; Avrupa, Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Orta Asya ülkeleri arasındaki kültürel ve ticari iletişimde yadsınamaz öneme sahiptir (Çelik, 2020, s. 202).

Konum itibariyle Türkiye; ABD, AB, BDT ve Orta Doğu gibi güç merkezlerinin birleşim noktasında olması, NATO’nun doğudaki ve güneydeki en son sınırı olması ve AB’nin İslam ülkeleriyle iletişim yolu üzerinde bulunması sebebiyle, bölgesel güçler arasındaki etkileşimde sınır ülke olma özelliğini oluşturmaktadır. Bu konumla Türkiye, Doğu ile Batı’nın, İslamiyet ile Hristiyanlığın, NATO ile BDT’nin Avrupa ile Asya’nın ve liberal ekonomik sistem ile kolektif sistemin sınırında bulunmasıyla ayrıca önem arz etmektedir. Çanakkale ve İstanbul Boğazları ile Karadeniz ve Akdeniz’in bağlanması, iklim çeşitliliği, zengin su kaynakları, tarım ve hayvancılık, geniş verimli arazileri, üç tarafını kaplayan denizleri ve dünyada iki kıtada bulunan dört ülkeden biri olması dolayısıyla konumunun değerini yükseltmektedir (Alkar& Atasoy, ss. 23-24).

Görüldüğü üzere birçok kültür ve medeniyete sahiplik etmiş olan Türkiye coğrafyası, günümüz dünyasında güç merkezlerinin kesiştiği bir nokta olarak dikkat çekmektedir. Doğu ile Batı arasında her alanda adeta bir köprü konumunda olan Türkiye, önemli geçiş üssü olarak da önem arz etmektedir. Bu durum, Türkiye’ye siyasi ve ekonomik işbirlikleri üzerinden kazanımlar elde etme fırsatını doğurmaktadır. Bu noktada denilebilir ki, Türkiye’nin jeopolitik konumu Türkiye’ye çok merkezliliği zorunlu kılmaktadır. Aslında Türkiye’nin bir ulus-devlet olarak ortaya çıktığı 1923 yılından itibaren dış politikada izlediği barışçıl ve tarafsız siyaset, ona bölgesel ve küresel kriz dönemlerinde avantaj sağlamış, sorunlarını çatışma ile değil uzlaşma üzerinden çözebilme imkânı sağlamıştır. Aşağıda bu siyasetin köşe taşları ve günümüz Türkiye’sine sağladığı avantajlar incelenecektir.

4.2. Birinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türkiye'nin Durumu (1923-1945)

Kuruluşu ile birlikte Türkiye, “Yurtta barış, dünyada barış” ilkesini uygulamaya çalışmıştır. Türkiye'nin 1923-1930 arası dış politikadaki çabaları, tamamen milletlerarası ilişkilerde sağlam temeller oluşturma amacıyla, Lozan Antlaşması'ndan geriye kalan sorunları çözmeye dönük olmuştur. Türkiye, 1932'de Milletler Cemiyeti'ne (MC) katılarak Batı'ya yaklaşmanın ilk adımını atmıştır. Avrupa'da savaş ihtimalinin yükseldiği 1934 yılında Türkiye, SSCB ile ilişkilerini bozmadan Fransa ve İngiltere ile ilişkileri güçlendirme çabasını vermiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın çıkma ihtimali Akdeniz'de huzursuzlukların artmasına sebebiyet vermiştir. Türkiye, 1936'da imzalanan Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile boğazların hâkimiyetini alarak büyük bir sorunu çözmüştür. Ardından Türkiye'nin yoğun diplomatik çabaları sonucu 1938'de bağımsızlığını kazanan Hatay, 1939'da Türkiye'ye ilhâk olmuştur. Bu dönemin önemli hadiseleri olan Ankara Antlaşması, Atina Antlaşması, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne katılması, Montreux Boğazlar Sözleşmesi, Hatay'ın Türkiye'ye katılması ve Köy Enstitüleri'nin kurulma hadiselerine değinilecektir.

4.2.1. Musul Meselesi ve Ankara Antlaşması (1923-1926)

1923-1926 yılları arasındaki “Musul Meselesi”, Türkiye ve İngiltere arasındaki ilişkilerin önemli boyutta gerilmesine sebep olmuştur. Lozan Antlaşması gereğince Türkiye ile Irak sınırını belirleme amacıyla 19 Mayıs 1924 tarihinde Türkiye ve İngiltere heyeti İstanbul'da görüşmelere başlamıştır. Haliç Konferansı denilen bu görüşme tarafların anlaşmaya varamaması dolayısıyla 5 Haziran 1924 tarihinde son bulmuştur. İngiltere'nin meseleyi MC'ye götürmesi sonucu burada alınan kararla, 16 Aralık 1925'te Musul İngiltere'nin mandası olan Irak'a bırakılmıştır (Kemal, 2007, ss. 678-679). Bu karar Türkiye kamuoyunda sert karşılanmış, Türkiye ve İngiltere ilişkilerinin gerilmesine sebep olmuştur. Meselenin çözümü noktasında iki ülke arasında yapılan müzakereler sonucu 5 Haziran 1926 tarihinde Türkiye, İngiltere ve Irak arasında Ankara Antlaşması olarak da bilinen “Türk-Irak Sınırı ve İyi Komşuluk İlişkileri Antlaşması” imzalanmıştır (Kısıklı, 1999, ss. 522-523). Bu antlaşmaya göre Musul, Irak'a bırakılmış ve iki ülke arasındaki sınır da “Bürüksel Hattı” olarak belirlenmiştir. Ayrıca anlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren 25 yıl boyunca Irak, petrol gelirlerinin %10'unu Türkiye'ye vermeyi kabul etmiştir. Türkiye 25 yıl karşılığını istemesi durumunda ise miktar 500.000 sterlin olarak belirlenmişti. Musul Meselesi'nin

savaşa girilmeden anlaşma ile çözülmesi, iki ülke ilişkilerinde gerektiğinde işbirliği yapılabildiğini ortaya koymuştur (Sencer, 2019, s. 509).

4.2.2. Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne Girmesi (1932)

Türkiye'nin 1920 yılında kurulan MC'ye üyeliğinin gecikmesinin sebeplerinin başında, bu cemiyete üye ülkeler arasındaki sorunların Lozan'dan sonra da devam etmesiydi. Türkiye'nin MC'ye yaklaşmasının arka planında yatan en önemli nedenlerden biri, İtalya'nın Almanya, Fransa ve İngiltere ile dörtlü güç paktı kurma çabasıdır. Oluşturulmak istenen cepheleşmeden Türkiye kaçınmış ve MC'ye yaklaşarak kendini korumuştur. 1931 yılından itibaren Türkiye, özellikle MC'nin silahsızlanma oturumlarına temsilciler göndermiş ve gelişmeleri yakından takip etmiştir (Barlas, 2017, s. 99). 6 Temmuz 1932 tarihinde Japonya ile Çin arasındaki sorunları görüşmek için olağanüstü şekilde bir araya gelen MCGK'da İspanya'nın teklifi ve Yunanistan'ın destek vermesiyle Türkiye'nin MC'ye katılması için davet kararı çıkarılmıştır. Davetin Türkiye'ye tebliğ edilmesiyle 9 Temmuz 1932 yılında TBMM kararı kabul etmiş ve 18 Temmuz 1932 tarihinde Türkiye MC'ye katılmıştır. Türkiye'nin MC'ye katılması dünya kamuoyunda geniş yankı uyandırmıştır (Ulus, 2008, s. 246). Böylece, Türkiye Batı'ya yaklaşmanın ilk adımını atmış bulunmaktaydı.

4.2.3. Montreux Boğazlar Sözleşmesi (1936)

Türkiye Boğazlar statüsünün görüşülmesi amacıyla 1933, 1934 ve 1935 yıllarında MC toplantılarında konuyu dile getirmiş, ancak bu talep olumlu karşılanmamıştır. 1936 yılında Türkiye, koşulların daha uygun hâle geldiği kanaatiyle 11 Nisan'da Lozan Boğazlar Antlaşması'na imza atan ülkelere nota yollayarak bu konunun yeniden görüşülmesini istemiştir. İtalya harici diğer ülkeler tarafından bu teklif olumlu karşılanmış, 22 Haziran'da Montreux şehrinde bir araya gelinerek görüşmeler başlamış ve 20 Temmuz 1936 tarihinde de antlaşma gerçekleşmiştir (Uzun, 2017, ss. 297-298). Türkiye için zafer olarak değerlendirilen bu antlaşma, Lozan'da oluşmuş olan boşluğu doldurması ve Türkiye'nin güvenliğini sağlaması açısından önemlidir. Diğer bir cihetle de, uluslararası siyasi meselelerin diplomasi yoluyla barışçıl bir şekilde çözülmüş olmasına örneklik teşkil etmiştir. Bu sözleşmede "Geçiş Serbestisi" için uçak gemileri, savaş gemileri ve ticaret gemileri ayrımı yapılmıştır. Ayrıca barışla birlikte Türkiye'nin çıkacak savaşlarda tarafsız, muharip ve kendini savaş tehlikesinde hissetmesi durumları ayrı olarak belirtilmiştir. Yenilenen bu anlaşmayla Boğazlar'da Türkiye'nin

egemenliğinin olduğu yeni rejim oluşmuş, sorumluluk ve denetim Türkiye'ye bırakılmıştır. (Zorlu Uğur, 2016, ss. 40-41).

4.2.4. Hatay'ın Türkiye'ye Katılması (1939)

1936 yılı boyunca Türkiye, Fransa ve MC arasında Hatay sorununun çözümü için birçok girişim yapılmış ancak meselenin çözümü için ciddi adımlar atılamamıştır. Yaşanan olumsuz gelişmeler karşısında Türkiye, Hatay sınırına 30.000 asker konuşlandırmıştır. Fransa, yaklaşan Hitler tehlikesi karşısında meseleyi Türkiye ile görüşerek halletme yoluna gitmiş ve 3 Temmuz 1938 tarihinde antlaşma yapılmıştır. Bu antlaşmaya göre Hatay'ın toprak bütünlüğü ve siyasal yapısını korumak için her iki devlet Hatay'da 2500 tane asker bulunduracaktı. 24 Ağustos 1938 tarihinde Hatay'da yapılan milletvekili seçimlerinde Türkler 40 milletvekilinden 31'ni kazanarak meclise girmiştir. 6 Eylül 1938'de güvenoyu alan hükümetin ilk kabine toplantısında anayasa kabul edilmiş, devletin ismi "Hatay Devleti Cumhuriyeti" ve yönetim şekli "Cumhuriyet" olarak kabul edilirken "Milli Marşı" da "Türk İstiklal Marşı" olarak kabul edilmiştir (Atabey, 2015, ss.197-199). 23 Haziran 1939 tarihinde yapılan meclis toplantısında, Hatay'ın Türkiye'ye katılma kararı alınmış ve TBMM adına Hatay'a gelen heyetin önünde 23 Temmuz 1939'da anavatana katılma töreni yapılarak Hatay'ın anavatana katılış süreci tamamlanmıştır (Dayı, 2002, ss. 339-340).

4.2.5. Toprak Reformu ve Köy Enstitülerinin Kurulması

Türkiye'nin çağdaş bir devlet olabilme çabalarının iç siyasete dönük iki göstergesinden birisi toprak reformu, diğeri de Köy Enstitüleri'nin kurulmasıdır. Köylerin eğitim ve öğretim ihtiyaçlarının giderilmesi ve bu sahada köy ve ziraat işlerinin zamanın kazanımları olan bilim ve teknolojiyle buluşturulması niyetiyle 1937 yılında oluşturulan Köy Öğretmen Okulları, 17 Nisan 1940 tarihinde çıkarılan 3803 sayılı kanunla Köy Enstitüleri'ne çevrilmiştir. Bu enstitülerin sayısı kapatıldığı 1954 tarihine kadar 21'e çıkmıştır. 1943'te Köy Enstitüleri'ne has olarak çıkarılan haftalık 44 saatlik program; 22 saat kültür, 11 saat teknik, 11 saat de ziraat derslerinden oluşmaktaydı (Çağlayan, 2014, ss. 122-124). Yine 1943 yılında çıkarılan 4459 sayılı kanunla Köy Enstitüleri'nde kırsal kesimdeki ihtiyaçların görülmesi için sağlık memuru ve ebelerinde yetiştirilmesi karara bağlanmıştır (Anık, 2006, s.292).

İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı, ülkede kuraklık ve kıtlığın baş gösterdiği, insan ve maddi kaynakların çıkabilecek bir savaş için devlet kaynaklarına aktarıldığı bir süreçte oluşturulan Köy Enstitüleri'nde, yapılan tarımla öğrencilerin ihtiyaçlarının karşılanması, köylüye ve devlete üretim fazlasının aktarılabilmesi, zamanın şartlarına göre büyük bir başarı olarak değerlendirilir. Ayrıca yetiştirilen sağlık memurları, hem öğrencilerin sağlık ihtiyaçlarını karşılamış hem de köylerde yapılan sağlık taramalarıyla hastalıklarla mücadele edilmiştir. Buralardan mezun olan öğrenciler, köy şartlarında her türlü ihtiyaçlarda iş yapabilme becerisiyle yetiştiği için kırsal kesimle uyumda zorluk yaşamamış ve ihtiyaçlara cevap verebilmiştir (Aysal, 2005, ss. 275-276).

Bu dönemin en önemli başarılarından biri de, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra toparlanmaya çalışan ülkenin İkinci Dünya Savaşı'na müdâhil edilmeyerek oluşabilecek büyük bir yıkımdan muhafaza edilmesidir.

4.3. İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türkiye'nin Durumu (1945-1990)

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası dengeler değişmiş ve bu yeni dönemde ABD ve SSCB'nin iki ayrı kutup olarak ortaya çıktığı bir sürece girilmişti. Türkiye, oluşan bu süreçle alakalı yeni politikalar ortaya koymaya başlamıştı. Bu eksende 1945 yılında BM'ye üye olmuştu. 1946 yılına gelindiğinde Türkiye'nin iç politikasında önemli gelişmeler yaşanmış ve çok partili döneme geçilerek Liberal politikalara ağırlık verilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra SSCB tehdidine karşı Batı Bloku'nun yanında yer alan Türkiye, dış politikada Batı ile yakın ilişkiler içinde olmaya önem vermiştir. Bu strateji neticesinde, Kore Savaşı'na katılmış ve 1952'de Türkiye NATO'ya üye olmuştur. 1974'e gelindiğinde ise Türkiye, "Kıbrıs Barış Harekâtı"nı gerçekleştirmiştir. Bu gelişme, Türkiye'nin NATO üyesi olarak Batı'ya rağmen dış politikada bağımsız olarak hareket etmesi açısından önemlidir. Bu noktada, dış politikada Batı ile ilişkilere önem vermekle beraber hem komşu ülkeler hem de İslam ülkeleriyle ilişkileri geliştirmeyi bir hedef haline getirmiştir. Batı ile ilişkileri kapsamında Avrupa Topluluğu (AT), Batı Avrupa Birliği (BAB) ve Avrupa Güvenlik İşbirliği Konferansı (AGİK) ile ilişkileri en iyi şekilde ilerletmeyi gaye edinmiştir.

Bu bölümde yaşanan bu gelişmeler, Türkiye-SSCB ilişkileri, Türkiye-Batı (ABD, NATO ve AB) ilişkileri ve Türkiye-Ortadoğu ilişkileri başlıklarıyla ele alınacaktır.

4.3.1. Soğuk Savaş Dönemi Türkiye-SSCB İlişkileri (1945-1990)

1945 yılında yapılan “Yalta Konferansı”nda Stalin, Montreux Sözleşmesi’ni tekrar gündeme getirmiş ve yeniden düzenlenmesini istemişti. 1945 yılında yapılan Potsdam Konferansı’nda da Boğazlar konusu gündeme gelmişti. Sonuç olarak, ABD ve İngiltere talebi olumlu karşılamış, her ülkenin Türkiye ile ayrı görüşmesi kararı alınmıştı. SSCB’nin güvenlik tehdidine karşılık kendini Batı’ya yaklaştıran Türkiye’nin Kore Savaşı’na girmesi ve 1951 yılında NATO’ya dâhil olması SSCB-Türkiye ilişkilerini daha fazla germiştir. Bu süreç 1953 yılında Stalin’in ölümüne kadar devam etmiştir (Benhür, 2004, ss. 334-335).

Stalin’in ölümünden sonra SSCB yönetimi, Türkiye ile ilişkilerinde tavır değişikliğine gitmişti. 1953 yılında Türkiye’ye yolladıkları nota ile Boğazlar meselesinden vazgeçtiklerini, Türkiye’nin topraklarından bir şey talep etmeyeceklerini ifade etmiş; yeniden dostluk anlaşmaları kurma talepleriyle birlikte maddi yardım yapmayı da teklif etmişlerdi. Batı’nın bir NATO ülkesi olan Türkiye’yi kendi güvenlikleri söz konusu olduğunda önemsememesi Türkiye’nin dış politikasında yeni arayışları oluşturmuştu. “Küba Füze Krizi” sürecinde yaşanan gelişmeler ve Kıbrıs sorununda Batı’nın Türkiye’yi yalnız bırakması bunun en belirgin örneğiydi. Bu noktada SSCB ile ilişkilerin olumsuz tutulması Türkiye’nin çıkarına değildi. Bu anlayışla 1965 yılına kadar gelen süreçte ilişkiler geliştirilmiş, karşılıklı resmi temaslar kurularak özellikle ekonomik anlamda işbirliği anlaşmaları yapılmıştır (Kuruloğlu, 2017, ss. 200-2002). 1970’li yıllara kadar devam eden bu süreç Kıbrıs meselesi ile yeniden olumsuz bir yöne evrilmişti. Daha sonra, 1975-1978 yılları arasında Türkiye’nin NATO ile ilişkilerinin olumsuz bir duruma gelmesi, SSCB’nin politikalarında Türkiye ile paralel hareket etme hassasiyetini doğurmuştur. Ancak Türkiye’deki Marksist grupların faaliyetleri Türkiye-SSCB ilişkilerini germiş, 1980 darbesinin alt zeminini oluşturmuştur. 1980 darbesinden sonra Türkiye yönünü bir kez daha Batı’ya çevirmiştir. 1990 yılına kadarki süreçte Batı ile “stratejik ortak” olma politikasından dolayı SSCB ile ilişkiler geliştirilememiştir (Topsakal, 2016, ss. 47-48).

4.3.2. Soğuk Savaş Dönemi Türkiye-Batı (ABD-NATO ve AB) İlişkileri (1945-1990)

Potsdam Konferansı’ndan sonraki süreçte ABD; SSCB yayılmacılığı tehlikesinden dolayı ilişkilerinde tavır değişikliğine gitmiş ve Türkiye’yi desteklemeye başlamıştır.

Böylece başlayan Soğuk Savaş döneminde Türkiye, dış politikasında SSCB tehlikesine karşı ve ekonomik sıkıntılarını aşmaya dönük Batı Bloku saflarında yer alma sürecine girmiş oluyordu (Ertem, 2009, ss. 380-386).

1947 yılında ABD, SSCB'nin Komünist yayılmacılığını önlemek için tehdit altındaki ülkelere mali ve askeri yardım içeren Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde Türkiye'ye maddi yardımlarda bulunmuştur. 1950 yılında patlak veren Kore Savaşı'na Türkiye'nin bir tugay göndererek müdahil olmasının en büyük sebebi NATO'ya kabul edilme isteğiydi. Türkiye'nin bu hamlesi, ABD'nin Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesi yönünde olumlu etki yapmıştır. İlk etapta başta İngiltere olmak üzere Avrupa ülkelerinin karşı çıkmasına rağmen ABD'nin olumlu yaklaşma ve girişimleri sonucu 12 Şubat 1952 tarihinde Türkiye, SSCB'nin verdiği nota ve tehditlerine rağmen NATO'ya üye olmayı başarmıştır (Ekici & Baharççek, 2016, ss. 152-164). 1954 yılına kadarki süreçte ise, Türkiye'nin başta ABD olmak üzere Batılı devletlerden aldığı dış yardımlar, 1955'ten sonra düşmeye başlamıştır. Ülke içerisinde oluşan ekonomik sıkıntıları aşma amaçlı gidilen ABD'nin bu konularda yardımını çekmesi, IMF'den daha çok borç alma çabalarının boşa çıkması, 1960 Darbesi'nin yaşandığı süreci getirmiştir (Yılmaz, 2016, ss. 210-211).

1960 Darbesi'nden sonra Türkiye; NATO ve CENTO bağlılığını ilan ederek dış politikasında değişikliğe gitmeyeceğini belirtmiştir. 1960 yılının ortalarına gelindiğinde, 1964 yılında Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler ABD ile olan ilişkileri sıkıntıya sokmuştur. Kıbrıs'ta yaşanan olumsuz gelişmelere karşı Türkiye garantörlük hakkını kullanarak adaya asker çıkarma kararı aldığı anda ABD buna şiddetle karşı çıkmıştır. Böyle bir gelişme karşısında, SSCB'nin Türkiye'ye olası bir saldırısında NATO'nun Türkiye'ye yardım etmeyeceği tehdidiyle, yapılmak istenen harekâttan vazgeçilmesine etki etmiştir. ABD ve NATO'nun bu tavrı, Türkiye tarafından hayal kırıklığı ve tepkiyle karşılanmış, dış politikada yeni arayışlar başlatarak Batı Bloku yükümlülüklerinden vazgeçmeden Doğu Bloku, İslam Ülkeleri, SSCB ve gelişmekte olan ülkelerle çok yönlü dış politika geliştirme kararı almasıyla neticelenmiştir. Bundan sonraki süreçte Türkiye, NATO'nun kendisine verdiği askeri yardımın yetersizliğinden şikâyet ederek NATO'daki askeri kapasitesini artırmayı kabul etmemiştir. Ayrıca ABD'nin Vietnam politikasını eleştirmiş, 1968-1969 yılları arasında Türkiye'de bulunan ABD üs ve tesislerini yeniden düzenlemiştir. ABD'nin faaliyetlerine sınırlama getirilerek asker sayısının düşürülmesi sağlanmıştır. Bu süreçten sonra düşen ABD

yardımları, ilişkilerin gittikçe kötüleşmesiyle iyice azalmıştır. Bu sıkıntılı süreç, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'na kadar devam etmiştir (Eşel, 2017, ss. 410-413).

Kıbrıs Barış Harekâtı

15 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs'ta gerçekleştirilen askeri darbeden sonra "Kıbrıs Elen Cumhuriyeti"nin kurulmasıyla, ada içerisindeki silahlı saldırılarla birlikte katliamlar yaşanmaya başlanmıştır. Bu gelişmeler üzerine Türkiye, barışı sağlamak için 20 Temmuz 1974 tarihinde adaya askeri müdahalede bulunmuştur. Türkiye, 14 Ağustos 1974'te ikinci kez Kıbrıs'a müdahale ederek adanın kuzey kısmını kontrolüne geçirerek düzeni sağlamış ve 16 Ağustos'ta ateşkes ilan etmiştir. Yaşanan bu gelişmelerle birlikte gerilen ilişkiler sonucu ABD, 1975 yılında Türkiye'ye silah ambargosu kararı almış, buna mukabil Türkiye de "1969 Savunma İşbirliği Anlaşması"nı yürürlükten kaldırarak ABD'nin üslerine el koymuş ve İncirlik Üssü'nün sadece NATO'nun sınırlı kullanımına izin vermiştir. Yaşanan gelişmeler karşısında Batı, Türkiye-Yunanistan savaşının çıkmasından ve adanın Türkiye tarafından tamamen ele geçirilmesinden korkmuştur. Ayrıca Yunanistan, NATO'nun askeri kanadından harekâtı önleyemediği için çıkmış ve 1980 yılında Türkiye'nin kabulüyle geri girmiştir (Yılmaz, 2017, ss. 92-94). Kıbrıs sorununda Türkiye'nin ABD ve Batı'ya rağmen bağımsız kararlar alması, Türkiye dış politikasında önemli hamleler olarak yerini almıştır.

Sonraki süreçte Türkiye, üsler konusundaki kozunu ABD'ye karşı kullanmış, üslerin kullanımı karşılığında yardımların arttırılması ve kesintiye uğramaması için garanti verilmesini talep etmiştir. Türkiye'nin 1980 Darbesi sonrası ABD ve Batı ile çıkarları doğrultusunda ilişkilerini geliştirme arzusunda olması ve ABD'nin yeniden soğuk savaş rüzgârlarını arttırma politikalarına yönelmesi, SSCB'ye karşı Orta Doğu politikalarında Türkiye'nin ABD ile müttefikliğini geliştirme yollarını açmıştır. Bu doğrultuda Türkiye'deki üslerin nükleer boyutta mühimmat kapasitelerinin arttırılması modernizasyonları için 29 Ekim 1982 tarihinde Türkiye ile mutabakata varılmıştır. Bu anlaşma ile Türkiye'deki on üssün modernizasyonu ile birlikte Muş ve Batman'da yeni üslerin yapılması kararı alınmıştır. Soğuk Savaş'ın sonlarına gelindiğinde ABD ile SSCB arasında yapılan kuvvet indirimi anlaşmaları sonucu gidilen askeri kapasite azaltma programları, Türkiye'deki üslerin çoğunun kapatılmasına sebebiyet vermiştir (Bölme, 2012, ss. 65-67).

Soğuk Savaş döneminde Türkiye-Batı ilişkileri inişli çıkışlı süreçler yaşamış, bir türlü istenen ve beklenen sonuçlara ulaşmamıştır. Yaşanan her olumsuz gelişmenin ardından Türkiye, ilişkileri koparmamış ve yeni arayışlara girişmiştir. Soğuk Savaş'ın bitimiyle oluşan yeni sürece Türkiye, uyum sağlama politikalarıyla devam etmeye çabalamıştır.

4.3.3. Soğuk Savaş Dönemi Türkiye-Ortadoğu İlişkileri (1945-1990)

İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'dan çekilmesiyle Arap ülkeleri bağımsızlığına kavuşmaya başlamış ve 23 Mart 1945 tarihinde bağımsız olan sekiz ülke (Irak, Mısır, Ürdün, Suriye, Suudi Arabistan, Yemen ve Lübnan) Arap Birliği'ni kurmuşlardı. Türkiye, bu gelişmeye olumlu yaklaşmıştır. 1946 yılında Irak ile "Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması" yapılmıştır. Suriye ile ilişkiler Hatay meselesi sebebi ile gergin olsa da arabulucular yoluyla Türkiye, 1946 yılında Lübnan ve Suriye'nin bağımsızlıklarını tanımıştır. 1947 yılında ise, Ürdün ile "Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması" imzalanmıştır. 1948 yılına kadar Türkiye, gerek Filistin meselesinde gerekse BM'de yapılan oylamalarda Arap ülkeleriyle birlikte hareket etmiştir. Türkiye'nin SSCB tehdidinden dolayı Batı'ya yönelmesi ve 1949'da İsrail'i tanınması Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerin soğumasına etki etmiştir (Çelik, 2018, ss. 477-480).

ABD ve İngiltere'nin Ortadoğu'da SSCB tehdidine karşı güvenlik arayışları sonucu gelinen süreçte, 1955 yılında Türkiye ile Irak arasında yapılan anlaşmayla kurulan Bağdat Paketi'ne sonraları İran, İngiltere ve Pakistan da katılmıştır. 1958 yılında Irak'ta gerçekleşen askeri darbe ile Irak'ın Bağdat Paketi'ne yaklaşımı değişmişti. 1959 yılında Bağdat Paketi'nden çekildiğini ilan etmesiyle bu paktın ismi "Merkezi Anlaşma Teşkilatı" (CENTO) olarak değiştirilmesine rağmen etkisiz kalmıştır. Yaşanan askeri darbeden sonra Türkiye-Irak ilişkileri bozulmuştur. Bağdat Paketi, buna karşı olan Suriye ve Mısır'ın Türkiye ile olan ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Türkiye'nin Batı yanlı politikalarına karşı her iki ülke SSCB ile hareket etmiştir (Yılmaz, 2016, ss. 214-223).

1960 sonrası Batı ile olan olumsuz ilişkilerden dolayı Türkiye'nin aldığı çok boyutlu dış politika kararı, Arap ülkeleriyle yeniden yakınlaşma sürecini başlatmıştır. Bunun neticesi olarak Türkiye, 1967 yılında patlak veren Arap-İsrail savaşında ABD'nin İsrail'e yardım yapmasını engellemek için üsleri kullandırmamıştır. Bu savaşta Arap ülkelerine yiyecek ve giyecek yardımlarında bulunmuş, BM'de Arap ülkeleri lehine oy

kullanıp bağımsız Filistin Devleti hakkını destekleyerek İsrail'in 1967 sınırlarına dönmesini istemiştir. Petrol Krizi'nin baş gösterdiği 1973 yılında Türkiye ile Orta Doğu ülkeleri arasında karşılıklı çıkar dolayısıyla yakınlaşma daha da artmıştır. Türkiye'nin çok boyutlu dış politikaya geçmesiyle İslam ülkeleriyle de ilişkiler gelişmeye başlamıştır (Sinkaya, 2011, ss. 84-86).

1980-1990 yılları arasında Türkiye'nin Ortadoğu politikalarında Liberal perspektifte ekonomik işbirliklerini işlevsel hâle getirme çabaları görülmüştür. Ekonomik işbirlikleri üzerinden siyasi, kültürel ve güvenlik alanlarında işbirliklerini geliştirme yolları aranmıştır. Bu bağlamda 1984 yılında İran, Pakistan ve Türkiye birlikteliği ile kurulan Ekonomik İşbirliği Örgütü (EİÖ) bu ülkeler arasındaki ticareti geliştirmiştir. Bu örgüt, Türkiye'nin çabalarıyla Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin de katılımıyla bölgesel bir yapı halini almıştır. Ayrıca bu dönemde İslam Konferansı Örgütü ilişkilerine de üst seviyede önem verilmiştir (Daban, 2017, s. 89).

4.4. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Durumu (1990-2001)

SSCB'nin dağılmasından sonra dünya ABD'nin hegemonyasında tek kutuplu bir hâl alırken Kafkasya ve Orta Asya'da yeni devletler kurulmuştu. Buna paralel Yugoslavya'nın dağılmasıyla Balkanlar'da bağımsızlığını ilan eden ülkeler arasında yeni sorunlar baş göstermişti. ABD'nin oluşturduğu koalisyonla Irak'a müdahale etmesi, Orta Doğu'da yeni sıkıntıların ortaya çıkmasına sebep olmuştu. Yine "Berlin Duvarı"nın yıkılıp Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesiyle Avrupa'da yeni gelişmeler yaşanmış ve 1993 yılında AB kurulmuştu. Türkiye bu dönemde Balkanlar, Kafkaslar, Orta Asya ve Orta Doğu'da oluşan istikrarsızlıklarda güvenlik tehlikesine girmişti. Türkiye'nin bu bölgelerle olan tarihi, kültürel, din ve dil bağları jeopolitik konumunu güçlendirmiş; bölgesel sorunlara ve küresel terörizme karşı "cephe ülke" olarak değerlendirilmesine sebebiyet vermiştir. Oluşan yeni Türki Cumhuriyetler, Türkiye'nin Kafkas ve Orta Asya politikalarında yeni arayışları başlatmıştır. 1990-2001 yılları arasında Türkiye'nin Balkanlar, Orta Doğu, Kafkaslar, Orta Asya ve AB ile ilgili politikalarında önemli gelişmeler yaşanmıştı. Ayrıca bu dönemde Türkiye çeşitli koalisyon hükümetleriyle yönetilmişti.

Bu bölümde, Türkiye'nin zikredilen bölgelerde yaşanan gelişmelere karşı tutumu ve ilgili politikaları ele alınacaktır.

4.4.1. Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya Politikaları (1990-2001)

SSCB'nin dağılıp Rusya Federasyonu'nun kurulması ile bölgede ortaya çıkan 15 devlet, dengelerin değişerek farklı bir boyuta geçmesine etki etmiştir. 1991 yılında Türkiye, bölgeyi daha iyi anlamak ve doğru karar verebilmek amaçlı iki heyet göndermesinin ardından ilişkiler gelişmiş ve bu devletlerin bağımsızlıklarını tanımıştır. Türki Cumhuriyetler için Türkiye'nin model olma politikaları, Türkiye-Rusya ve Türkiye-İran ilişkilerine olumsuz yansımıştır. Bu iki ülke Türkiye'yi bölgede "Turancı" politikalar gütmekle itham etmişlerdir (Denizhan, 2010, s. 20). Bölgenin zengin doğal gaz ve petrol kaynakları ve bu kaynakların hangi yollarla dünya pazarına ulaştırılacağı hususu, bölgeyi jeopolitik açıdan ön plana çıkarmıştır (Özkan, 2010, s. 21).

Türkiye'nin Orta Asya ülkelerinin bağımsızlığını ilk tanıyan ülke olması hasebiyle önemli kazanımları olmuş ve bu ülkeler arasında iyi ticari ilişkiler geliştirmiştir. İlk dönemler çeşitli alanlarda 300'ün üzerinde anlaşma imzalanmış, ikili ve çok taraflı ilişkilerin geliştirilmesi için 1992 yılında Türk İşbirliği Kalkınma Ajansı (TİKA) kurulmuştur. Bir araç olarak kurulan TİKA, dış politikada Türkiye'nin konumunu güçlendirmiştir (Avcı, 2022, ss. 213-214). Türkiye, Soğuk Savaş sonrası ilk dönemde Kafkasya ve Orta Asya politikalarında 1993 yılı ortalarına kadar etkili bir politika izlemiş olsa da amacına ulaşamamıştır. 1995-2000 yılları arasında bölgede eğitim ve kültürel odaklı işbirliklerinin artırılmasıyla birçok okul ve kültür merkezinin kurulması sağlanmıştır. Ayrıca Türki Cumhuriyetleri vatandaşlarına Türkiye'de yükseköğrenim görmeleri üzere burslar verilmiştir. Bu dönemde karşılıklı bağımlılık ve ekonomik çıkarların sonucu olarak Türkiye, ucuz enerji ihtiyacını karşılama amaçlı geliştirdiği ilişkilerle Bakü-Ceyhan boru hattının kurulmasını sağlamıştır (Denizhan, 2010, s. 21).

4.4.2. Türkiye'nin Balkan Politikaları (1990-2001)

Soğuk Savaş sonrası Balkan ülkelerinin kapitalizme geçiş yapması, Türkiye'ye kültürel, ekonomik, politik ve askeri açılım fırsatları sağlamıştır. Gelişen süreçte piyasalarını yabancı sermayeye açan Balkan ülkeleri, devlet bünyelerindeki üretim araçlarını özelleştirme yoluna gitmişlerdi. Doğrudan sermaye yatırımları yaparak bu özelleştirmelerden pay sahibi olan Türk şirketleri, yatırımların artmasını sağlamıştır (Sancaktar, 2010, s. 10).

Yugoslavya krizinin başlangıcında Türkiye, Yugoslavya'nın toprak bütünlüğü ekseninde sorunların ülke içinde barışçıl yollarla çözülmesi gerektiği yaklaşımıyla 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden devletlere mesafeli davranmıştır. Yaşanan gelişmelerle AT'nin 1992 yılında Almanya'nın baskısıyla Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlığını tanıması ve Bulgaristan'ın Hırvatistan, Slovenya, Bosna Hersek ve Makedonya'nın bağımsızlığını tanıyacağını açıklaması sonucu Türkiye, 6 Şubat 1992 yılında bu dört ülkenin bağımsızlığını tanıma kararı almıştır. Türkiye'nin Yugoslavya politikalarındaki değişim Bosna Hersek'te başlayan Müslümanlara dönük soykırım ve katliamlar sonrası başlamıştır. 1994 yılında ABD'nin öncülüğündeki NATO müdahalesine askeri olarak katılmış, sonraki süreçte oluşturulan barış gücü içerisinde fiili olarak yer almıştır. Diğer bir mesele olan Kosova krizinde de Batı ile birlikte hareket eden Türkiye, NATO müdahalesine katılmış sonrasında oluşturulan barış gücü KFOR içerisinde aktif rol almıştır. Bir diğer sorun olan Makedonya konusunda Türkiye'nin desteği sadece siyasi ve diplomatik olarak kalmamış, ekonomik alanda da gerçekleşmiştir. Bu bağlamda Türkiye uluslararası arenada Yunanistan'a karşı Makedonya'nın yanında yer almıştır (Özlem, 2015, ss. 101-104).

Türkiye, 1990 yılında Balkan ülkelerine başlattığı politik ve ekonomik açılımları askeri anlamda da sürdürmüştür. Bu bağlamda Türkiye ile Arnavutluk arasında 1992 yılında Askeri İşbirliği Anlaşması, 1994 yılında Makedonya ile Askeri Eğitim ve İşbirliği Anlaşması ve 1995'te ise Savunma Sanayi ve İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Ayrıca Hırvatistan ile "Askeri Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği" ve Slovenya ile "Askeri İşbirliği Antlaşmaları" yapılmıştır. Türkiye ile Bulgaristan arasında 1991'de Sofya Belgesi ve 1992'de Edirne Belgesi ile askeri eğitim konularında işbirliği yapılmış, yine 1992'de Dostluk, İşbirliği ve Güvenlik Antlaşması imzalanmıştır. Türkiye'nin üyeliğine destek verdiği Bulgaristan, 2004 yılında NATO üyeliğine kabul edilmiştir (Sancaktar, 2010, ss. 11-14).

4.4.3. Türkiye'nin Orta Doğu Politikaları (1990-2001)

Soğuk Savaş sonrası Türkiye'nin güvenlik sorunu yaşadığı önemli bölgelerden birisi de Orta Doğu'dur. Türkiye, 1990 yılında başlayan "Körfez Krizi" sebebiyle ABD'nin Irak'a askeri müdahalesine müttefikleri ile birlikte destek vermiştir. Türkiye'nin ABD müdahalesinde izlemiş olduğu aktif durum istediği sonuçları elde etmesine yetmemiştir. Özellikle müdahaleden sonra Irak'ın kuzeyinde Kürtlerin özerk bir konum elde

etmeleri, ayrıca PKK'nin terör faaliyetlerinin artması, Türkiye'nin daha güvenlikçi politikalar izlemesine yol açmıştır. İran, Irak ve Suriye gibi ülkelerin PKK terör örgütüne destek verdiği iddiaları, ilişkilerde olumsuz bir havanın oluşmasına sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin sertleşen Orta Doğu politikası ekseninde, bir taraftan PKK ile aktif mücadele kapsamında sınır ötesi operasyonlar gerçekleştirilirken, diğer taraftan da İsrail ile olan ilişkileri olumlu yönde geliştirme yoluna gidilmiştir. Türkiye'nin bu dönemde İsrail ile kurmuş olduğu iyi ilişkiler, İslam ülkeleriyle arasının açılmasına etki etmiş, 1997 yılında yapılan İKÖ Zirvesi'nde bu ilişkilerden dolayı sert bir şekilde eleştirilmiştir (Sinkaya, 2011, ss. 88-89).

1997 yılında, Lüksemburg Zirvesi'nde AB'nin Türkiye'yi aday ülkeler arasında zikretmemesi, Türkiye dış politikasında arayışları beraberinde getirmiştir. Batı ilişkilerinde beklediği sonuçları göremeyen Türkiye, çok yönlü politikalar ekseninde Orta Doğu ülkeleri ile ilişkilerin normalleşmesi için arayışlara girmiştir. Bölge ile tarihi, kültürel ve ekonomik çıkarları ön plana alan bir yaklaşımla, PKK terörüne karşı ve Irak'ta istikrarın sağlanması adına İran ile iyi ilişkiler kurulmuştur. ABD'nin bu dönemde Irak'ı çevreleme politikalarına Türkiye, Körfez Savaşı'ndan sonraki zararları göz önünde bulundurarak temkinli davranmıştır. Aynı şekilde başta İran, Suriye ve Irak olmak üzere İslam ülkeleriyle ilişkileri olumlu tutma adına İsrail ile mesafeli durmuş, Filistin'de gerçekleştirilen İsrail saldırılarını “soykırım” olarak dillendirmiştir. Türkiye'nin özellikle İran ile kurmuş olduğu olumlu ilişkiler, terör konusunda karşılıklı olumlu adımlarla birlikte 2001 yılında doğalgaz akışının Türkiye'ye verilmesi neticesini doğurmuştur (Durmaz & Gül, 2022, ss. 402-406).

4.4.4. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü(KEİ)ve D-8

Soğuk Savaş sonrası tek kutuplu sistem içerisinde, küreselleşmeyle birlikte bölgeselleşme faaliyetleri de kendini göstermiştir. Ülkeler küresel ölçekte etkili olmak için bölgelerinde siyasi, ekonomik, askeri, sosyal ve kültürel işbirlikleriyle uyum arayışlarına girerler. Küreselleşme ve bölgeselleşme birbirini tetikleyen olgular olarak değerlendirilebilir. Diğer bir ifadeyle, küreselleşmenin ortaya çıkardığı siyasi, ekonomik, askeri, sosyal ve kültürel gereksinimler ulus devletlerin bölgelerinde oluşturduğu işbirlikleri ile karşılanmaya çalışılmaktadır. Dolayısıyla küreselleşme ve bölgeselleşmenin uluslararası sistemin dengesini oluşturduğu söylenebilir (Bakan

&Güven, 2021, ss. 530-531). Bu bağlamda, Türkiye'nin bölgesinde öncülük ederek kurulmasını sağladığı KEİ ve D-8 örgütleri önem arz etmektedir.

Türkiye öncülüğünde Rusya, Moldova, Ukrayna, Romanya, Gürcistan, Bulgaristan, Arnavutluk, Azerbaycan, Yunanistan ve Ermenistan arasında 1992 yılında İstanbul'da imzalanarak Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü kurulmuştur. Sonradan Sırbistan ve Makedonya'nın katılımı ile üye sayısı 13'e çıkmıştır (Erkan & Batbaylı, 2017, s.32). KEİ, Karadeniz devletleri arasında ilk olma hasebiyle yaklaşık 350 milyon nüfusa sahip bölgede ekonomik, ticarî, bilimsel, teknolojik ve çevresel işbirliğini geliştirmeyi amaçlamıştır. KEİ'ye üye devletlerin çıkarları, diğer ülke ve örgütlerle ilişkilerinde zarar görmemeleri ve tarafların ihtilafa düşmemeleri de gözetilerek garanti altına alınmıştır (Kiraz, 2018, s. 131). Süreç içerisinde KEİ'nin, bölgesindeki ülkeler arasında siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel etkileşime olumlu katkılar sağlamakla birlikte, bölgesel sorunların çözümünde olumlu etkiye sahip olduğu söylenebilir (Bakan & Güven, 2021, ss. 540-545).

Türkiye'nin kuruluşuna öncülük ettiği D-8 Örgütü'nün oluşumu sürecinde yapılan ilk toplantı 22 Ekim 1996 tarihinde İstanbul'da Mısır, Malezya, İran, Bangladeş, Nijerya, Pakistan ve Endonezya'nın katılımıyla "Kalkınmada İşbirliği" adıyla gerçekleştirilmiştir. Önceleri toplantıya katılan sekiz İslam ülkesini temsilen "Müslüman Sekizler" denilmişse de, bazı endişelerden dolayı "Kalkınmakta Olan Sekizler" kelimesinin İngilizcesi olan Developing-8 (D-8) olarak değiştirilmiştir. Örgüt, üye devletlerin dünya ekonomileriyle bütünleşmesini sağlamak, üye devletler arasında ekonomik ve ticari işbirliklerini geliştirmek, oluşturulacak ekonomik örgütlenmelerin yararlarından istifade etmek ve karşılıklı işbirliği ile yakınlaşma sağlamayı amaçlamıştır. D-8, ilk toplantısını 15 Haziran 1997 tarihinde devlet başkanları düzeyinde İstanbul'da gerçekleştirmiştir (Taştekin, 2005, s. 227).

Bölgesel anlamda ekonomik, ticari, siyasi, sosyal ve kültürel kalkınmayı amaçlayan KEİ ve D-8 örgütleri, Türkiye'nin öncülüğünde gelişmesi cihetiyle önem arz etmektedir. Her ne kadar bu girişimler istenen seviyeye gelmemişse de, uluslararası sistemde karşılıklı bağımlılığın sonucu olarak ortaya çıkması yönüyle de dikkat çekmektedir.

4.5. Türkiye'nin Bölgesel Güç Olma Çabaları (2001-2020)

ABD'de gerçekleşen 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra uluslararası sistemde oluşan tedirginlik devletlerin güvenlik algısına etki ederken, pek çok devlet gibi Türkiye de bölgesinde yeni strateji ve yöntem arayışlarına girmiştir. Oluşan yeni konjonktürde Türkiye, krizleri fırsata çevirmek istemiş ve konumunu güçlendirme arayışlarına girmiştir. Dış politikada çok boyutlu olma anlayışıyla hareket edilerek Batı ile bağlarını koparmadan çıkarlarını gözetken, komşularıyla ve İslam ülkeleriyle ekonomik merkezli iyi ilişkiler kuran, sorunların çözümü anlayışıyla hareket eden ve komşularıyla sıfır problem noktasına gelmeyi hedefleyen bir merkez ülke olma yoluna gidilmiştir.

Türkiye, son yarım asırdır takip ettiği statükocu dış politika yerine proaktif politikalarla hem bölgesinde hem de küresel ölçekte düzen kurucu olma iddiasındaydı. Türkiye'nin bölgesel hedefi, ekonomik kalkınma ve demokratikleşme perspektifiyle bir sistemin oluşmasını sağlamaktı. Küresel ölçekte ise, çok taraflılığa ve diyaloga dayalı siyasal bir temel, eşitliğe ve adalete dayalı ekonomik bir temel ve kapsayıcılığa dayalı kültürel bir temel üzerine kurulu bir düzen amaçlamaktaydı. Bütün bu amaçlara, bölgesel ve küresel ölçekteki uluslararası örgütlere dâhil olma yoluyla konumunu güçlendirerek, yakın ve uzak bölgelerdeki krizlerin barışçıl çözümü için aktif diplomasi yürüterek ulaşmayı planlamıştı.

Önceleri olumlu bir şekilde başlayan süreç, sonraları bölgedeki küresel ve bölgesel aktörlerin çıkarlarıyla çakışınca olumsuz bir hâl almış ve krizlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Yaşanan gelişmeler neticesinde Türkiye, ilişkilerinde sorunlarla boğuşur bir duruma gelmiştir. ABD, AB ve NATO ile arası açılırken komşu ülkelerle problemler büyümüştür.

Bu bölümde 2001-2020 yılları arası yaşanan bütün bu gelişmeler incelenecektir.

4.5.1. Türkiye-ABD-NATO İlişkileri (2001-2020)

11 Eylül saldırıları sonrası ABD'nin uluslararası terörizmle mücadele söylemiyle Afganistan'ı işgal etme kararı, NATO Antlaşması'nın ilgili "Meşru Müdafaa" maddesine dayandırılmasıyla dünya kamuoyu desteği alınarak gerçekleştirilmişti. Türkiye bu sürece destek vermiş, Haziran 2002-Şubat 2003 tarihleri arası yaklaşık 1400 kişilik askeri personelle Uluslararası Güvenlik Destek Gücü'ne (ISAF) komuta etmiştir.

Bundan sonraki süreçte de Türkiye, çeşitli sorumluluklar alarak Afganistan'ın yeniden inşası için sağlık, eğitim, sosyal ve idari hizmet alanlarında da görev üstlenerek NATO-AB girişimlerine katkı sunmuştur (Özer, Uysal Oğuz & Atvur, 2010, ss. 277-278).

ABD'nin Afganistan'dan sonra Irak'ı işgal etme kararı uluslararası camiada karşılık görmemişti. Buna rağmen ABD geri adım atmamıştı. ABD'nin Irak'ı işgal etme girişimine Türkiye, her ne kadar ABD ile birlikte hareket etmek istemişse de çözümün diplomasi yoluyla gerçekleştirilmesi taraftarıydı. Bu noktada, ABD'nin Türkiye'de asker bulundurması ve Türkiye'nin Irak'a asker göndermesi için hükümete yetki verilmesi hususunu içeren "1 Mart Teskeresi"nin reddedilmesi, Türkiye-ABD ilişkilerinin krize dönüşmesine sebep olmuştur. ABD, karar sonrası İskenderun Limanı'na getirdiği 5.000 kişilik teçhizatlı personeli geri çıkarmak zorunda kalmıştır. Bunun ardından 2003 yılının temmuz ayında "11 Türk İrtibat Timi"nin ABD askerlerince başlarına çuval geçirilerek tutuklanması ve bu durumun kamuoyuna yansması infiale sebep olurken, Türkiye-ABD ilişkilerinde en büyük güven bunalımı olarak değerlendirilmişti.

İlişkilerin tamir edilmesini isteyen Türkiye, 20 Mart 2003 tarihinde hava sahasında ABD'nin kullanması için hava koridorlarını belirleyen bir tezkereyi TBMM'de kabul etti. Aynı yılın ekim ayında Türkiye askerinin Irak'a gönderilmesi için ikinci bir tezkere kabul edilse de, ABD şartların değiştiğini söyleyerek askerlerin gönderilmesini kabul etmemiştir. 2004 yılının haziran ayında İstanbul'da yapılan NATO Zirvesi'nde ABD Başkanı ve Türkiye Başbakanı karşılıklı ziyaretler gerçekleştirmişti. 2004 yılının aralık ayında Brüksel, 2005 yılının ekim ayında Lüksemburg'da yapılan AB Bakanlar Kurulu Zirvelerinde ABD, Türkiye'nin AB üyeliği için destek vermiştir. Yine 2005 yılının aralık ayında, CIA Başkanı'nın Ankara'yı ziyaretleri, iki ülke ilişkilerinin 1 Mart Tezkeresi öncesindeki "Stratejik İşbirliği" durumuna geldiği ve iki ülkenin birbirlerine bölgede ihtiyaç duyduğu yorumlarının yapılmasına neden olmuştur (Çelik, 2006, ss. 19-20).

Türkiye-ABD arasındaki "Stratejik Müttefiklik" çabaları sürekli olsa da, Türkiye'nin bölgesinde yükselen güç olarak bağımsız politikalar edinmesi çıkarların çakışmasına sebebiyet vererek iki ülke ilişkilerinin gerilmesine yol açmıştır. Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerinin bozulması, Türkiye-ABD ilişkilerine de olumsuz yansımıştır. İsrail'in 2007 yılında Gazze'yi abluka altına alması, 2008 yılında Gazze'ye saldırması, 2009 yılında

yaşanan “Davos Krizi” ve 2010 yılında gerçekleşen “Mavi Marmara” hadisesi ile ilişkilerin İsrail ile kopma derecesine gelmesi, ABD’de Türkiye’nin eksen kayması olarak değerlendirilmiştir (Doğan, 2019, ss. 146-147).

2010 yılında Türkiye-ABD ilişkilerini olumsuz etkileyen diğer bir hadise de, Türkiye’nin Brezilya’yı ikna ederek İran’a kabul ettirdiği “Nükleer Takas Antlaşması”dır. ABD, nükleer hususunda Türkiye’nin inisiyatif alarak bağımsız hamle yapmasını hoş karşılamamıştır. Bu hadisenin ardından 9 Haziran 2010 tarihinde, BM Güvenlik Konseyi’nde İran’a karşı daha sert yaptırımlar alma kararına Brezilya ile birlikte Türkiye’nin de “Hayır” oyu kullanması ilişkilerin daha da olumsuz hâle gelmesine sebebiyet vermiştir. Bölgesel politikalarında bağımsız kararlar alan Türkiye; İran, İsrail ve Kuzey Irak konularında ABD ile ters düşse de, NATO üyesi olarak Afganistan ve Irak’ta ABD ile birlikte hareket etmekteydi. ABD, Türkiye’nin bölgesinde güçlenmesini, ileriki süreçte bölgeden çekilme durumu olduğunda boşluğu doldurması cihetiyle olumlu karşılamaktaydı. ABD için Türkiye’nin yönünü doğuya dönmesi bölgede İran’ın dengelenmesi anlamına gelmekteydi.

Bu arada Orta Doğu da “Arap Baharı” olarak bilinen ayaklanmaların yaşanması iki ülke ilişkilerinin iyi yönde gelişmesine sebep olmuştur. Bundan sonraki süreçte Türkiye, başlayan ayaklanmaların barışçıl yöntemlerle hallolması girişimlerinde bulundu ise de işler kontrolden çıkmaya başlamıştır. Mısır’da muhaliflere destek verirken, Libya’da önceleri vatandaşlarını koruma adına temkinli davranmış ve sonraları NATO ile birlikte hareket etmiştir. Suriye’de yaşanan gelişmeler iç savaşa dönüşürken, rejimin değişmesi hususunda Türkiye-ABD ilişkilerinde olumsuzluğa sebep veren yaklaşımlar ortaya çıkmaya başlamıştı. Türkiye sınırına yığılan mülteciler ayrıca sorun olmaya başlamıştı. ABD’nin 2014 yılında gittikçe etkinliğini artıran İŞİD ile mücadelede Türkiye’nin PKK uzantısı olarak gördüğü PYD ile birlikte hareket etmesi ve onu meşrulaştırıcı adımlar atması, ABD-Türkiye ilişkilerinin soğumasına sebep olmuştur (Kurtbağ, 2015, ss. 191-202).

2016 yılına gelindiğinde Suriye ile başlayan Türkiye-ABD krizi, 15 Temmuz günü Türkiye’de gerçekleştirilmek istenen darbe girişimi sonrası daha da tırmanmıştır. ABD’den istediklerini alamayan Türkiye, Batı ve NATO’dan uzaklaşıp Şanghay İşbirliği Örgütü’ne yönelerek denge arayışlarına başlamıştır (Gözen, 2017, ss. 30-31).

Türkiye'nin bu süreçte ABD ile ilişkilerinin krize dönüştüğü diğer bir konu ise, S-400 ve F-35 savaş uçağı meselesidir. Hava savunma sistemine ihtiyaç duyan Türkiye, bu konuyla alakalı 2013 yılındaki ilk girişiminde Çin yapımı HQ-9 (FD-2000) hava savunma sistemini almaya karar vermiş, NATO üyesi olması ve ABD ile olan ilişkilere zarar verebileceği gibi durumlar nedeniyle 2015 yılında bundan vazgeçmiştir. Türkiye'nin hava savunma sistemleri satın alma arayışına girmesinin sebebi, ABD'nin Patriot hava savunma sistemini Türkiye'ye satmamasıdır. 2015 yılında Malatya Kürecik'deki süreleri dolan Patriot sistemlerinin sökülmesinin ardından, Türkiye'nin 2017 yılında S-400'lerle ilgili Rusya ile anlaştığını dünya kamuoyuna ilan etmesi ABD ve Batı'yı rahatsız etmiştir. Gittikçe itirazını yükselten ABD, Türkiye'nin bu kararından vazgeçmemesi hâlinde ücretini ödediği F-35'leri Türkiye'ye vermeyeceğini söylediye de Türkiye bu karardan vazgeçmemiştir (Örmeci, 2020, ss. 79-80).

Yirmi yıllık zaman aralığında inişli çıkışlı seyreden Türkiye-ABD ve NATO ilişkileri geline aşamada gerginliğini devam ettirmektedir ve ABD'nin Türkiye'ye karşı tutumunda bir değişiklik olmadığı sürece de bu gerginliğin devam edeceği söylenebilir.

4.5.2. Türkiye-AB İlişkileri (2001-2020)

AB'nin oluşumundan itibaren Türkiye'nin AB'ye üye olma mücadelesi süregelmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin, AB'nin Finlandiya'nın dönem başkanlığında 10-11 Aralık 1999 tarihinde gerçekleştirilen Helsinki Zirvesi'nde tam üye adayı olarak kabul edilme kararı ilan edilmişti. Türkiye'nin yeni genişleme stratejisine katılma sürecinin başlamasının ardından, 8 Kasım 2000 tarihinde AB Komisyonu tarafınca açıklanan Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB), Türkiye ve Yunanistan'ın bazı konulara itirazı neticesinde yapılan değişikliklerle 4 Aralık 2000 tarihinde AB Bakanlar Konseyi'nce kabul edilmişti. Bundan sonraki süreçte, Türkiye'nin AB'ye sunması gereken "Ulusal Program"ı 19 Mart 2001 tarihinde Bakanlar Kurulu'nda kabul edildikten sonra 24 Mart'ta Resmi Gazete'de yayımlanmasıyla yürürlüğe girmiştir.

Bunun ardından Türkiye, 2002 yılı içerisinde 6 Şubat'ta birinci uyum paketi, 26 Mart'ta ikinci uyum paketi ve 2 Ağustos'ta da üçüncü uyum paketini TBMM'den geçirerek yürürlüğe koymuştu. Bu gelişmelere rağmen, 8 Ekim 2002 tarihinde yayınlanan AB İlerleme Raporu'nda Türkiye'nin Kopenhag Kriterleri'nden uzak olduğu belirtilmişti. 24-25 Ekim 2002 tarihinde gerçekleşen Brüksel Zirvesi'nde

Almanya ve Fransa'nın Türkiye ile müzakerelerin 2005 yılında başlayacağı konusunda anlaşığı ile ilgili haberlerin basına yansması, AB'nin Türkiye'yi oyaladığı yorumlarını beraberinde getirmiştir. 12-13 Aralık 2002 tarihinde gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesi'nin sonuç bildirgesinde Türkiye'nin attığı adımlar takdir edilmekle birlikte eksikliklerin de giderilmesinin gereğı ifade edilmiş ve Kopenhag Kriterleri'nin yerine getirilmesi durumunda 2004'ün aralık ayında Türkiye ile müzakerelerin başlayabileceğı belirtilmiştir. Bu bağlamda 14 Nisan 2003 tarihinde Türkiye için revize edilen AB Katılım Ortaklık Belgesi'nin onaylamasından sonra Türkiye, Ulusal Programı'nı güncellemiş, 24 Temmuz 2003 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlayarak yürürlüğe koymuştur. Ardından gerekli yasal düzenlemeler AB Uyum Paketi olarak gerçekleştirilmeye başlanmıştır.

17-18 Haziran 2004 tarihinde gerçekleştirilen Brüksel Avrupa Konseyi'nde Türkiye-AB ilişkileri değerlendirilmiş, bu bağlamda Türkiye'nin Kopenhag Kriterleri'ne uyumu ile alakalı çabalarını takdir etmekle birlikte tüm ülke çapında uygulanmasının önemi dile getirilmiştir. 6 Ekim 2004 tarihinde yapılan komisyon tavsiyesinde de Türkiye'nin siyasi kriterleri yeterince yerine getirdiğı ifade edilerek ilgili mevzuatların uygulanmaya konmasıyla katılım müzakerelerinin başlatılması önerilmiştir. 16-17 Aralık 2004 tarihinde gerçekleştirilen Brüksel Zirvesi'nde, 3 Ekim 2005 tarihinde Türkiye ile müzakerelerin başlayacağı kararı alınmıştır. Zikredilen tarihte Lüksemburg'da yapılan Katılım Konferansı ile resmen katılım müzakereleri başlatılmıştır. Türkiye kanunlarının AB müktesebatına uygunluğu ile ilgili tarama 20 Ekim'de başlatılmıştır.

Otuz beş başlıktan oluşan 120 bin sayfalık müktesebat ile başlatılan müzakerelerde karşılıklı yoğunlaşmalar olsa da, her iki tarafın kendi iç meselelerine odaklanmasından dolayı Türkiye'nin üyeliğı ile alakalı bir mesafe kat edilememiştir. Bu meselelerin başında Kıbrıs Sorunu gelmiştir. Türkiye, Güney Kıbrıs Rum Kesimi'ne limanlarını ve havaalanlarını açmadığı için 8 başlığın askıya alınma süreci devam etmektedir (Demirkıran, Çiçek, Eltetik & Sarıkçıoğlu, 2010, ss. 61-73).

Türkiye-AB ilişkilerine etki eden meselelerden birisi de, "Suriyeli Göçmenler" konusudur. Suriye'de 2011 yılında başlayan iç savaşla insanlar güvenli bölgelere göç etmeye başlamıştı. Göç edilen yerlerin başında Türkiye gelirken, oradan da Avrupa'ya göç etmeye başlanmıştır. Bu anlamda göç konusu ekonomik ve sosyal anlamda zor

günler yaşayan AB'nin öncelikli gündemini oluşturmuştu. Bu bağlamda Türkiye ile AB arasında 16 Aralık 2013 tarihinde "Geri Kabul Anlaşması" imzalanmıştır. Anlaşmaya göre, kaçak yollarla Türkiye üzerinden AB'ye ve aynı şekilde AB üzerinden Türkiye'ye yapılacak geçişlerde geri iade söz konusu olacaktı. Bu anlaşmayla birlikte Türkiye vatandaşlarının AB'ye vizesiz seyahat etme görüşmeleri başlamışsa da bir neticeye varılamamıştır. AB sınır güvenliği politikalarıyla şekillenen Geri Kabul Anlaşması sürecinin hızlandırılması için 29 Kasım 2015 tarihinde yapılan Türkiye-AB Zirvesi'nde karar alınmış ve Ortak Eylem Planı hayata geçirilmiştir. 18 Mart 2016 tarihinde varılan mutabakatın ardından 20 Mart tarihi itibarı ile Türkiye, göçmenlerle ilgili yükümlülükleri kabul etmiştir. Bu tarihten itibaren gelişmeler olumlu seyretilmiştir(Boykaya&Kıncal, 2018, ss. 111-119).

Türkiye-AB ilişkilerini etkileyen bir diğer mesele de "Doğu Akdeniz Meselesi"dir. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile Yunanistan'ın müdahil olduğu meselede AB ile gerginlik tırmanmıştır. 22 Mart 2018 AB Zirvesi'nin sonuç bildirgesinde ve sonraki zirve sonuç bildirelerinde de vurgulanan "Kıbrıs ve Yunanistan ile tam dayanışma, egemenlik haklarına saygı ve diyalog ile saygı" ifadeleri, AB'nin bu meseledeki hassasiyetini ortaya koymaktadır. Bunun yanında, 20 Haziran 2019 tarihinde yapılan AB Liderler Zirvesi'nde Doğu Akdeniz'de yapılan sondaj çalışmaları yasa dışı ilan edilerek Komisyon'a ve AB Dış İlişkiler Servisi'ne somut adımlar atılması için hazırlık yapılması ifade edilmiştir. Bu gelişmenin ardından Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'nın (TPAO) 27 Şubat 2019 tarihinde iki üst düzey yetkilisine yaptırım uygulama kararı verilmiştir. 2020 yılı itibarı ile Doğu Akdeniz'de Türkiye ile Yunanistan arasındaki anlaşmazlıklar krize dönüşerek her an çatışmanın yaşanacağı bir duruma gelmiştir.

1-2 Ekim 2020 tarihinde yapılan AB Liderler Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde, Doğu Akdeniz başlığında ayrı kararlar oluşturulurken, meselenin Türkiye ile işbirliği içerisinde çözülmesine vurgu yapılmıştır. Bu zirvede ayrıca Kıbrıs Sorunu'na da vurgu yapılarak meselenin diyalog ve müzakerelerle çözülmesini destekleme kararı alınmıştır. Bunun yanında AB ülkelerinin çıkarlarının korunması için tüm araçların Türkiye'ye karşı yaptırım olarak uygulanması kararı alınmıştır. 15-16 Ekim 2020 tarihinde yapılan AB Zirvesi'nde de aynı tutum ve meseleler gündeme gelmiştir. Yaşanan bu gelişmelerle birlikte Avrupa Parlamentosu'nun hazırladığı bir raporda Türkiye için *"Kuzey Irak ve Suriye'den Libya'ya uzanan geniş bir alanda etki oluşturan ve Doğu*

Akdeniz’i yeniden şekillendiren aktör” olduğu ifade edilmektedir (Uygun, 2021, ss. 78-86).

4.5.3. Türkiye-Rusya İlişkileri (2001-2020)

2000 yılı sonrası Türkiye-Rusya ilişkilerinde gelişen olumlu seyir, Rusya Başbakanı’nın Türkiye ziyaretiyle başlamıştır. Bu ziyarette Rusya Başbakanı’nın, Türkiye’yi rakip değil “ortak “ olarak isimlendirmesi ve doğal gaz arzının arttırılacağı sözü vermesinin ardından 2 Nisan 2001 tarihinde iyi niyet ve ortak çıkar temelinde Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu (KDGG) kurulmuştur. İki ülkenin dışişleri bakanları düzeyinde 16 Kasım 2001 tarihinde “*Avrasya İşbirliği Eylem Planı: İkili İşbirliğinden Çok Boyutlu Ortaklığa*” belgesi imzalanmıştır. Bu belge, Türkiye ile Rusya’nın Avrasya’da işbirliklerinin arttırılacağı anlamına gelmekteydi. İki ülke arasındaki ilişkilerin olumlu ilerlemesine etki eden bir diğer anlaşma da, 14 Ocak 2002 tarihinde iki ülkenin Genelkurmay Başkanları’nın imzaladığı “*Askeri Alanda İşbirliğine İlişkin Çerçeve ve Askeri Personel Eğitim İşbirliği Anlaşması*” olmuştur. Sürekli gelişen ilişkiler bağlamında, 2003 yılının şubat ayında işlevsel hâle getirilen “*Mavi Akım Doğal Gaz Boru Hattı*” iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesine etki etmiştir. Bu proje ile Türkiye’ye 25 yılda 365 milyar küp enerji nakledilmesi planlanmıştır. Mavi Akım Projesi, Türkiye’nin enerji ihtiyacını karşılamasıyla birlikte Avrupa’ya açılan kapı olması bağlamında “Kazan Kazan Politikası” olarak değerlendirilmiştir.

Yine iki ülkenin ABD’nin 2003 yılında gerçekleştirdiği Irak işgaline karşı gelmeleri ilişkilerdeki güveni arttırmıştır. Olumlu yönde ilerleyen ikili ilişkiler neticesinde 5 Aralık 2004 tarihinde Rusya Devlet Başkanı Putin Türkiye’yi ziyaret etmiş, bu ziyarette “*Çok Boyutlu Güçlendirilmiş Ortaklık*” anlaşması imzalanmış ve deklare edilmiştir. Bu ziyaretin ardından iki ülke arasında 2004 yılı içerisinde askeri, ekonomik ve güvenlik alanlarında pek çok anlaşma imzalanmıştır. Yine aynı yıl içerisinde yapılan görüşmelerle Rusya’nın Kıbrıs konusuna desteği sağlanmıştır. 10-12 Ocak 2005 tarihinde, Türkiye Başbakanı yanında ticaret adamlarının yer aldığı kalabalık bir heyet şeklinde Rusya’yı ziyaret etmiştir. Ziyaret sırasında açılışını yaptığı Türkiye’ye ait “Ak Merkez” adında ticaret merkezi ile önemli kazanımlar elde edilmiş ve vize kısıtlamaları kaldırılmıştır (Kurban & Gül, 2022, ss. 86-90).

17-18 Temmuz 2005 tarihinde, Türkiye Başbakanı ve Rusya Devlet Başkanı Soçi’de bir araya gelmiş, 2004 yılında ortaklaşa hayata geçirilen siyasi meselelerle Karadeniz

ve Kafkasya bölgesindeki güvenlik meseleleri hakkında detaylı görüşme gerçekleştirilmiştir. Yine 17 Aralık 2005 tarihinde Rusya Devlet Başkanı, Mavi Akım Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'nin açılışına katılmak üzere Türkiye'ye gelmiştir. 1 Haziran 2006 tarihinde Rusya Dışişleri Bakanı, İran'ın nükleer programı, Kıbrıs konusu ve ikili ilişkilerin durumu görüşmeleriyle Türkiye'ye resmi ziyarette bulunmuştur. 29 Haziran 2006 tarihinde ise, Türkiye Cumhurbaşkanı Rusya'ya resmi ziyarette bulunmuştur. 13 Mayıs 2008 tarihinde Rusya Dışişleri Başkan Yardımcısı yanında askeri yetkililerle Türkiye'ye gelmiş, bölgesel ve uluslararası boyuttaki güvenlik konularının ele alındığı görüşmeye, iki ülkenin Genelkurmay Başkanlıkları'nın üst düzeyden yöneticileri de iştirak etmiştir. 2008 yılı içerisinde ikili ilişkiler kapsamında, bölgede işbirliği ve istikrarın kalıcı hale gelmesi için ticari, askeri ve siyasi konular hakkında iki devlet yetkililerince 10'dan fazla görüşme gerçekleştirilmiştir. (Çulha, 2016, ss. 292-294).

Türkiye-Rusya ilişkilerinde yaşanan olumlu gelişmeler neticesinde Türkiye, 2007 yılını "Rusya Kültür Yılı" ilan ederken, Rusya da 2008 yılında "Türkiye Kültür Yılı" ilan etmiştir. 12-15 Şubat 2009 tarihinde Türkiye Cumhurbaşkanı, Rusya ve Tataristan Cumhuriyeti'ne ziyarette bulunmuştur. Tarihi önem olarak değerlendirilen bu ziyarette ilk defa Türkiye Tataristan Cumhuriyeti'ni ziyaret etmiş ve Rusya bunu teşvik etmiştir. Bu durum iki ülkenin ilişkilerde güven esaslı geldiği seviyeyi göstermesi bakımından dikkat çekmiştir. 11-12 Mayıs 2010 tarihlerinde Rusya Devlet Başkanı'nın Türkiye'ye gelişindeki zirvede, Türkiye-Rusya ilişkilerinin 90. yılının kutlandığı "*Üst Düzey İşbirliği Konseyi*" (ÜDİK) kurularak ilişkilerin kurumsallaştırılması sağlanmıştır. Bu toplantıda iki ülke arasında yapılan ticaret hacminin arttırılması kararıyla birlikte, başta Akkuyu Nükleer Güç Santrali yapımı ve karşılıklı vize muafiyeti olmak üzere 17 anlaşma gerçekleştirilmiştir. Yaşanan bu gelişme iki ülke ilişkilerinin ileride "Stratejik Ortaklık" boyutuna evrileceği yorumlarını beraberinde getirmiştir (Taşçı, 2019, ss. 97-105). Bu olumlu gelişmelerin ardından, Rusya'ya ait savaş uçağının 24 Kasım 2015 tarihinde Türkiye tarafından düşürülmesi iki ülke ilişkilerinde krize sebep olmuştur (Kılıçkan, 2021, ss. 1291-1292).

Bozulan iki ülke ilişkilerinin tekrardan düzelmesi için Türkiye Cumhurbaşkanı görüşme girişimlerinde bulunmuşsa da sonuç alınamamıştır. Rusya'nın ilişkilerin normalleşmesi için özür dilenmesi, tazminat ödenmesi ve sorumluların cezalandırılması şartlarını koşması işi zorlaştırmıştır. Türkiye Cumhurbaşkanı'nın 26 Haziran 2016

tarihinde Rusya'ya gönderdiği özür mektubu olumlu karşılanmış ve normalleşmeye kapı aralamıştır (Erşen, 2016, ss. 159-164). 2018 yılı içerisinde Türkiye ve Rusya devlet başkanları altı kez çeşitli vesilelerle bir araya gelmişlerdir. Bu görüşmeler; 26 Temmuz BRİCS Zirvesi, 7 Eylül'de Türkiye, Rusya ve İran'ın bir araya geldiği Suriye Zirvesi, 17 Eylül Soçi Zirvesi, 26 Ekim'de Türkiye, Rusya, Almanya ve Fransa liderlerinin bir araya geldiği Suriye konulu Dörtlü Zirve, 19 Kasım'da Türk Akımı boru hattının denizden geçen kısmının tamamlanması ve 1 Aralık'ta gerçekleştirilen G20 Zirvesi programlarında gerçekleşmiştir. 23 Ocak 2019 tarihinde Moskova'da tekrar bir araya gelen iki ülke lideri arasında, Suriye ve S-400 meselesi ele alınırken, vize muafiyetiyle ilgili kısmi serbestlik müjdesi verilmiştir. Yine iki ülke lideri, 14 Şubat 2019 tarihinde Türkiye, Rusya ve İran ile gerçekleştirdiği Soçi Zirvesi'nde bir araya gelmiştir. 8 Nisan 2019 tarihinde gerçekleştirilen sekizinci DÜİK toplantısında birkaç yıldır görüşülen gündem konuları görüşülmüştür. Toplantı akşamı *“2019 Türkiye-Rusya Kültür ve Turizm Yılı”* açılışı gerçekleştirilmişti (Taşçı, 2019, ss. 105-110).

Bundan sonraki süreçte, 2019 yılı içerisinde Türkiye ve Rusya devlet yetkilileri çeşitli konu başlıklarıyla bir araya gelmiştir. Bu yıl içerisinde S-400'lerin sevkiyatı başlatılırken, ABD'nin vermediği F-35 savaş uçaklarına alternatif silah sanayisinde yeni anlaşmaların gerçekleştirilmesi hususunda görüşmeler gerçekleşmişti. Yine Suriye'nin kuzeyinde oluşturulmak istenen güvenlik koridoru için *“Barış Pınarı Harekâtı”* 9 Ekim 2019 tarihinde koordineli bir şekilde gerçekleştirilmişti. Yine bu yıl içerisinde, iki ülke arasındaki vize muafiyetiyle alakalı diğer kısıtlamalar da kaldırılmıştır. İki ülke ilişkileri ABD ve AB'nin yaptırımlarına rağmen olumlu ilerlemeye devam etmiştir (Sputnik-Türkiye).

4.5.4. Türkiye-Orta Doğu İlişkileri (2001-2020)

Türkiye yeni süreçte Orta Doğu stratejisini *“herkes için güvenlik, karşılıklı ekonomik bağımlılık, kriz çözme aracı olarak diyalog ve kültürel farklılıkların bir arada yaşaması”* ilkeleriyle ortaya koymaktaydı. Kendini merkezi konuma koyan Türkiye, *“Komşularla Sıfır Sorun”* hedefini gerçekleştirerek bölgesel aktör olduğunu ortaya koymak istemiştir (Saylık, 2022, s. 89). 2001 yılı sonrası Türkiye'nin dış politikasında *“Merkez Ülke”* olma stratejisi yerini almıştır.

Böylece Türkiye'nin, bölgesinde kendisinden bağımsız hiçbir hesap ve girişimin gerçekleşmeyeceği savıyla yönetici, etkileyici ve oyun kurucu olma politikalarıyla

statükocu anlayıştan çıkıldığı mesajları verilmekteydi. Orta Doğu ülkeleriyle oluşturulmak istenen işbirliği ve yakınlaşmanın, temelinde dini, tarihi, sosyal ve kültürel yönden köklü bağların varlığıyla birlikte çok boyutlu dış politika ekseninde yapılması elzem görülmekteydi. Türkiye'nin yönünü Doğu'ya çevirmesi, AB ile ilişkilerinin olumsuz bir hâle gelmesi anlamını taşımayacağı ve alternatif olarak değerlendirilemeyeceği, bilakis tamamlayıcı unsur olarak çok boyutlu dış politikanın gereği olduğu sıklıkla dile getirilmekteydi. İlk yıllarda Arap devletleriyle özellikle ekonomik anlamda geliştirilen ilişkiler yakınlaşmayı arttırmıştır.

Bu bağlamda, Suriye ile yapılan ekonomik anlaşmalara artı olarak, ilişkilerin “stratejik müttefik” seviyesine getirilerek ortak kabine kurulması bunun semeresidir. Ayrıca Türkiye'nin arabulucu olarak “Golan Tepeleri” meselesinde İsrail ile Suriye arasına girerek iki müttefikin aralarını bulmaya çalışması, sorunsuz bir bölge arayışı yaklaşımı olarak değerlendirilebilir. Türkiye'nin Arap ülkeleriyle ilişkilerinin gelişmesinde etkili olan bir faktör de vizelerin kaldırılması girişimleridir. Bu çaba ekonomik anlamda kazanım sağladığı gibi siyasi anlamda da bölge ülkelerinde itibarının artmasına sebep olmuştur. Ülke çıkarlarının öncelendiği bu dönemde bölge ülkeleriyle geliştirilen ilişkilere paralel, Kuzey Afrika ve Körfez ülkeleriyle de ilişkiler üst seviyeye çıkarılmaya çalışılmıştır. Filistin meselesinde izlenen sahiplenme politikaları, ABD'nin 2003 yılındaki Irak işgalinde Türkiye'nin ABD yanlısı politikalarıyla oluşan negatif imajını pozitif hâle getirmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin Davos çıkışıyla başlayan İsrail'e yönelttiği sert eleştiriler, Orta Doğu ülkelerinde hayranlıkla karşılanırken İsrail ile ilişkilerin bozulmasına sebep olmuştur (Güder & Mercan, 2012, ss. 75-79).

Orta Doğu'da “Arap Baharı” adıyla başlayan kaotik süreçte Türkiye, her ne kadar “Komşularla Sıfır Sorun” söylemini gündemleştirmiş olsa da, pratikte bunu ortaya koyamamıştır. Mısır, Tunus ve Libya'da yönetimlerin seçimle belirlenmelerini destekleyen Türkiye'nin, başlayan ayaklanmalardan önce iyi ilişkiler kurmaya çalıştığı rejim liderlerinin gitmesi için muhaliflerin yanında duruş sergilemesi, durumu daha da karmaşık hâle getirmiştir. Özellikle Suriye'de süreç başladığında Türkiye, değişimin Suriye yönetimi tarafından gerçekleştirilmesi hususunda girişimlerde bulunmuşsa da başarılı olunamamıştır. Yaşanan gelişmelerde Suriye tarafından 22 Haziran 2012 tarihinde Türkiye'ye ait RF-4E keşif uçağının uyarılmadan düşürülmesi gerginliği arttırırken, Türkiye sınıra birlikleri sevk etme hazırlığına girmiştir. 11 Mayıs

2013 tarihinde Hatay-Reyhanlı'da gerçekleştirilen bombalı terör saldırısının arkasında Suriye güçlerinin olduğu kanaati ilişkilerin daha da sertleşmesine sebep olmuştur. 2 Şubat 2015 tarihinde İŞİD'in yıkacağı bilgisi alınan Süleyman Şah Türbesi'ne "Şah Fırat" adlı operasyonu düzenlenerek Süleyman Şah'ın naaşı alınmış ve Suriye'de bulunan Eşme Köyü'ne getirilmiştir. Türkiye, güneyinde oluşan güvenlik tehlikesine karşı 24 Ağustos 2016 tarihinde, Cerablus ve El Bab bölgelerine PYD/YPG unsurlarını etkisiz kılmak için "Fırat Kalkanı Harekâtı"nı gerçekleştirmiştir (Zeren, Yılmaz & Akbulut, 2017, ss. 1884-1886). Yine oluşan güvenlik tehdidine karşı, 20 Ocak 2018 tarihinde Afrin'de bulunan PYD gruplarına karşı "Zeytin Dalı Harekâtı" gerçekleştirilirken, 9 Ekim 2019 tarihinde de Rasulayn ile Tel Abyad arasındaki bölgede PKK/YPG unsurlarının bertaraf edilmesi için "Barış Pınarı Harekâtı" düzenlenmiştir. Ayrıca İdlip'te barış ve güvenliği sağlamak için 20 Şubat 2020 tarihinde "Bahar Kalkanı Harekâtı" düzenlenmiştir (Saylık, 2022, ss. 96-97).

4.5.5.Türkiye'nin Yakın Dönem Doğu Akdeniz Politikası

Doğu Akdeniz'de enerji ile başlayan gelişmelerin güvenlik sorununa dönüşmesinin nedeni, yetki alanlarında oluşan ihtilaflardır. GKRY'nin AB üyesi olarak tek taraflı yapmış olduğu girişimler, Türkiye'yi rahatsız etmiştir. Öte taraftan GKRY, Yunanistan ve İsrail ile yapılan ve sonraları askeri alanlarda da gelişen işbirliği, Türkiye'yi güvenlik boyutuyla da ilgilendirmiştir. Süreç içerisinde Yunanistan, İsrail, GKRY, Ürdün, Mısır, İtalya ve Filistin'in katılımıyla kurulan Doğu Akdeniz Gaz Forumu, bölgesel bir işbirliğine dönüşürken, Türkiye bunun dışında kalmıştır (Ozan, 2020, ss. 175-176).

Türkiye, İsrail, Filistin, Ürdün, Lübnan, Suriye, Mısır, KKTC, GKRY ve Yunanistan, Doğu Akdeniz'de yer almaktadır. 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne göre, Münhasır Ekonomik Bölge'de (MEB) kıyı devletlere mutlak kullanım hakkı tanınmamaktadır. İlgili sözleşmeye göre, diğer kıyı devletlerinin kullanım hakkı saklı tutularak, kullanım sırasında diğer devletlerin kullanım bölgelerini sınırlamadan bildirme zorunluluğu vardır. Bölgesinde enerji kaynaklarına sahip olduğunu keşfeden GKRY'nin, 5 Nisan 2004 tarihinde çıkardığı kanunla 24 mil bitişik 200 mil genişliğinde MEB ilan etmesine Türkiye karşı çıkmıştır. GKRY; 2002 yılında Mısır, 2007 yılında İsrail ve Lübnan ile MEB imzalamışsa da, Türkiye'nin girişimleriyle Lübnan Meclis'inden geri dönmüştür. Daha sonra GKRY, 2005 yılında

sismik araştırma faaliyetleri için ruhsat hazırlama sürecini başlatmıştır (Cankara, 2013, ss. 31-32).

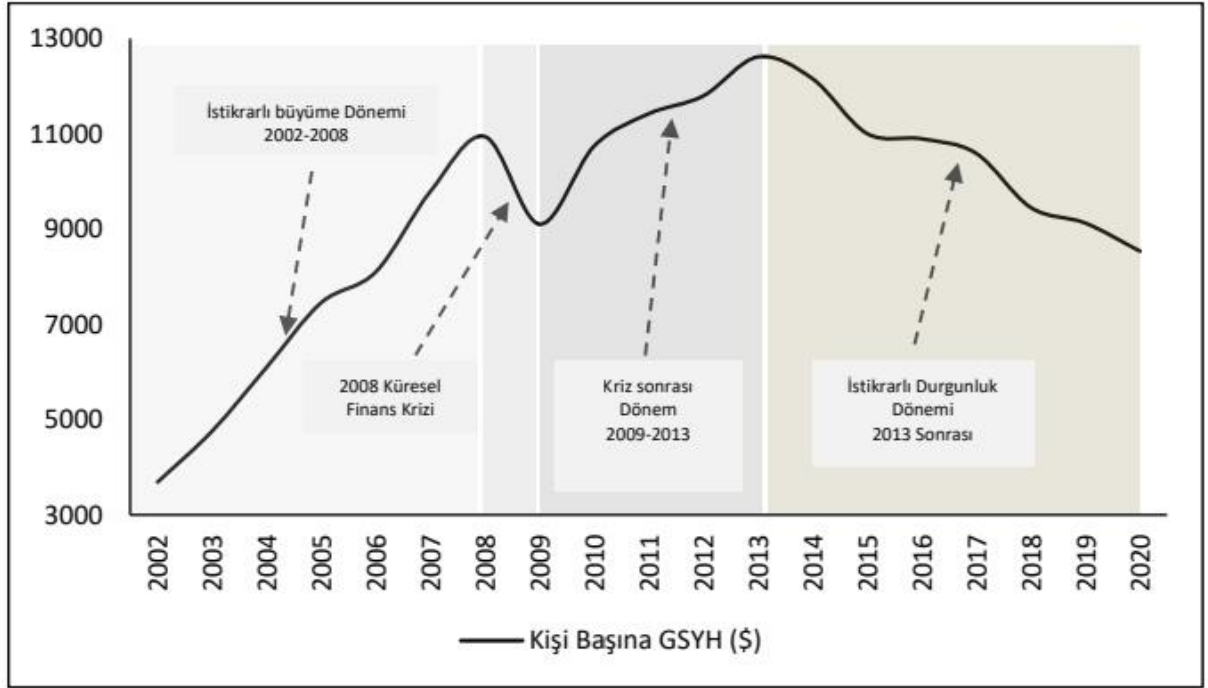
Türkiye, GKRY'nin 20 Aralık 2010 tarihinde İsrail ile imzalamış olduğu sınırlandırma anlaşmasına da, diğer anlaşmalara itiraz ettiği gibi itiraz etmiştir. Türkiye, anlaşmalarda GKRY'nin Türk tarafının haklarını da içine alır bir şekilde tek taraflı anlaşma yaptığını ve bunun hukuksuzluğunu dile getirmiştir. Ayrıca Türkiye, yetki alanlarının çok taraflı müzakere ve anlaşmalarla yapılmasını talep etmektedir. GKRY ise, 19 Eylül 2011 tarihinde sondaj çalışmalarına başlamıştır. Türkiye, Doğu Akdeniz'de yaşanan gelişmeler üzerine, 21 Eylül 2011 tarihinde KKTC ile Kıta Sahanelığı Sınırlama Anlaşması imzalamıştır. Akabinde TPAO'ya verilen sismik araştırma ruhsatıyla Türkiye, Ada'nın kuzeyinden güneyine doğru arama faaliyetlerine başlamıştır. Türkiye, 27 Kasım 2019 tarihinde Libya ile MEB sınırlandırma anlaşması imzalayarak Doğu Akdeniz'de olan haklarını sağlam bir hukuki zemine oturtmuş ve elini güçlendirmiştir (Alper, 2020, ss. 35-36).

4.5.6. Türkiye'nin Ekonomik Durumu (2001-2020)

2001 Krizi, Türkiye ekonomisinde yeni dönemin başlangıcına etki etmiştir. Yaşanan krizin ardından oluşturulan kapsamlı reformlar, ekonomik alanda iyileşmeleri sağlamıştır. Sorun haline gelmiş olan kamu borçlarının çözülmesi, bankacılık sektörüne el atılarak yeni düzenlemelerin yapılması ve bütçenin sürdürülebilir hâle getirilmesi ekonomiye canlılık getirmiştir. Türkiye'nin ekonomik durumunu dönemsel olarak belirleyecek olursak: 2002-2007 yılları arası ekonomide istikrarlı büyümenin olduğu dönem, 2008-2013 yılları arası oluşan "Küresel Finans Krizi"nin oluşturduğu olumsuz etkilerden çıkış dönemi ve 2014-2020 yılları arası da durgunluğun istikrarlı hâle geldiği dönem olarak belirtilebilir. Şekil 2'de bu dönemler GSYH olarak gösterilmiştir. Tabloda, 2002 yılında kişi başı GSYH 3500 \$ iken, ekonomik gelişmeyle bu oranın üç katına kadar çıktığı görülmekle birlikte 2013 yılından sonra da gerilemeye başladığı izlenmektedir.

Türkiye, 2001 yılında dünya ülkeleri sıralamasında 23. büyük ekonomiye sahipken, 2013-2015 yıllarında bu seviyeyi 16. sıraya çıkarmayı başarmıştır. Ekonomide yaşanan kötü gidişatın neticesinde bu sıralama 2020 yılında 20. sıraya gerilemiştir. Bu gerileme daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. Türkiye'nin 2002 yılında GSYH'si 240,2 milyar dolar iken, bu oran 2013 yılında 957,5 milyar dolara yükselerek daha sonraki

yıllarda sürekli düşüşe geçmiş, 2020 yılında da bu oran 719,9 milyar dolar olmuştur. Türkiye'nin dünya ekonomisinden aldığı pay 2002 yılında % 0.69 iken 2013 yılında bu oran % 1.24 e yükselmiştir. Bu oran sonraki yıllar içinde gerilerken, 2020 yılında ise bu pay % 0.84 olmuştur (Euronews, 2022).

Şekil 2.2002-2020 yılları arası Türkiye de kişi başına düşen GSYH (\$)

Kaynak: Eroğlu, Yeter & Kangal, 2021

SONUÇ ve ÖNERİLER

Günümüze kadar kutuplaşma üzerinden süregelen uluslararası sistem, insanlığa sürekli olarak zarar verirken, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı gibi insanlığa maddi-manevi pek çok kayıp yaşatan savaşlar meydana getirmiş ve sosyolojik olarak uzun süren travmalar oluşturmuştur. Yaşanan acılar üzerine geçmişten alınan derslerle barışın ve huzurun nasıl sağlanacağına kafa yorulmuş ve bu yönde adımlar atılmaya başlanmıştır. Uluslararası camianın barış arayışları; MC, BM ve AB gibi uluslararası kuruluşların oluşması sonucunu doğurmuş, önceye nazaran daha müreffeh bir dünya oluşmuştur.

Akademik çevreler, uluslararası sistemde bir evrilmenin başladığını ve sürecin devam ettiğini genel olarak kabul etmektedirler. Geline aşamada, hem bölgesel hem de küresel anlamda yeni güçler sivrilmeye başlamıştır. Burada verilmesi gereken cevap, uluslararası sistemin çok kutuplumu yoksa çok merkezli mi olacağıdır. Çok kutuplu olacağı değerlendirmelerine karşı çok merkezliliğe evrileceği sonucu daha fazla kabul görmektedir. Çünkü günümüzde devletlerin nükleer güce sahip olma çabalarının yaygınlaştığı bir ortamda, süreç ilk etapta kutuplaşmaya doğru yönelse de, Neo-Liberal ekonomik yapılar ve her ülkenin ulaşmaya çalıştığı güvenli refah devleti hedefi, sonuç olarak çok merkezliliği doğuracaktır.

Çok merkezliliğe evrilme sürecine etki eden aktörlerin, güçlerini ispatlama sürecinde sıkıntıların yaşanması kaçınılmazdır. Sonraları bu durumun sürdürülebilir bir yanının olmayacağı, dünyayı ve bütün insanlığı yok edecek acılara sebebiyet vereceği gerçeğinin kabullenilmesiyle, bölgesel ve küresel anlamda işbirliklerine rağbet artacak ve sürekli daha iyiye doğru bir evrilme gerçekleşecektir. İnsanlık, ya nükleer güce sahip devletlerin savaşında yok olacak ya da yaşanılabilir bir dünyayı tercih edecektir. Dolayısıyla, içerisinde zıtlasma ve çatışma barındıran çok kutulu sistem değil de, içerisinde barışı, işbirliğini ve ortak çıkarları barındıran çok merkezliliğin sistemde egemen anlayış olacağı ön görülebilir. Ancak bu evrilmenin gerçekleştiği görülmekle birlikte ne kadar sürede tamamlanacağını söylemek mümkün değildir.

Çok merkezli bir dünya düzeninin yavaş yavaş kristalleştiği bir dünyada, Türkiye'nin izleyeceği bölgesel ve küresel siyaset, hem kendi geleceğiyle birlikte Ortadoğu, Kafkaslar ve Balkanlar için hem de küresel politikaların alacağı şekil

açısından önem arz etmektedir. Türkiye, uluslararası sistemde Realist politikaların işletildiği yeni dönemde, bu gerçeği göz ardı etmeden hareket etmek zorundadır. Çünkü Türkiye; ABD, AB, Rusya, Çin, İsrail ve İngiltere gibi güçlü ülkelerin hesaplarının olduğu bir coğrafyada bulunmaktadır. Bu ülkelerle geliştirilen ilişkiler, dolaylı olarak Türkiye'nin aleyhine olabilecek sonuçlar doğurabilir. Türkiye bu ülkelerle ilişkilerini, güvenliğine zarar vermeyecek pozisyonda tutmak zorundadır. Bağımsız bir ülke olarak Türkiye, hem kendi güvenliğini hem de dünya barışını amaçlayan stratejiler geliştirmelidir. Yani geleceğe dönük politikalar geliştirirken günümüz realitesinin dışına çıkmadan bunu yapmalıdır. Türkiye'nin bekâsı için gerekli olan savunma sanayi yatırımlarını yeterli derecede karşılamak gibi bir zorunluluğu vardır. Tamamen siyasi ve ekonomik işbirliği politikalarına ağırlık verirken, kendisini güvenlik açısından sıkıntıya sokacak pozisyonları da kollamak durumundadır.

Bu bağlamda Türkiye, sürecin nereye varacağını görüp evrilmeye birlikte hareket etmelidir. Türkiye, dostlarını artırıp düşmanlarını azaltacak girişimleri hassasiyetle takip etmek durumundadır. Türkiye'nin güvenlik şemsiyesi altında bulunduğu NATO ile Ortadoğu-Balkan-Kafkas ülkeleri arasında bir güvenlik ve iş birliği köprüsü kurulabilmesi, sadece Türkiye'nin istemesiyle gerçekleşecek bir sonuç değildir. Bunu ABD, NATO ve Rusya'nın da istemesi gerekmektedir. Halihazırda ABD-NATO-Rusya ilişkilerine bakıldığında bu durum mümkün gözükmemektedir. Süreç kutuplaşma üzerinden ilerleyecekse bunun hiçbir tarafa katkısı olmayacaktır. Problemi aşmanın yolu, ortak çıkarlar üzerinden karşılıklı işbirliği kanallarının geliştirilmesidir. Bu noktada, Türkiye'nin Batı ile Doğu arasında geçiş güzergâhı olması çift yönlü olarak elini güçlendirmektedir. Bunun önemine binaen, Türkiye'nin güvenliği hem Batı için hem de Doğu için önemlidir. Yine Türkiye'nin konumu, hem Doğu hem de Batı ile iyi ilişkiler üzerinden işbirlikleri geliştirmesi noktasında önem arz etmektedir. Türkiye'nin güvenliği ve kendisiyle iyi ilişkiler kurulması, hem Doğu'nun hem Batı'nın ortak çıkarıdır. Bu durum, yaşanan krizlerde Türkiye'nin tarafsız olma yaklaşımını gerekli kılmaktadır. Türkiye'nin taraf olduğu bütün krizlerin aleyhine döndüğü görülmektedir.

Diğer yandan Türkiye, Batı ile ilişkileri geliştirirken sırtını Doğu'ya, Doğu ile ilişkilerini geliştirirken de sırtını Batı'ya dönmemelidir. Çıkarına dönük adımları atarken karşı taraf ile ilişkilerine zarar verecek bir üslup olmaksızın veya polemiğe girmeden bunun izahını uluslararası platformlarda şeffaflıkla yapabilecek söylem ve iletişim ağları üzerinde durmalıdır. Örnek verilecek olursa; ABD, bir NATO üyesi olan

Türkiye'ye Patriot Hava Savunma Sistemi'ni satmamıştır. Buna mukabil Türkiye de hava savunma sistemi ihtiyacını karşılamak için Çin ve Rusya ile iletişime geçmiştir. Ayrıca ABD, Türkiye'nin güvenliği için tehdit olan PYD-PKK gibi örgütlere uyarılara rağmen destek vermiştir. Yapılan bu tür haksız tutumlara karşı Türkiye, haklılığını uluslararası platformlarda daha iyi işlemelidir. Sonuç alamayacağı netleştikten sonra gerekli adımları atması, Türkiye'nin elini daha güçlendirecektir.

Bu noktada denilebilir ki, Türkiye'nin konumu Türkiye'ye çok merkezliliği gerekli kılmaktadır. Türkiye'nin bunu başarabilmesi kolay olmasa da mümkün olduğu söylenebilir. Türkiye'nin 1950 öncesi gibi bir güvenlik boşluğuna düşmesi söz konusu olmakla birlikte zayıf bir ihtimaldir. Geline aşamada, Türkiye'nin jeo-stratejik konumundan dolayı kutuplaşma durumlarında bile Türkiye, iki taraftan birinde rahatlıkla yer bulabilmektedir.

2001 yılından sonraki süreçte Türkiye'nin politikaları incelendiğinde, merkez ülke olarak bölgesinde güçlü ve aktör bir devlet olma politikalarıyla uluslararası sistemde yerini almaya çalışmıştır. Ekonomik veriler, Türkiye'nin izlediği ekonomi politikalarında istediği başarıyı elde edememişse de, iyi sonuçlar elde ettiğini göstermektedir. Başlangıçta komşu devletler ve dünya ile işbirliği, ekonomik ve ortak çıkarlar üzerinden politikalar devreye konmuş ve bunun neticesi de olumlu yönde seyretnmiştir. Özellikle komşu ve İslam ülkeleriyle "Vize Serbestisi"ne dönük yapılan anlaşmalar, karşılıklı çıkarlardan istifade edilmesini sağlamış ve ilişkilerin geliştirilmeye çalışıldığı ülkelerle ticaret hacminin hatırı sayılır şekilde arttığı görülmüştür. Bu bağlamda söylenecek olursa, ekonomik ve ticari alanda yapılan girişimler, 2001 yılında büyük krizlerle boğuşan Türkiye'nin krizden kurtulmasına, ülke içi ve dışı itibar elde etmesine olanak vermiştir. Denilebilir ki siyasi, ekonomik ve ticari ilişkiler üzerinden oluşturulacak işbirlikleri, ülkenin en vazgeçilmez politikaları olmalıdır.

Komşu ülkelerle yaşanan olumsuzluklar ve krizler incelendiğinde, Türkiye'nin ülkelerin iç meselelerine müdahil olduğu yerlerde ilişkileri bozulurken, hem ekonomik hem de güvenlik anlamında sıkıntılar yaşamıştır. Suriye, Irak, Mısır ve Yemen bunların en bariz örnekleridir. Komşu ülkelerde çıkacak yangının Türkiye'ye muhakkak sıçrayacağı unutulmamalıdır. Bu bağlamda, devletlerarası ilişkilerde ülkelerin iç meselelerine müdahil olmadan ve taraf tutmadan barışın tesisine dönük tutum içerisinde

olunmalıdır. Yaşanan krizlerde arabulucu olma girişimleriyle, barışa ve huzura katkı sunacak politikaların geliştirilmesinin Türkiye'nin çıkarına daha uygun olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Türkiye'nin bölgesinde bulunan ülkeler ile ekonomik ve ticari iletişim yollarının cazip hâle getirilmesi için teşvikler uygulanmalıdır. Özellikle Türkiye'nin öncülüğünde oluşturulmuş olan KEİ ve D-8 örgütlerinin kapsamının genişletilmesi suretiyle, işlevinin ve canlılığının artırılması, bölgede Türkiye'nin “Merkez Ülke” olma hedefinde başarılı olmasına fazlasıyla katkı sağlayacağı söylenebilir. KEİ, geliştirilecek ilişkiler ile Karadeniz, Kafkas ve Balkan ülkeleri ile kurulacak siyasi ve ekonomik bağların artmasına katkı sunacaktır. Aynı şekilde D-8 üzerinden genişletilecek siyasi ve ekonomik işbirlikleri, Türkiye'yi İslam ve Arap coğrafyasında güçlü kılacaktır.

Türkiye'nin bölgesinde güçlü olmasının tek yolu, karşılıklı bağımlılık üzerinden bölge ülkeleriyle siyasi, ekonomik, ticari ve kültürel bağların güçlendirilmesi üzerine geliştirilecek politikalarla mümkündür. Türkiye'nin bu gerçekliğin bilinmesiyle ilgili bir problemi yoktur. Ancak sorun, bunun pratiğe dönüştürülmesinde yaşanmaktadır. Hiçbir ülke tek başına her alanda kendisine yetebilme durumunda değildir. Bir ülkenin kendine yeterli olduğu alanlar olsa dahi, başka ülkelere bağımlı olduğu ihtiyaçları vardır. Batı'nın Doğu'nun enerji kaynaklarına, Doğu'nun da enerji kaynaklarını satacağı Batı'ya ihtiyacı olduğu, bu gerçeğin en güzel örneğidir.

Bu noktada, Türkiye konumunu güçlendirme çabalarını verirken çok merkezliliğe evrilen uluslararası sistemin doğasını iyi okuyup gereğini yapabilirse, başarılı olacağı söylenebilir. Özetle denilebilir ki, uluslararası sistemin evrildiği bu çok merkezli değişim, Türkiye'yi de etkisi altına almaktadır. Bu süreçte Türkiye'nin elde edeceği başarı, çok merkezli sistem içerisinde atacağı aktif adımlara bağlı olacaktır. Türkiye'nin konumu ve tarihten gelen mirası ile bekâsını devam ettirmesinin öncelikli yolu, hem bölgesinde hem de uluslararası boyutta barışa ve işbirliğine dönük politikaları geliştirmesiyle mümkündür.

KAYNAKÇA

Abdullah, E. (2019). *Küresel sistemde çok kutupluluk ve Şangay iş birliği örgütü*(Yüksek Lisans Tezi). Ulusal Tez Merkezi veri tabanından ulaşılmıştır. (561587).

Ağır, O. (2021). Covid-19 sonrası uluslararası politikadaki olası değişimlere yönelik bir değerlendirme. *F.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 31(2), 887-896.

Akçadağ, E. (2010).Yumuşak güç Japonya'nın sert güç arayışları. *Bilge Strateji*, 2(3), 1-28.

Akçadağ Alagöz, E. (2018). ŞinzoAbe döneminde Japon dış politikasında yaşanan değişim. *TESAM Akademi Dergisi*, 5(2), 11-37.

Akçadağ Alagöz, E. (2019). Stratejik kültür perspektifinden Kuzey Kore'nin nükleer programı, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 16(61), 111-126.

Aksoy, M & Uğur, M. (2016). Avrupa Birliği'nin dış politikadaki aktörlüğüne etki eden güç unsurları: sivil güç, askeri güç ve normatif güç. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 213-227.

Alganer, Y. & Çetin, M. Ö. (2014). Avrupa'da birlik ve bütünleşme hareketleri. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(2), 285-309.

Alkar, E. & Atasoy, E. (2020). 21. yüzyılda Türkiye'nin jeopolitik konumu ve dış göç ilişkisi.*InternationalScientific Conference (Global ScienceandInnovations)* 22-30.

Alper, G. (2020). Uluslararası hukuk çerçevesinde Doğu Akdeniz'deki Münhasır Ekonomik Bölge ilanları ve sınırlandırmaları: Türkiye'nin güvenliği ve KKTC üzerindeki etkiler. *Anadolu Strateji Dergisi*, 2(2), 29-42.

Altınar, B. (2014). Birleşmiş Milletler: Amacı, gelişimi, etkinliği, uluslararası güvenliğe katkısı ve geleceği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*,1(1), 1-9.

Altundağ, Z. (2016).Geçmişten günümüze Şanghay İşbirliği Örgütü. *Avrasya Etütleri*, 49(1), 99-124.

Anadolu Ajansı. (2020). Kovid-19 Salgını'nın Çin'in Vuhan kentinde ortaya çıkmasının üzerinden bir yıl geçti. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kovid-19-salgininin-cinin-vuhan-kentinde-ortaya-cikmasinin-uzerinden-bir-yil-gecti/2047747> adresinden 21 Aralık 2022 tarihinde alınmıştır.

Anadolu Ajansı. (2022). Japonya, yükselen Çin'e karşı ABD'nin desteğiyle ordusunu güçlendiriyor. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/japonya-yukselen-cine-karsi-abd-destegiyle-ordusunu-guclendiriyor/2584633> adresinden 22 Aralık 2022 tarihinde alınmıştır.

Anık, M. (2006). Bir modernleş(tir)me projesi olarak köy enstitüleri. *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, (20), 279-309.

Arı, C. T. (1990). Morton A. Kaplan ve uluslararası politikada sistem yaklaşımı. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XI (1-2), 103-118.

Arı, C. T. (1986). *Uluslararası sistem teorisi açısından 1947-1972 Hindistan-Pakistan çatışmasına bir yaklaşım* (Yüksek Lisans Tezi). Ulusal Tez Merkezi veri tabanından ulaşılmıştır. (000127).

Arı, C. T. & Pirinççi, F. (2011). Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin Balkan politikası. *Alternatif Politika*, 3(1), 1-30.

Arslan, İ. (2019). Şanghay İş Birliği Örgütü: Çıkarlar/Öncelikler ve Bölgesel İş Birliği Arasında Bir Denge Arayışı. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 15(30), 289-330.

Aşçı, M. E. (2019). BRICS ülkelerinin küresel güç olma potansiyelleri ve Türkiye. *Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 39-60.

Atabey, F. (2015). Hatay'ın anavatana katılma süreci. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 4(7), 192-209.

Avcı, E. (2022). Türkiye'nin Orta Asya politikalarının dönemsel analizi. *Bilge Strateji*, 13(24), 209-242.

Aydın, A. & Bakıncak, E. (2016). Uluslararası güç dengesi ve iki kutupluluk arasındaki ilişki. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(1), 95-112.

Aydın, F. (2020).Çin dış politika dinamiklerini anlamlandırmak. *İş ve Hayat Dergisi*, 6(11), 142-155.

Aysal, N. (2005). Anadolu’da aydınlanma hareketinin doğuşu: Köy enstitüleri. *Atatürk Yolu Dergisi*, 9(35), 267-282.

Baharççek, A. & Ağır, O. (2015).Kırım’ın Rusya Federasyonu’na bağlanmasının Rusya’ya komşu ülkelere olası etkileri. *Akademik Bakış Dergisi*, (52), 29-47.

Bakan, S.& Güven, M. E. (2021). Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) örneğinde bölgesel işbirliği örgütlerinin etkileri ve Akdeniz üzerine değerlendirme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 528-557.

Barlas, D. (2017). Milletler Cemiyeti’nde Türkiye: İyimserlik ve kuşku arasında. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 14(55), 93-111.

Batır, K. (2011). Soğuk Savaş sonrası dönemde Amerikan müdahaleciliği ve uluslararası hukuk. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 9(1), 115-134.

Benhür, Ç. (2004). Stalin dönemi Türk-Sovyet ilişkileri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 325-337.

Berber, Ş. (2019). I.Dünya Savaşı sonrasında değişen siyasi konjonktür ve Montreux Boğazlar Sözleşmesi. İ.S.Yuca ve H. Kara (Ed.), *Tanzimat’tan günümüze olaylar ve kişiler ekseninde Türk hariciyesi* (ss. 373-403) içinde. Kitabevi Yayınları.

Bilener, T. (2019).Dış analizinde yumuşak güç – keskin güç karşılaştırması: Çin örneği. *The Turkish Yearbook of International Relations*, (50), 241-257.

Binici, S. (2018). 1815 Viyana Kongresi ve Şark Meselesi. *Sosyal Bilimler Dergisi* 5(20), 418-427.

Birecikli, İ. B. (2011). Amerika'nın kuruluşu ve ABD-Avrupa ilişkileri (1776-1876). *HistoryStudies Dergisi*,3(Özel Sayı), 82-103.

Bozdağlıoğlu, Y. & Özen, Ç. (2004). Liberalizmden Neoliberalizme güç olgusu ve sistemik bağımlılık. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1(4), 59-79.

Bozkaya, Ö. & Kıncal, A. (2018). Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri ve Suriyeli yerinden edilmiş kişiler bağlamında Türkiye'nin göç politikasındaki gelişimin değerlendirilmesi. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 90-126.

Bölme, S. M. (2012). Soğuk Savaş'ta NATO-ABD-Türkiye üçgeninde askeri üsler: süreklilik ve değişim, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9(34), 51-71.

Budak, M. A. (2017). Utrecht Anlaşması'ndan 1. Dünya Savaşı'na kadar İngiltere'nin Akdeniz ve Kızıldeniz'deki başlıca üsleri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(12), 606-620.

Bulut, S. (2018). 38. Enlemde güç mücadelesi: Kore Savaşı ve Türkiye'deki tezahürleri. *Mavi Atlas*, 6(1), 185-204.

Cankara, Y. (2016). Doğu Akdeniz'in artan petropolitik önemi ve Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs siyaseti. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (47), 18-35.

Çağlayan, E. (2014). Köy Enstitüleri'nin açılması ve Dicle Köy Enstitüsü. *Electronic Turkish Studies*, 9(1), 119-132.

Çakıroğlu, A. (2017). Uluslararası ilişkilerde hayalcilik ve gerçekçilik. III. *Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulmuştur*. Kahramanmaraş, Türkiye.

Çelik, E. K. (2017). 21. Yüzyılda Kimlikler-Güç Dengesi ve İttifaklar (Kazakistan Örneği). ANKASAM.

Çelik, M. E. (2019). İkinci Dünya Savaşı bitiminden Bağdat Paktı'na geçen süreçte Türkiye'nin Ortadoğu Politikası. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (64), 475-497.

Çelik, S. (2020). Günümüzde Türkiye'nin jeopolitik konumu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 13(74), 201-210.

Çelik, S. (2021). Suriye iç savaşı özelinde uluslararası siyasal sistem analiz. *Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 46-63.

Çelik, S. (2022). 2022 Rusya'nın Ukrayna'yı işgali: AB entegrasyonu için yeni dönem. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 521-533.

Çelik, Ü. (2006). ABD'nin Türkiye'nin AB üyeliğine bakışı Türkiye-ABD-AB güvenlik ve savunma ilişkileri. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, (9,10), 1-29.

Çevik, A. (2015). *Tek kutupluluktan çok kutupluluğa doğru yenisidünya* (Yüksek Lisans Tezi). Ulusal Tez Merkezi veri tabanından ulaşılmıştır. (383832).

Çiftçi, K. (2018). Westphalia-Sistemi'ne karşı "Millet-Sistemi" söylemi ve Soğuk Savaş sonrasında uluslararası siyaset. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi* 10(19), 685-705.

Çulha, E. (2016). Türk-Rus ilişkilerinin kronolojisi (1991-2017). *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 287-298.

Daban, C. (2017).Turgut Özal dönemi Türkiye dış politikası. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(33), 77-96.

Dağcı G. T. & Zorba, H. (2016). ABD'nin askeri ve İnsani siyasetini etkileyen dinamikler: Bosna-Hersek ve Kosova örneği. *Barış Araştırmaları Ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 4(1), 46-69.

Damar, M. (2022). Yazılım sektörünün iki lider ülkesi Hindistan ve İrlanda, gelişmekte olan ülkeler için öneriler. *Ege Eğitim Teknojileri Dergisi*, 6(1), 29-52.

Dayı, S. E. (2002). Hatay Devleti ve Hatay'ın Anavatan'a katılması. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 19, 331-340.

Dashti, Z. (2021). ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi ile Taliban'ın yeniden iktidara gelmesi. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 5 (2), 195-212.

Değerli, E. S. (2006). Atatürk dönemi Türk-Yunan siyasi ilişkileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (15), 239-262.

Demir, U. (2012). 1768 Savaşı Öncesi Osmanlı Diplomasisi (1755-1768) (Doktora Tezi). Ulusal Tez Merkezi veri tabanından ulaşılmıştır. (322088).

Demirkıran, Ö.,Çiçek, E., Eltetik, H. & Sarıkçıoğlu, M. (2010). Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde "Son Dönem". *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 57-75.

Deniz, T. (2014).Yükselen güç Çin Halk Cumhuriyeti'nin stratejik hamleleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(50), 188-212.

Denizhan, E. (2010). Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya politikası ve TİKA. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2(1), 17-23.

Dikkaya, M. & Demirci, O. (2015). Gürcistan'da Sovyet Sonrası Ekonomik Dönüşüm ve Türkiye ile İlişkilerin Ekonomi Politikası. *Yeni Türkiye Kafkaslar Özel Sayısı*, 7, 588-612.

Doğan, G. & Durgun, B. (2012). Arap Baharı ve Libya: Tarihsel süreç ve demokratikleşme kavramı çerçevesinde bir değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(15), 61-90.

Doğan, Z. (2019). Türkiye-ABD ilişkilerinin temel dinamikleri ve stratejik ittifak boyutu. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 133-156.

Durmaz, F. & Gül, M. (2022). Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası (1991-2011): Güvenlik merkezli yaklaşımdan işbirliğine. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(43), 395-428.

Durmuş, E. (2016). *Karşılıklı bağımlılığın siyaseti: Türkiye'nin İsrail ve İran ilişkilerinde ekonominin etkisizliği* (Yüksek Lisans Tezi). Ulusal Tez Merkezi veri tabanından ulaşılmıştır. (443113)

Durmuş, İ. (2022). *Bağımlılık Teorisi kapsamında Vietnam Savaşı döneminde Türk-Amerikan ilişkileri*. (Doktora Tezi). Ulusal Tez Merkezi veri tabanından ulaşılmıştır. (720947).

Durmuş, M. & Yılmaz, H (2012). Son Yirmi Yılda Türkiye'nin Orta Asya'ya Yönelik Dış Politikası ve Bölgedeki Faaliyetleri. Aydıngün, A. & Balım, Ç. (Ed.), *Bağımsızlıklarının yirminci yılında Orta Asya Cumhuriyetleri Türk Dilli Halklar - Türkiye ile ilişkiler*(ss. 485-586) içinde. Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 411.

Duman, D. (2019). Kore Savaşı ve Türkiye'de savaş karşıtı bir örgütlenme: Türk Barışseverler Cemiyeti. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 19(39), 665-692.

Düzgün, D. M. (2020). Realizm Teorisi'nin ortaya çıkışı ve gelişme evreleri. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*, 1 (47), 256-276.

Efegil, E. & Musaoğlu, N. (2009). Soğuk savaş sonrası dönemin uluslararası sisteminin yapısına ilişkin görüşler üzerine bir eleştiri. *Akademik Bakış Dergisi*, 2(4), 1-24.

Ekici, S. & Baharççek, A. (2016). NATO'ya üyelik sürecinde Türkiye ABD ilişkileri. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 149-168.

Erçandırılı, Y. (2009). Uluslararası politikada güç ve güce ilişkin alternatif stratejiler (Yüksek Lisans Tezi). Ulusal Tez Merkezi veri tabanından ulaşılmıştır. (261651).

Erdoğan, S. & Aslan, Z. (2021). Demokrat Parti döneminde Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkileri: İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin mirası ve Soğuk Savaş etkisi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 21(42), 295-317.

Erkan, B. & Batbaylı, Ş. (2017). Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) üyesi ülkelerin küresel pazarlardaki karşılaştırmalı üstünlükleri. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 5(Özel Sayı Nisan 2017), 47-65.

Erkan, S. (2010). Savaş ve Barış Bağlamında XIX. Yüzyıl Uluslararası İlişkileri'nin Özellikleri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2010(22), 93-115.

Eroğlu, İ., Yeter, F., & Kangal, N. (2021). Türkiye'de İktisat Politikalarının Temel Dinamikleri: Olaylar ve Olgular Üzerine Bir Değerlendirme. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, ICOMEP Özel Sayısı 149-179.

Erşen, E. (2016). Suriye sorunu gölgesinde Türkiye-Rusya ilişkilerinde normalleşme süreci. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 153-171.

Ertem, B. (2009). Türkiye-ABD ilişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), 377-397.

Ertem, B. (2010). Türkiye üzerindeki Sovyet talepleri ve Türk-Sovyet ilişkileri (1939-1947). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(11), 252-273.

Eşel, G. (2017). Darbeler arasında (1960 - 1980) Türkiye – NATO ilişkileri. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 3(56), 409-416.

Euronews, (2021). İran,Şanghay İşbirliği Örgütüne tam üye olarak katıldı. <https://tr.euronews.com/2021/09/17/iran-sanghay-isbirligi-orgutune-tam-uye-olarak-kabul-edildi> adresinden 27 Aralık 2022 tarihinde alınmıştır.

Euronews, (2022). Türkiye dünyanın kaçınıcı büyük ekonomisi? Dünya ekonomisindeki payı ne kadar? <https://tr.euronews.com/2022/05/16/turkiye-dunyan-n-kac-nc-buyuk-ekonomisi-dunya-ekonomisindeki-pay-ne-kadar> adresinden 24 Nisan 2023 tarihinde alınmıştır.

Gafarov, O. (2020). *Rus Dış Politikasında kimlik arayışı: ‘Batı’dan kopuşun tarihsel analizi* (Doktora Tezi). Ulusal Tez Merkezi veri tabanından ulaşılmıştır. (625295).

Gaytancıoğlu, K. (2010). Son dönem Türkiye-Azerbaycan ilişkileri çerçevesinde yaşanan Bayrak Krizi’nin Değerlendirilmesi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2(1), 43-50.

Güder, S. & Mercan, M. H. (2012). 2000 Sonrası Türk Dış Politikasının Temel Parametreleri ve Orta Doğu Politikası. *İnsan ve Toplum*, 2(3), 57-92.

Göçer İ. & Çınar, S. (2015). Arap Baharı’nın nedenleri, uluslararası ilişkiler boyutu ve Türkiye’nin dış ticaret ve turizm gelirlerine etkileri. *KAÜ İİBF Dergisi*, 6(10), 51-68.

Gönlübol, M. (1968). Milletlerarası siyasi teşkilatlanma. Sevinç Matbaası.

Gözen, R. (2017). Türkiye ve ABD: Çıkarlar-değerler çatışmasında asimetrik ittifak. *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 9-34.

Güneş, E. (2012). Günümüz uluslararası siyasal sistemin yapısı ve güç dağılımı. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (23), 78-101.

Hasanoğlu, M., Memmedov, A. & Maharramov, B. (2020). İkinci Karabağ Savaşı sonrası Azerbaycan-Türkiye ilişkileri. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 3(3), 522-529.

Hasgüler, M. & Uludağ, M. B. (2018). *Devletlerarası ve hükümetler dışı uluslararası örgütler-Tarihçe-Organlar-Belgeler-Politikalar*. Alfa Yayınları.

İbrahimli, K. & Koç, M. (2021). Yenidünya düzenine yeni bakış. *Çağ Üniversitesi Uluslararası Güvenlik ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 1-17.

İnaç, H. (2020). Yeni Dünya Düzeni'nin bir habercisi olarak Azerbaycan-Ermenistan çatışmasının sosyo-politik analizi. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 3(3), 509-521.

İsmayıl, T. & Tatlı, U. (2018).Uluslararası ilişkilere Rusya'nın gözüyle bakmak. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1), 113 – 127.

Kakışım, Can. (2017). Kuzey Kore'nin resmi ideolojisi olarak Cuçe Öğretisi ve Kuzey Kore dış politikasına etkileri. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 14(56), s. 73-88.

Kantarıcı, Ş. (2012). Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistem: Yeni sürecin adı “koalisyonlar dönemi” mi? *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 8(16), 47-84.

Kar, B. (1983). Bağlantısızlık: bir dış politika seçeneği mi? *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(4), 223-238.

Kara, A. (2021). *Kıta Avrupa'sı siyasal iktidar düşüncesinde Meşruiyet Sorunsalı: Fransa üzerine karşılaştırmalı bir çözümleme*. (Doktora Tezi). Ulusal Tez Merkezi veri tabanından ulaşılmıştır. (694038).

Karabulut, B. (2014).Birinci Dünya Savaşı ve uluslararası ilişkilerde İdealizmin yükselişi. *Akademik Bakış Dergisi*, 8(15), 57-72.

Karabulut, B. (2010). Dünyada ve Türkiye’de Think Tank kuruluşları: Karşılaştırmalı bir analiz. *Akademik Bakış Dergisi*, 4(7), 91-104.

Karabulut, F. (2021). Avusturya Veraset Savaşları (1740-1748) sırasında Osmanlı İmparatorluğu’nun izlediği politika. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9(114), 145-160.

Karakaya, İ. & Çelik, M. T. (2021). Ortadoğu’da Arap Baharı süreci ve Libya iç savaşı. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 6(1), 175-192.

Karataş, M. (2012). *İki askerî darbe arası Türk Dış Politikası'nın tahlili (1960 – 1980)*, (Doktora Tezi). Ulusal Tez Merkezi veri tabanından ulaşılmıştır. (310910).

Kaya, F. (2020). Pandemi sonrası değişen uluslararası sistem ve küreselleşme. *Gazi Antep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(COVID-19), 261 – 273

Kemal, C. (2007). Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında Musul Meselesi. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 10(40), 643-691.

Keyik, M. & Erol, M. S. (2019). Realizme göre güç ve güç dengesi kavramları. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 12-49.

Kiliçkan, Z. Y. (2021). Uçak Krizi öncesi ve sonrasında Türkiye-Rusya ekonomik ilişkilerinin analizi. *Third Sector Social Economic Review*, 56(2), 1284-1312.

Kırbaçoğlu, F. & Tüfekçi, Ö. (2020). Avrupa Birliği'nin yükselen güçler politikası: BRICS ve MIKTA ülkelerinin meydan okumaları. *Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2(1), 39-70.

Kırılmaz, H. (2020). Türkiye'nin demokratikleşme sürecinde bürokrasinin rolü: tek-parti dönemi ve çok-partili sisteme geçiş. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi (bilig)*, (92), 1-28.

Kırışman, M. (2021). *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti ve Fransız Kamuoyu*. (Doktora Tezi). Ulusal Tez Merkezi veri tabanından ulaşılmıştır. (669905).

Kısıklı, E. (1999). Yeni gelişmelerin ışığında geçmişten günümüze Musul Meselesi. *Ankara Üniversitesi Türk inkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 6(24), 487-526.

Kiraz, S. (2018). Türk Dış Politikasında çok yönlülük denemeleri bağlamında Karadeniz İşbirliği Örgütü ve D-8'in karşılaştırmalı olarak analizi. *Electronic Turkish Studies*, 13(14), 125-140.

Koç, E. (2021). Covid-19 krizinin diplomasiye etkisi ve uluslararası sistemde artan belirsizlikler. *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi*, 4(1), 108-121.

Kolasi, K. (2013). Soğuk Savaş'ın barışçıl olarak sona ermesi ve uluslararası ilişkiler teorileri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68(2), 149 – 179.

Konur, N. Ç. (2004). *Conceptualizingtransnationalterrorism andtheemergence of thenon-statesecurity actor: Al Qaeda*. (Yüksel Lisans Tezi). Bilkent Üniversitesi veri tabanından alınmıştır. bilgi:eu-repo/semantics/openAccess

Korkmaz, K. (2021).Uluslararası sistem ve kutup yapıları üzerine genel bir değerlendirme. *Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi* 31(2), 201-224.

Kömür, G. (2020).Yumuşak güç unsuru olarak kamu diplomasisi. *International Journal of Politicsand Security (IJPS)* 2 (3), 89-115.

Kuğu, A. R. (2020). *Afganistan’da iktidar mücadelesi ve dış müdahale sorunsalı: Uluslararası toplum için yeni bir yol haritası*, (Doktora Tezi). Ulusal Tez Merkezi veri tabanından ulaşılmıştır. (610676).

Kurban, V. & Gül, B. (2022). Jeopolitik İşbirliği Türkiye-Rusya İlişkileri: Vladimir Putin Dönemi (2000–2005). *Demokrasi Platformu*, 11(36), 76-100.

Kuruloğlu, F. (2017). 27 Mayıs Darbesi sonrası Türk Dış Politikasında yeni açılımlar: Ortadoğu ve Sovyetler Birliği ile ilişkiler(1960-1965).*Karadeniz Araştırmaları*,14 (54) , 189-206.

Kurtbağ, Ö. (2015). Obama döneminde Türk-Amerikan ilişkileri: Model Ortaklıktan Eksen Kaymasına iniş çıkışlar ve ayrışan çıkarlar. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 185-207.

Lütem, Ö. E. (2015). Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin güncel durumu.*Ermeni Araştırmaları*, (50), 231-373.

M5 Dergisi, (2022).Çin Dış İşler Bakanlığı: “ABD’nin cepheleştirici politikasına karşı Rusya ile bağları güçlendireceğiz.” <https://m5dergi.com/one-cikan/cin-disisleri-bakanligi-abdnin-cephelestirici-politikasina-karsi-rusya-ile-baglari-guclendirecegiz/> adresinden 27 Aralık 2022 tarihinde alınmıştır.

Maç, N. (2004). *İki kutuplu sistem sonrası ABD-Rusya Federasyonu ilişkileri bağlamında uluslararası sistem analizi* (Yüksek Lisans Tezi). Ulusal Tez Merkezi veri tabanından ulaşılmıştır. (145447).

Mammadov, A. (2017). Karşılıklı bağımlılık kuramı perspektifinde Azerbaycan dış politikasının analizi (Doktora Tezi). Ulusal Tez Merkezi veri tabanından ulaşılmıştır.

McKey, D. & Scott, H. M. (2011). *Büyük devletlerin yükselişi (1648-1815)*. (E. B. Özbilen, Çev.). Dergah Yayınları.

Mutlu, Ç. & Akbaş, Z. (2021). 11 Eylül saldırıları ve 2008 ekonomik krizi örnekleri üzerinden terör ve ekonomik kriz olgularının yumuşak güç unsuru olarak turizme etkileri. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 1487-1508.

Narınç, Ö. (2017). *Bulgar kaynaklarına göre Birinci Dünya Savaşı'nda Bulgaristan ve Türk-Bulgar ilişkileri*. (Doktora Tezi). Ulusal Tez Merkezi veri tabanından ulaşılmıştır. (483267).

Nowak, B. E. (2017). A polycentric World order and the supply and demand of global public goods. *Yearbook of the Institute of East-Central Europe*, 15(4), 29-45.

Nye Jr., J. S. (2020). *Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Araçları*. (R. İnancı, Çev.). BB101 Yayınları.

Ozan, E. (2020). Doğu Akdeniz'de ABD-Rusya rekabeti ve Türkiye'nin güvenliği. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 159-188.

Öcal, M. (2017). Soğuk Savaş'tan bir kesit: Yapısal değişiklikler ve bloklar arası ilişkiler (1960-1991). *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 165-184.

Öğün, B. (2020). *Yapısal realizm ve dış politika: sistem düzeyinde Türkiye'nin genel davranış eğilimleri* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi veri tabanından ulaşılmıştır.

Önal, E. (2019). Hindistan'ın yumuşak güç politikaları ve Türkiye-Hindistan ilişkilerindeki rolü. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12/(63), 332-340.

Özcan, M. S. Ö. (2019). 2000 yılı sonrası Rusya Federasyonu'nda büyük güç statüsünün sorgulanması. *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 21(2), 177-196.

Özcangaz, M. (2015). *Avrupa Ahengi'nin yapısal özellikleri çerçevesinde "Güç Dengesi" ve "Politik Eşitlik" kavramlarının karşılaştırılması* (Yüksek Lisans Y Tezi). Ulusal Tez Merkezi veri tabanından ulaşılmıştır. (53429).

Özdoğan, M. (2019). Realizm ve Neorealizm bağlamında soğuk savaş sonrası güvenlik anlayışının değerlendirilmesi. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 8(1), 01-24.

Özel Özcan, M. S. (2019). Westphalian Devletler Sistemi ve modernleşmenin geleneksel dünyanın büyük güçleri olan İmparatorluklara etkisi. *Ekonomik İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(1), 49-62.

Özertem, H. S. (2013). Yükselen tehdit algısı karşısında Çin'in yumuşak güç siyaseti: politikalar ve sınırlılıklar. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* (65),95-118.

Özkan, G. (2010). Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki bölgesel politikasının da enerji güvenliği. *Gazi Akademik Bakış*, 4(7), 17-40.

Özkaya Duman, O. & Birsell, H. (2016). Demokrat parti dönemi Türk dış politikası ve bu politikanın dinamiklerine etki eden dış gelişmeler. *Atatürk Dergisi*, 1(1), 299-318.

Özlem, K. (2012). Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD'nin ve Türkiye'nin Balkan politikalarının Bosna Hersek, Kosova ve Makedonya krizleri örneğinde incelenmesi. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 23-40.

Özlem K.(2015). *Türkiye'nin Balkan Türkleri Politikasının Analizi (1991-2014)* (Doktora Tezi). Ulusal Tez Merkezi veri tabanından ulaşılmıştır. (418082).

Özşahin, M. C. (2015). *Kimlik ve güç ekseninde insan güvenliği: Japonya örneği*. (Doktora Tezi). Ulusal Tez Merkezi veri tabanından ulaşılmıştır. (393110).

Öztürk, M. (2010). I. Körfez Savaşı'ndan (1990- 91) - 11 Eylül sürecine ABD'nin Irak politikası ve bunun Türk-Amerikan ilişkilerine etkileri. *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi* (19), 1-27.

Raico, R. (2011). Klâsik Liberalizm nedir? (A. Yayla, Çev.). *Liberal Düşünce Dergisi*, 16(64), 69-73.

Salihpaşaoğlu, Y. & Gümüş Boyacı, Ö. T. (2020). Bir modern devlet ve egemenlik miti: Westphalia Barışı. *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XV(1),192-224.

Sancaktar, C. (2010). Soğuk Savaş sonrası Türkiye'nin Balkanlar Açılımı. *H. Çomak (ed.)*, 21, 329-350.

Değerli, E. S. (2006). Atatürk dönemi Türk-Yunan siyasi ilişkileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (15), 239-262.

Savcı, M. (2018). *Kore Savaşına Katılan Türk Birlikleri*, (Doktora Tezi). Ulusal Tez Merkezi veri tabanından ulaşılmıştır. (502109).

Saylık, M. İ. (2022). Arap Baharı sonrası Türkiye'nin Ortadoğu politikası. *Kadim Akademi SBD*, 6(2), 80-104.

Sekmen, Z. S. (2022). *Soğuk Savaş sonrası NATO'nun dönüşümü: tehdit algısı, kriz yönetimi Ve NATO askeri operasyonları*. (Doktora Tezi). Ulusal Tez Merkezi veri tabanından ulaşılmıştır. (728210).

Sinkaya, B. (2011). Geçmişten günümüze Türkiye'nin Ortadoğu politikası ve Batı etkisi. *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 79-99.

Stockholm InternationalPeaceResearchInstitute. (2021). World NuclearForces. <https://www.sipri.org/research/armament-and-disarmament/weapons-mass-destruction/world-nuclear-forces> adresinden 8 Kasım 2022 tarihinde alınmıştır.

Sputnik-Türkiye (2023). S-400 sevkiyatından Suriye'de yıllar sonra ilkleri gördüren SoçiMutabakatı'na: 2019'da Türk-Rus ilişkileri. <https://sputniknews.com.tr/20191231/2019da-turk-rus-iliskileri-1040942702.html> adresinden 26 Mar 2023 tarihinde alınmıştır.

Şahin, İ. (2015). Utrecht'ten Tilsit'e İngiltere'nin Akdeniz Politikası. *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(4), 838-859.

Şeyhanlıoğlu, H. (2008). 18. yüzyıldan günümüze kadar Afganistan'ın jeostratejik önemi. *Avrasya Etütleri*, 34(2), 22-43.

Tanrısever, O. F. (2001). Moskova'nın Çeçenistan çıkmazı ve çıkış arayışları. *Avrasya Dosyası: Üç Aylık uluslararası ilişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 6(4), 180-201.

Taşçı, T. A. (2019). Türkiye-Rusya ilişkileri ve Üst Düzey İşbirliği Konseyi (ÜDİK). *KARE*, (8), 81-128.

Taştekin, M. (2005). Türk dış politikasında "D-8". *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 225-244.

Tekin, S. (2017).Yükselen güç Brezilya ve küresel siyaset. *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 111-118.

Tekin, S.&Bolu, M. T. (2020). Güney-Güney işbirliğinin ideolojik temelleri: Bağlantısızlar Hareketi ve Küresel Güney. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (24), 65-81.

Tınas, M. (2020). Yemen iç savaşında Husiler: vekâlet ilişkisinin karmaşık yapısı. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 117-136.

Toprak, S. T. (2013).Uluslararası sistemde nükleer güç dengesi: İran'ın nükleer programı ve son dönem Türk dış politikası bağlamında Türkiye'nin rolü. *Akademik Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 6(5), 693-717.

Topsakal, İ. (2016). Tarihi süreç de Rusya-Türkiye ilişkileri. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 33-53.

Tutar, F. K. (2019). Çin'in yeni ipek yolu projesi: bir kuşak bir yol. *Journal Of Social, HumanitiesAndAdministrativeSciences*. 5(17), 618-626.

Uğrasız, B. (2003).Uluslararası ilişkilerde iki farklı yaklaşım: İdealizm ve Realizm. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 139-145.

Uluslan, Ş. (2008). Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne (Cemiyet-i Akvam) girişi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 7(16), 237-258.

Uygun, A. G. (2021). Doğu Akdeniz de paylaşım rekabeti: Türkiye-Yunanistan gerginliği ve Avrupa Birliği'nin tutumu. *TYB Akademi*, 11(31), 69-89.

Uzun, H. (2017). Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin yankıları. *Atatürk Yolu Dergisi* 16(61), 293-435.

Üner, M. (2016). *1. Dünya Savaşı sonrasında Rusya'daki Türk Esir Kampları*. (Doktora Tezi). Ulusal Tez Merkezi veri tabanından ulaşılmıştır. (454827).

Vatandaş, S. (2018).Avrupa Birliği'nin normatif gücü: İnsan hakları ve demokrasi ideali bağlamında bir analiz. *Bilge Strateji*, 10(19), 149-176.

VOA Türkçe, (2022). “Yemen’de kalıcı barış için ilk adım.”
<https://www.voaturkce.com/a/yemen-de-kal%C4%B1c%C4%B1->

bar%C4%B1%C5%9F%C4%B1-i%CC%87%C3%A7in-i%CC%87lk-ad%C4%B1m/6512166.html adresinden 17 Aralık 2022 tarihinde alınmıştır.

Yanık, L. K. (2015). Liberalizm: Bir yazın değerlendirmesi. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 12(46), 35-55.

Yavuz, U. G, (2016). II. Dünya Savaşı'nın Cumhuriyet ve Tan Gazetelerinde temsili. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 3(11), 1-31.

Yeni Şafak, (2021). ABD askerleri Irak'tan çekildi. <https://www.yenisafak.com/dunya/abd-askerleri-iraktan-cekildi-3725065> adresinden 17 Aralık 2022 tarihinde alınmıştır.

Yıldız, Ö. (2019). II. Dünya Savaşına genel bir bakış. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(12), 62-75.

Yılmaz, H. (2017). Adnan Menderes dönemi Türkiye Ortadoğu ilişkileri. *Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 203-231.

Yılmaz, H. (2017). Kıbrıs Barış Harekâtı ve sonuçları, *İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 87-98.

Yılmaz, S. (2011). Yumuşak güç ve evrimi. *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, 3(12), 31.

Yılmaz, S. (2012). *Akıllı güç*. Kum Saati Yayınları.

Yiğit, V. (2008). *1648 Vestefalya barışından 1815 Viyana kongresine kadar ki dönemde uluslararası sistemin dönüşümü* (Yüksek Lisans Tezi). Ulusal Tez Merkezi veri tabanından ulaşılmıştır. (226487).

Zeren, H. E., Alper Yılmaz, E. & Akbulut, A. (2017). Dijital çağda Davutoğlu döneminden günümüze Türk Dış Politikasının “Sıfır Sorun Söylemi” bağlamında analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(Kayfor 15 Özel Sayısı), 1879-1891.

Zorlu Uğur, H. (2016). Türk Boğazlarının önemi ve Montrö Sözleşmesi ile sağlanan denge rejimi. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 36-47.

EKLER

Ek 1. Etik Onay Formu

T.C	
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ	
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	
TEZ / ARAŞTIRMA / ANKET / ÇALIŞMA İZİNİ / ETİK KURULU İZİNİ TALEP FORMU VE ONAY TUTANAK FORMU	
ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
T.C. NOSU	
ADI VE SOYADI	VEYSEL YAVUZ
ÖĞRENCİ NO	20195015
TEL. NO.	
E - MAİL ADRESLERİ	
ANA BİLİM DALI	
HANGİ AŞAMADA OLDUĞU (DERS / TEZ)	
İSTEKDE BULUNDUĞU DÖNEME AİT ÖNEMLİK KAYDININ YAPILIP-YAPILMADIĞI	
ARAŞTIRMA/ANKET/ÇALIŞMA TALEBİ İLE İLGİLİ BİLGİLER	
TEZİN KONUSU	ÇOK MERKEZLİLİĞE EVRİLEN ULUSLARARASI SİSTEMDE TÜRKİYE'NİN KONUMU
TEZİN AMACI	Bu çalışmada amaçlanan, uluslararası sistemlerle beraber çok kutupluluk ve çok merkezlilik arasındaki farkı ortaya koymak, çok merkezliliğe evrilen uluslararası sistemin içerisinde Türkiye'nin konumunun ne olduğunu ve ne olacağının anlaşılmasını sağlamaya çalışmak, bu konuda üretilecek politikalara çözüm önerileri sunmak ve bu alanda yapmış bilimsel çalışmalara katkı sunmaktır. Bu çalışma, uluslararası sistemin tek kutupluluktan çok merkezliliğe evrilme sürecinde olması, süreçle ilgili yeterli derecede araştırma ve çalışmaların yapılmamış olması ve çok merkezliliğin uluslararası sistemde yeni bir işleyiş olması, bu durumun çok iyi anlaşılıp ona göre strateji belirlenmesi açısından önemlidir. Türkiye alan yazınına bakıldığında, çok merkezliliğe dair çalışmaların yok denecek kadar az olduğu görülür. Buradan hareketle, çalışmamızda uluslararası sistemler incelenmekle beraber çok merkezlilik konusu ve Türkiye'nin bu çok merkezlilikte nasıl bir konum belirlemesi gerektiği üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda; uluslararası sistemler, Türkiye'nin uluslararası sistemdeki tarihsel süreci, gelinen noktadaki durumu ele alınacak ve bundan sonraki konumunu nasıl güçlendirebileceği üzerine çözüm önerileri sunulacaktır.

TEZİN TÜRKÇE ÖZETİ	Başlangıcı 1648 Westphalia Antlaşmasına kadar giden uluslararası sistem, geçen zaman içinde çok kutuplu (1648-1945), iki kutuplu (1945-1990), tek kutuplu (1990-2010) ve çok merkezli (2010-sonrası) olmak üzere farklı formatlara evrilmiştir. Bu süre içerisinde, "kutuplaşma" kavramı hâkim kavram olarak ortaya çıkmıştır. Kutuplaşmanın ön planında her zaman jeo-strateji ve onu gerçekleştiren ana unsur olan askeri güç yer almıştır. Bu da devletlerarası ilişkilerde yukarıdan aşağıya doğru dikey bir hiyerarşiyi ortaya çıkarmış ve büyük devlet-küçük devlet sınıflandırmasına yol açmıştır. 2010'lu yıllardan itibaren ise, kutuplaşma yerine merkezleşme kavramı ön plana çıkmıştır. Merkezleşmede kutuplaşmanın aksine hiyerarşik değil ama paralel bir yapı ortaya çıkmakta, askeri gücü değil, ekonomik işbirliğini ve diplomasiyi desteklemektedir. İki kutuplu dünya düzeninin sona erdiği 1990'lı yılların başından itibaren dünya ABD'nin hegemonyası altına girmiş ancak 11 Eylül 2001 tarihinde ikiz kulelere yapılan saldırılardan sonra ABD'nin Afganistan ve Irak'ı işgal etmesi ve güç kullanma politikalarını devreye koyması, dünya devletlerini güvenlik açısından kaygılandırmış yeni arayışlara sevk etmiştir. Avrupa Birliği (AB), Rusya ve Çin'in liberal ekonomi politikalarıyla küresel ölçekte etkinliklerini artırmaları, Türkiye, İran, Hindistan, Pakistan, İsrail, Brezilya ve Japonya gibi ülkelerin bölgelerinde daha etkin olma çabaları ve Kuzey Kore'nin nükleer güç olma mücadelesi uluslararası sistemin evrilme sürecini başlatmıştır. Küreselleşmenin her alanda yaygınlaşması, Neo-Liberal politikaların öne çıkması ve güç kavramının günümüz dünyasında değişmesiyle uluslararası sistem kutupluluktan merkezliliğe evrilmeye başlamıştır. Real politığın anlayışı olan kutuplu sistemlerde sert güç politikaları güç dengesini sağlarken, çok merkezlilikte Neo-liberal ekonomik işbirliği dengeleme unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. Gün geçtikçe daha büyük bir hızla küreselleşen dünyamızda zıtlaşmanın ve kutuplaşmanın kimseye fayda sağlamayacağı artık kabul edilmektedir. Tarihi süreçte kutuplaşmaların merkezinde yer almış olan Türkiye'nin önemli hiç azalmayan jeo-stratejik konumu ve artan ekonomik gücü ile çıkan fırsatları değerlendirip çok merkezliliğe evrilen uluslararası sistemin önde gelen ülkelerinden birisi olacağı söylenebilir. Anahtar Kelimeler: uluslararası sistem, çok kutupluluk, çok merkezlilik, Türkiye
ARAŞTIRMA YAPILACAK OLAN SEKTÖRLER/ KURUMLARIN ADLARI	
İZİN ALINACAK OLAN KURUMA AİT BİLGİLER (KURUMUN ADI- ŞUBESİ/ MÜDÜRLÜĞÜ - İLİ - İLÇESİ)	

YAPILMAK İSTENEN ÇALIŞMANIN İZİN ALINMAK İSTENEN KURUMUN HANGİ İLÇELERİN/ HANGİ KURUMUN/ HANGİ BÖLÜMÜNDE/ HANGİ ALANIN/ HANGİ KONULARDA/ HANGİ GRUBA/ KİMLERE/ NE UYGULANACAĞI GİBİ AYRINTILI BİLGİLER			
UYGULANACAK OLAN ÇALIŞMAYA AİT ANKETLERİN ÖLÇEKLERİN BAŞLIKLARI/ HANGİ ANKETLERİN - ÖLÇEKLERİN UYGULANACAĞI			
EKLER (ANKETLER, ÖLÇEKLER, FORMLAR, ... V.B. GİBİ EVRAKLARIN İSİMLERİYLE BİRLİKTE KAÇ ADETSAYFA OLDUKLARINA AİT BİLGİLER İLE AYRINTILI YAZILACAKTIR)	1) (.....) Sayfa Ölçeği.	2) (.....) Sayfa Anketi.	3) (.....) Sayfa Formları.
	4) (.....) Sayfa		
ÖĞRENCİNİN ADI - SOYADI: VEYSEL YAVUZ	ÖĞRENCİNİN İMZASI: TARİH: 30 / 12/ 2022		
TEZ/ ARAŞTIRMA/ANKET/ÇALIŞMA TALEBİ İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRME SONUCU			
1. Seçilen konu Bilim ve İş Dünyasına katkı sağlayabilmektedir.			
2. Anılan konu faaliyet alanı içerisine girmektedir.			
1.TEZ DANIŞMANININ ONAYI	2.TEZ DANIŞMANININ ONAYI (VARSA)	ANA BİLİM DALI BAŞKANININ ONAYI	SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRÜNÜN ONAYI

Adı - Soyadı: Saffet AKKAYA	Adı - Soyadı:	Adı - Soyadı: Ali Engin OBA	Adı - Soyadı: Murat KOÇ
Unvanı: Dr.	Unvanı:	Unvanı: Prof. Dr.	Unvanı: Prof. Dr.
İmzası:	İmzası:	İmzası:	İmzası:
..... / / 20.....	 / / 20.....	 / / 20.....	 / / 20.....
ETİK KURULU ASIL ÜYELERİNE AİT BİLGİLER			
Adı - Soyadı: Şehnaz ŞAHİNKARAKAŞ	Adı - Soyadı: Yücel ERTEKİN	Adı - Soyadı: Deniz Aynur GÜLER	Adı - Soyadı: Mustafa Tevfik ODMAN
Unvanı : Prof. Dr.	Unvanı : Prof. Dr.	Unvanı: Prof. Dr.	Unvanı: Prof. Dr.
İmzası :	İmzası :	İmzası :	İmzası :
..... / / 20.....	 / / 20.....	 / / 20.....	 / / 20.....
Etik Kurulu Jüri Başkanı - Asıl Üye	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi
			Etik Kurulu Jüri Yedek Üyesi
OY BİRLİĞİ İLE			
OY ÇOKLUĞU İLE	Çalışma yapılacak olan tez için uygulayacak olduğu Anketleri/Formları/Ölçekleri Çağ Üniversitesi Etik Kurulu Asıl Jüri Üyelerince İncelenmiş olup, / / 20..... " / / 20..... tarihleri arasında uygulanmak üzere gerekli izin verilmesi taraflarımızca uygundur.		
AÇIKLAMA: BU FORM ÖĞRENCİLER TARAFINDAN HAZIRLANDIKTAN SONRA ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ SEKRETERLİĞİNE ONAYLAR ALINMAK ÜZERE TESLİM EDİLECEKTİR. AYRICA FORMDAKİ YAZI ON İKİ PUNTO OLACAK ŞEKLDE YAZILACAKTIR.			

Ek 2. Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Onay Yazısı

T.C.
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
Rektörlük

Sayı : E-81570533-044-2300000737
Konu : Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği
Kurul İzni Hk.

30.01.2023

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : a) 20.01.2023 tarih ve E-23867972- 050.01.04-2300000478 sayılı yazınız.
b) 18.01.2023 tarih ve E-23867972- 050.01.04-2300000404 sayılı yazınız.

İlgi yazılarda söz konusu edilen **Onurhan Haydar, Mert Mavi, Gizem Özlütürk (Ünlü), Veyssel Yavuz ve Gamze Güney (Öz)** isimli öğrencilerimize ait tez evrakları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunda incelenerek uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Ünal AY
Rektör

Ek 2. Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği İstek Yazısı

T.C.
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sayı : E-23867972-050.01.04-2300000404
Konu : Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği
Kurulu Kararı Alınması Hk.

18.01.2023

REKTÖRLÜK MAKAMINA

İlgi: 09.03.2021 tarih ve E-81570533-050.01.01-2100001828 sayılı Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu konulu yazınız.

İlgi tarihli yazınız kapsamında Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Programlarda tez aşamasında kayıtlı olan **Onurhan Haydar, Mert Mavi, Gizem Özlütürk (Ünlü), Veysel Yavuz** isimli öğrencilerimize ait tez evraklarının "Üniversitemiz Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Onayları" alınmak üzere Ek'te sunulmuş olduğunu arz ederim.

Prof. Dr. Murat KOÇ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Ek : 4 adet öğrenciye ait tez evrakları dosyası.